bilim ve sosyalizm yayınları
25
BİRİNCİ BASKI

LENİN FELSEFE VE KÜLTÜR

G. BESSE
J. MILHAU / M. SIMON

LENİN, FELSEFE VE KÜLTÜR

BİRİNCİ BASKI: OCAK 1997

Ünlü Fransız felsefecileri Guy Besse, Jacques Milhau ve Michel Simon'un imzalarını taşıyan *Lénine. La philosophie et La culture* (Editions sociales, Paris) adlı bu yapıtı, fransızca aslından Remime Köymen dilimize çevirdi. Yapıt. *Lenin, Felsefe ve Kültür* adıyla Bilim ve Sosyalizm Yayınları'nın 25 nolu kitabı olarak yayınlandı.

BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI
Ataç Sokak, No. 36/2
Yenişehir–Ankara
Tel: 431 46 97

LENİN
FELSEFE VE KÜLTÜR

GUY BESSE / JACQUES MILHAU
MICHEL SIMON

Çeviren:
REMİME KÖYMEN

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ NOTU
9

LENİN VE FELSEFE
11—43

I. Temellerin atıldığı dönem ve felsefenin varlığı
15
A. Rus gerçeğinin çözümlenmesi ve tarihsel materyalizm yatırımı
15
B. Proleter partinin teorisi
19
II. Felsefi materyalizmin savunulması ve derinleştirilmesi
21
A. Konjonktür
22
B. Felsefe tartışması
23
1. Sorun
24
2. Lenin'in girişimi
25
3. Tanıtlama
27
4. Felsefi kazanımlar
30

a) Bilim ve felsefe: felsefi kategoriler
30
b) Bilginin diyalektiği
34
c) Pratiğin ölçütü
34
III. Diyalektik üzerine düşünmenin gelişmesi ve siyasal pratiğe geçirilmesi
36
A. Materyalist bir okuma
37
1. Yansıma teorisi
37
2. Pratik kavramı
38
B. Diyalektiğin inceliği
40
C. Devrimci yatırım
41
Sonuç olarak
42

FELSEFEDE REVİZYONİZM KARŞISINDA LENİN
45—97

Genellikle revizyonizm üzerine
51
Felsefede revizyonizm
57
1905'ten sonraki günler ve revizyonist aydınların ideolojik bozgunu
59
Ampiryokritikçi tezler ve bunların revizyonist kullanımları
62
Leninist eleştirinin yönleri
65
Eski bilgi teorisi sorunu
73
Yeni bilgi teorisi sorunu
82
Leninist öğretilerin güncelliği
88

LENİN VE KÜLTÜR DEVRİMİ
99—142

Lenin'in felsefeyle ilgili yapıtı giderek herkese kendini kabul ettirmektedir. Uzun bir süre tanınmayan, hatta boykot edilerek hor görülen ve komünistlere terkedilen "Materyalizm ve Ampiryokritisizm" ya da "Felsefe Defterleri" bugün gittikçe genişleyen çevrelerce belli başlı metinler olarak tanınmaktadır.

Bununla birlikte, marksistlerin direngen çabası ve olayların zorlaması nedeniyle felsefe ve kültürün büyük düşünürü Lenin'in hakkı şimdi daha iyi tanınıyorsa da, bu tanınma, onun katkısının doğru bir biçimde anlaşılması temeli üzerinde yapılmalıdır. En verimli araştırmanın bile, konusunun bazı yönlerini çok iyi aydınlatırken, başka bazı yönleri üzerine gölge düşürdüğü görülmüştür. Öte yandan ve özellikle Lenin'e daha ince bir antileninizm savaşçısı rolünü yükleme gibi umutsuz bir çaba içinde olan leninizmin her zamanki düşmanlarının ona gösterdikleri saygı ancak yapıtını bozdukları ve çarpıttıkları ölçüde olmuştur. Bu bakımdan Lenin'in felsefe ve kültür alanındaki öğretisinin doğruluğunu kanıtlama çabası bugün her zaman olduğundan daha gereklidir.

Bu kitabın içerdiği birbirini tamamlayan üç metnin başlıca amacı, ba çabaya katkıdır.

Metinlerin, leninizmin ruhuna sadık ve Fransız marksist felsefe bilimcilerinin en iyilerinden oldukları bilinen yazarları, Lenin'in felsefe ve kültür üzerindeki tezlerini doğru olarak vermekle kalmamışlar, bu tezlerin çağımızın koşulları içinde yaşayan anlamını da göstermişler ve yer yer kendilerince tartışma götürür yorumlarının eleştirel tartışmasına girişerek bu alanda araştırıcılıktan ileri gelen sorumluluklarını yüklenmişlerdir.

LENİN VE FELSEFE

MICHEL SIMON

LENİN VE FELSEFE

Önce bir saptama yapacağız.

Lenin meslekten yetişme bir filozof değildi (bu onun felsefi "meslek"ten yoksun olduğu anlamına gelmez). Bununla birlikte, felsefedeki etkisi son derece önemli olmuştur. Bu bakımdan, üniversiter geleneğin dar görüşüne maruz kalan büyük klasik filozofların başına gelen Marx ve Engels gibi Lenin'in de başına gelmiştir. Bunlar büyük filozoflardı, çünkü yalnız filozof değil ama zamanlarının gerçek hareketine bağlı kimselerdi. Arada şöyle bir fark vardı: Marx, Engels ve Lenin'in felsefesi kendi bilincinde olan, tarihsel konumunu bilen, kendi sınıfsal köklerini ve karşı çıktıkları felsefelerin sınıfsal köklerini ortaya koyan, devrimci pratiğe bağlı bir felsefeydi.

Lenin meslekten yetişme bir filozof değildi. Bununla birlikte, düşüncenin ve eylemin en son önermelerinin açıklanması anlamına gelen felsefe, onun yapıtında sürekli olarak su yüzüne çıkar. Öyle ki, konuyu açık bir biçimde ele aldığında doğrudan doğruya felsefe yönünden ele almış olur. Bu bakımdan Althusser'in *Lenin ve Felsefe* adlı çok anlamlı denemesi[1] siyaset-felsefe ilişkisinin dengesini siyaset yararına bozmaktadır.

[1] L. Althusser: *Lénine et la philosophie*. Paris, Maspero, 1969.

Bu konuya ilerde döneceğiz. Ancak bu çok yönlü yorum tartışmaya konu olsa da, Roger Garaudy'nin leninizmin özüne yaptığı revizyonist saldırıya hiç zaaf göstermeden karşı koymak gerekir. Lenin'e Fichte ve Kant'ın mirasçısı demenin pervasızca bir girişim olduğu kabul edilmelidir, böyle bir işe kalkışanın aydın sorumluluğunu taşıdığı söylenemez.

Aşağıdaki açıklamada bu tartışmalara da değinilecektir. Ama şimdilik işin özüne eğilmemiz gerekiyor. Önce ana konumuzu ve yöntemimizi belirtelim.

Ana konu şudur: Söz konusu olan şu üç düzey arasındaki bağı ve eklemlenmeyi ortaya koymak:

Düzey 1: Bilim. Bu, Lenin'in ana temasıdır, kuşkusuz yazıları üzerinde nicelik yönünden yapılacak bir inceleme bunu doğrulayacaktır. Burada felsefe, bilimin belitsel niteliği gibi gürünür ve oluşan tarihin incelenmesini bilimsel olarak geliştirme gereği ile ilişkilidir.

Düzey 2: İdeolojik savaşım. Bilimsellik için savaşım aynı zamanda proleteryanın devrimci (materyalist) ideolojisi için, burjuvazinin (idealist-kiliseci) gerici ideolojisine karşı savaşımdır. Bu yönü, her türlü revizyonizm ciddiyetten uzak bir tutumla es geçmiştir.

Düzey 3: Devrimci pratik. Burada bilimsellik, gerçek güçler arasındaki ilişkinin soğuk ve acımasızca çözümlenmesi ve lafazanlıktan nefret anlamına gelir (Brest-Litovsk). Bir de, devrimci kararlılığın görülmemiş ataklığı ve tam anlamıyla şaşmazlığı anlamına.

Yönteme gelince: Lenin'in felsefeyle ilgili etkinliğini üç döneme denk düşen üç zaman diliminde inceleyeceğiz.

— Temelleri atma dönemi (kaba çizgileriyle 1905 devriminin sonuna kadar);

— Materyalizm ilkelerinin savunulması ve derinleştirilmesi (*Materyalizm ve Ampiryokritisizm)* ki, çözümlemelerimizin çoğunu bu konuya ayırdık;

— Devrimci pratikle ilişkili diyalektik üzerinde düşüncenin gelişmesi (*Felsefe Defterleri* ve ağırlık noktaları).

Ve kendi kendimize soracağımız soru şudur: Roger Garaudy'nin ileri sürdüğü gibi, 4 Ocak 1915 günü Lenin'in gerçekten bir yansıma felsefesinden kavram[2] felsefesine, yani "model" ve "tarihsel girişim yöntembilimi" felsefesine geçip geçmediğidir.

I. TEMELLERİN ATILDIĞI DÖNEM VE FELSEFENİN VARLIĞI

O sırada Lenin'in yalnızca felsefeyi konu aldığı bir yapıt yoktur. Bununla birlikte Lenin'in, daha o zamandan Marx ve Engels'in yapıtları hakkında derin bilgisi olduğu görülüyor. O, Marx ve Engels'in yapıtındaki felsefi temelleri görmesini bilmiştir, ve üstadları olan ilk Rus marksistleri onun bunu farketmesine yardım etmişlerdir: diyalektik materyalizme bir Rus olan ve Hegel'i Rusya'ya tanıtan Herzen'den varmak elbette ki Fransız fizlozofları Taine ve Ravaisson'la varmaktan daha kolaydır. Her ne olursa olsun, 1897-1898 yıllarından itibaren Lenin'in birçok özellikleri arasında en belirgin özelliği sürekli olarak felsefenin (materyalizm ve diyalektiğin) su yüzüne çıkmasında ısrar etmesi olmuştur ve böylelikle iki sonucu da beraberinde getirmiştir: ilkeden şaşmamak ve çok az görülen yenileşme yeteneği.

A. RUS GERÇEĞİNİN ÇÖZÜMLENMESİ VE TARİHSEL MATERYALİZM YATIRIMI

Birbirinden ayılmaz iki yapıt: *Halkın Dostları Kimlerdir?* (1894) ve *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* (1899), Lenin'in çalışma yöntemini açıklamakta bize yardımcı olacaktır. Bu yöntem kendi başına temel bir önem taşıyan felsefi bir doğrulamadır.

1. *Halkın Dostları Kimlerdir?*'de Lenin marksizmi popü-

[2] R. Garaudy: *Lénine*, P.U.F., Coll. "Philosophe", 1968, pp. 40 et 43.

list akıma karşı savunur. Daha o zamandan diyalektik materyalizm üzerinde durur. Materyalist tarihe uygulandığında, ekonomik-sosyal oluşumun bir sistem meydana getirdiği anlamına gelir, ama bu sistemin gelişmesinin bir *doğal tarih* süreci olarak anlaşılması gerekir. Toplumların gelişimi bilimi (ya da bu temel anlamıyla bilinen "sosyoloji") ve materyalist tarih teorisi, anlam bakımından birbirleriyle tam olarak eşittirler. Son çözümlemede bu gelişme ekonomik temelin gelişmesiyle belirlenir: üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin çelişik birliği.

Garaudy'nin bu ilk deneme konusundaki tutumu çok serttir. Şimdi bana Lenin'in bu yapıtını yazdığında yirmibeş yaşlarında, Marx'ın gençlik yapıtlarını verdiği yıllardaki yaşında olduğunu söyleyecektir. Lenin bu yapıtında güya "Kautskist"-miş. Tabii öyleydi, çünkü o zamanlarda Kautsky marksistti (ama anlaşılan Garaudy Kautsky'yi sevmiyor, *Bernstein'in eleştirisi*). Burada özellikle leninist olan bir şey yoksa da gene de bir şey var. O da Garaudy'nin suçladığı ve Marx'ın yapıtından çıkarılmış olan bütün metinlerde Marx'a en ufak ayrıntılarda sadık kalmış olması (ama kuşkusuz Marx da *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı yapıtının Önsöz'ünde "mekanist"-miş).

Burada, Marx'la ilgili, "alıntılar"ın kabul edilebilir ve bana göre verimli bir sorunsalı araya sokulamaz. 1842 ile 1845 yılları arasındaki Marx'ın durumuna gelince, gitgide bilim olmayandan kurtulan bir bilimin doğuşuna tanık olunur, ta ki bu bilim olmayandan bağı koparıncaya dek. Ama Lenin'i ele alırsak, onun etkinliğinin başlangıcı aşağı yukarı Engels'in ölümüne rastlar. O sırada çok büyük bir teorik külliyat, büyük bilgi sahibi birçok teorisyen ve geniş bir uluslararası hareket vardır. Bu bakımdan Lenin çok erken "marksist" olabilmiştir. Bir bilimin gelişmesi, temelinin atılması olgusu ile aynı yasalara uymaz.

2. Ama bu dönemin büyük leninist olgusu, Lenin'in üzerinde beş yıl çalışmış olduğu *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'nin yayınlanmasıdır. Aslında popülistlere karşı polemiklerin ikinci derecede bir önem taşıdığı teori üzerinde dü-

şünceler de artık gerçek anlamlarıyla görünürler ki, bu da hem popülizm akımının gerçekten reddini hem de Rusya'da devrimci stratejinin bundan böyle değişmeyen temelini oluşturacak bir hazırlıktır. Yani Rusya'da kapitalizmin *özel* bir alanda, ama *evrensel* bir mantığa uygun olarak gerçekten geliştiğinin *ampirik* olarak gösterilmesi.

Lenin, bu kitabın, 1907'de yeniden basılması nedeniyle, anlamını açıklayacaktır. Esas olan, hiçbir zaman "unutulmaması" gereken, marksizmin genel gerçeğini "uygulamayı bilmektir".

> "Farklı sınıfların durumlarının ve çıkarlarının somut bir çözümlemesi, şu ya da bu soruna uygulanan bu gerçeğin kesin anlamını tanımlamak için bir araç olmalıdır. Plekhanov'un başı çektiği, sağ-kanat sosyal-demokratları arasında pek sık rastlanan karşıt düşünme biçimi, yani somut sorunlara verilecek yanıtı, devrimimizin temel niteliği hakkındaki genel gerçeğin basit mantıksal gelişmesinde arama çabası, marksizmin bayağılaştırılmasıdır ve diyalektik materyalizmle açıktan açığa alay etmektir."[3]

Bu temel diyalektik düşünce şudur: gerçek her zaman somuttur, ve daha 1894'ten beri Lenin'in teorik ve siyasal uğraşını da içeren bir belit olarak vardır. Bu düşüncenin bilimsel çalışma kurallarına ve devrimci eylem ilkelerine göre daha açık anlamı nedir?

Bu dönemin yapıtlarına kısaca bir göz atalım.

a) Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi, içeriğinde ve hele başlığında Lenin'in özelliğinin özünü taşır. Bir Guesde'in, hatta bir Lafargue'ın (ya da bir Plekhanov'un) tersine, Lenin yalnızca bir propagandacı ya da bir öğretmen değildir (aynı zamanda bir öğretmendir de). O, Marx'ın kaçınılmaz olarak yinelenen tezlerini ileri sürmekle yetinmez, çünkü pedagojik-polemik kaygı bütün öteki kaygılardan baskın çıkınca, bunlar ister istemez güçlükleri dağıtacak bir şematizasyondan ileri

[3] Lenin: *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*. Sol Yayınları. Ankara. 1988. 2. baskı. s. 22.

gidemezler (özellikle *Kapital*'deki, hele II. ve III. ciltlerdeki güçlükler). Bunun nedeni, Lenin'in amacının, *Rusya*'da kapitalizmin gerçek gelişimini doğrulamak (ve ölçmek) olmasıdır. Lenin hem çok büyük bir ampirik belgeleme çalışmasına (birsürü istatistik ve betimleyici monografi belgeleri) girişmiş, hem de teorik kavramları en yüksek düzeyde kullanmıştır. Böylelikle Marx'ın harcadığı aynı çabayı göstererek, *biçemini* bulmuştur. Kısaca, ampirik belgelere egemen olma çabası, sadece *Kapital*'i okumasını sağlamakla kalmıyor, onun ne demek istediğini anlamasına da yol açıyor ve karşılığında, ancak bu okuma sayesindedir ki ampirik gereçler, ve kitabın dolup taştığı sıkıcı tablolar bir anlam kazanıyor.

Fransa'da o dönemde böyle bir şey yoktur. Dolayısıyla marksizmin eylem kılavuzu olarak ciddiye alındığının ve bunun için gerekecek çok büyük araştırma ve teorileştirme çalışmasının kavrandığının belirtileri görülmemektedir; oysa marksizm, ancak bu taktirde bu rolü oynamaya hakkı olduğunu iddia etmekle kalmaz, bu rolü gerçekten oynayabilir de.

b) Bu bilimsel kaygı devrim kaygısına sıkı sıkıya bağlıdır. Söz konusu olan, sınıfların her birinin ötekilere karşı durum ve önemlerinin, gelişmelerindeki ve ayrışıp kutuplaşmalarındaki mantığın ortaya çıkarılmasıdır. Bu yapılınca, Lenin, hemen, (gelişmekte olan bir kapitalizmin gelişim düzeylerine göre oluşan iç farklılaşmalarıyla betimlenmiş) işçi sınıfının öncülük rolünü ve geleneksel köylülüğün dağılması (Lenin'in deyimiyle "köylülükten çıkış") sonucu oluşan yoksul köylülükle bağlarının ekonomik yönlerini ortaya koyar.

c) Rusya'da izlenecek özel strateji de buradan gelmektedir (bak. *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği).* Burada da, ekonomik çözümleme ile siyasal çözümleme birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Ya proletarya hareketin yönetimini burjuvaziye bırakarak yardımcı güç olacak, böylece yeni kapitalist Rusya'nın gelişmesiyle kaçınılmaz duruma gelen değişim hem işçi sınıfının, hem köylü yığınının, hem de bir öl-

çüde *entelijansiyanın* zararına en üst düzeyde sınırlanacaktır (tarımsal gelişmenin "Prusya" yolu); ya da, işçi sınıfı Thermidor ya da Prairial'a değil de proleter devrime yolu açacak bir "Jakoben" devrimin bağımsız öncüsünü oluşturacaktır.

Burada bir "rus örneği"nin derme çatmalığından çok uzağız. Söz konusu olan, tüm bolşevik pratiğe sonradan kılavuzluk edecek bir bilgidir — yeni bir "külliyat" içinde, yani emperyalizm teorisi ve dünya konjonktürü çözümlemesinde yine ele alınacak olsa da.

B. PROLETER PARTİNİN TEORİSİ

Lenin'in gerçek bir devrimci parti yaratma çabasının temelinde, işte kendi birliği içinde kavranan bu girişim yatar. Daha 1897'den başlayarak Lenin, bunun gerekliliği üzerinde durmuştur (*Rus Sosyal-Demokratlarının Görevleri*), daha o andan Marx ve Engels'in *Manifesto*'suna gayet açık gönderme yapılmıştır. Yenilik bir kez daha sadakatle birleşmiştir, ve bu, gerçeğe sadakatin ta kendisidir.

1. Pratik zorunluluk: Gerçek bir devrimci örgütün yaratılması işi, "tarihin bize... bütün görevlerden... daha devrimci... bir görevi": sadece Avrupa'da değil, Asya'da da gericiliğin en güçlü kalesini yoketme görevini dayattığı anda kendini zorla kabul ettiriyor (görüldüğü gibi enternasyonalist görüş 16 ya da 17 yıllarının görüşü değildir).

Devrimci teori olmadan devrimci hareket olmaz. Teorik seçmeciliğe karşı savaşımında Lenin ünlü iki "dogmacıyı": Marx ve Engels'i örnek almıştır, özellikle *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*'nde.

2. Teorik, yani felsefeye sıkı sıkıya bağlı nedenler, ya da daha açık bir deyişle, eylemde felsefe. Bu açıdan, sözümona başka bir "Kautskist" yapıt olan *Ne Yapmalı*'daki kanıtları özetleyelim.

a) Marksist bilim, proletaryanın köklü bilgi kaynakların-

dan birini oluştursa da doğrudan doğruya onun yaşanılmış deneyiminden harekete geçmez. Ve, belirli bir zamanda elde edilebilecek bilgi öğelerinin tümüyle beslenen bilimsel bir araştırmayı gerektirir (bak. yukarda *Kapitalizmin Gelişmesi* konusu).

Lenin bu temel tezden vazgeçmeyecektir, çünkü 1915'te *Felsefe Defterleri*'nde bütün yazdıkları buna yöneliktir: kavramsal bilgi bizi gerçekten uzaklaştırmaz, ona yaklaştırır. Daha teorik bir deyişle, Lenin yaşadığı anın, dolayısıyla kendiliğindenliğe olan büyük bağlılığın eleştirisini derinleştirmekten geri kalmayacaktır.

b) Bununla birlikte, kendiliğindenlik hor görülemez. O "bilincin embriyonu"dur. Proletarya kendi sömürülme deneyimine dayanarak, bu konuyu araştıran bilimin, yani bilimsel sosyalizmin vardığı sonuçları kolaylıkla özümleyebilecek konumdadır — ancak, Parti'nin siyasal yönetim rolünü oynaması, her türlü loncacı ve uvriyerist dar düşüncelerden sakınması, proletaryaya sınıfların tümü ile Devlet'in ilişkilerini anlatması, başlıca konusu kendisi olmaması: kendisini sınıf *öznelciliğinden* kurtarması koşuluyla.

c) Düşünsel savaşım gerçek üzerine kurulu bir politika uğruna savaşımla birleşir. Sorun şöyle ortaya konulur: ya burjuva ideolojisi ya da sosyalist ideoloji. Hareketi kendiliğindenliğine bırakmak, savaşım vermemek, bir an için akıntıya karşı bir durumda kalınsa bile (egemen sınıfın ideolojisi karşısında her zaman akıntıya karşı bir durumda kalınacaktır) proletaryayı silahsız bırakmak "onu burjuva ideolojisine bağlı kılmak" olur. Çünkü, şu çok önemlidir: burjuva ideolojisi sosyalist ideoloji ile karşılaştırılamıyacak kadar eskidir, köklerini mevcut ekonomik ilişkilere daldırmıştır; ve kendiliğindenliği yüceltmek demek, her zaman bir burjuva ya da küçük burjuva kendiliğindenliğini yüceltmek demektir.

3. Bu ilkelerden örgütlenme kurallarına varılır. Ya inisiyatif ve disiplin ya da büyük senyör bireyciliği ve öznelcilik; ya proleter parti ya da burjuva ve küçük burjuva aydınların yönet-

tiği bir parti; burada da kuralların teorik bir temeli ve sınıfsal bir anlamı vardır.

Bütün bunlar, politika ve örgüt konularında işçi sınıfının *bağımsızlığının* temelini atar. Felsefe, yukarıda özetlenenin tümünde varlığını duyurur.

Bu ilkeleri suçlamak söz konusu olduğunda da son merci olarak marksizm felsefesine saldırılacaktır. Lenin en güzel savaşlarından birine işte bu alanda girişecektir.

II. FELSEFİ MATERYALİZMİN SAVUNULMASI VE DERİNLEŞTİRİLMESİ

Şimdi de felsefenin kendinde ve kendi için incelenmesi konusunu ele alalım. Yani Lenin'in, saldırının yeniliği ve *saldırının temeli olan nesnel öğeler* (bilimlerde devrim) karşısında, felsefe alanında, artık, marksizm klasiklerinin düşüncesini bozma ve çarpıtmalara karşı tüm arılığı ile ifade etmekle yetinemeyeceği durumu inceleyelim. Peki ama nerede yenilik getirmek gerekecektir, yani Marx ve Engels'in kendi gerçek özüne indirgenmiş temel düşüncelerinin nasıl özgün bir biçimde yeniden yaşatılması gerekecektir?

Materyalizm ve Ampiryokritisizm'in konusu budur. Louis Althusser bu yapıtın temel felsefi kapsamını yankı uyandıracak bir biçimde doğrulama yararlılığını —ve cesaretini— göstermiştir. Ondan önce de Lucien Séve aynı işi yapmıştı.

Gerçekten, her türlü revizyonist girişim her zaman *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'e çarpar. Dün Lefebvre'in durumu neydi ise, bugün Garaudy'ninki de odur. Hiçbir kitap bunun kadar üniversite felsefesinin saldırısına uğramamıştır. Bu işaret hiç yanıltmaz: saldırılan şeyin çok önemli olduğunu gösterir. Öyleyse yeniden okumaya koyulalım.

Ve sonucu, hemen şu eşitlik biçiminde ilân edelim: materyalizm = bilim. Gerçekte buradaki eşitlik diyalektik biçimde anlaşılmalıdır, gerçek = rasyonel eşitliği biçiminde, tıpkı En-

gels'in *Ludwig Feuerbach*'da geliştirdiği biçimde, *verilmiş* bir eşitliğin tersi olarak, hareketsizliğin tersi olarak anlaşılmalıdır.

Böylece, bizim de birinci bölümümüz, önceden söylenilenleri de içine alarak, aydınlanacaktır.

A. KONJONKTÜR

Konu şematik olarak dört noktada özetlenebilir:

1. Tarihsel bakımdan: Tüm konjonktür, 1905'ten sonraki geri çekilmenin, bir başka deyişle Rusya'nın tekeller dönemindeki hızlı dönüşümlerinin egemenliği altındadır. Zayıf iradeliler kendilerini teslimiyetçi bir kötümserliğe kaptırmışlardır. Rusya'da olduğu gibi başka yerlerde de (bak. Fransa'da Bergson) açık idealizm ve mistik bilmesinlercilik (*obscurantisme*) doğrultusunda olağanüstü bir saldırı ideolojisi oluşmaktadır.

2. Teorik olarak: Marksizmin *radikal* yani köküne inen bir tartışmasına tanık olunur: yani marksist materyalizm, onun bilimselliği ve daha geniş ve genel anlamda bilimsellik (1850 ve daha önce edinilmiş bilimler) yeni bir tartışmaya konu edilir.

3. Saldırı noktası: Değindiği konu ne olursa olsun, her türlü söylemin geçerli olup olmadığının söz konusu olduğu yer, yani bilgi teorisi. Yeni koşullar içinde Kant'ın girişiminin akıbetinin bir kez daha yinelenmesine tanık olunuyor (zaten Kant, felsefede olduğu gibi politikada da diyalektiğin çağcıl kurucularından biridir, tarih yinelendiği zaman bunu güldürü biçiminde yapar ve işte 1900 yılının profesörlerininki gibi Bernstein'in de "Kantçılığı" Kant'a göre ne ise, Ledru-Rollin de Robespierre'e göre odur): bilimsel bilgiyi yıkarak inanca olanak vermek; özellikle: *zorunluluk* düşüncesini yıkarak eski *metafizik özgürlüğe* dönmek ki, bu "ruhsal" özgürlük hristiyanlıkta günahın bir başka adıdır. Kısaca, pratiği akılcı temelinden yoksun bırakmak ve sosyalizmi yeniden, bir zorunluluk değil de bir düş haline getirmek. Sonuç: oportünist ampirizm (abuk sabuk "teori"ler: "pratik sosyalizm" teorileri), ya da go-

şizm ve serüvencilik (gerçek, insanların istediğidir: isteyelim!).

Güneşin altında yeni bir şey yok...

4. Sonuç: Teorik seçmecilik (en geçici modalara uyulur), uzlaşma, ideolojik savaşımı red (bu Lenin de ne dogmacı imiş!). Gerçekte, felsefi idealizm uluslararası işçi hareketinin teorisi olmaya yönelmiştir: Almanya'da Bernstein, Fransa'da Lafargue'ın materyalizm adına polemik açtığı Benoit Malon (ve Jaurès). Çağdaş sosyal-demokrasinin doğuşunu, 1914 yılında Louis Blanc'ların ihanetinden önceki ideolojik kaymaya bağlamak gerekir. ("Kişi"nin dinsel idealizmi karşısında gitgide daha uzlaştırıcı olan) İnsan Hakları idealizminin, diyalektik ve tarihsel materyalizmin (sınıflar! dinin ve devletin sınıfsal niteliği!) yerini alması, işçi hareketine burjuva düşünlerinin hegemonyasına olanak veren ve onları gözlerden gizleyen ideolojik "operatör"lerin yerleştirilmesi, araya giren küçük burjuva yöneticiler yoluyla işçi sınıfının burjuva toplumla bütünleşmesini sağlama çabasıdır. 1914 yazında eski sosyalist Viviani Başbakan olmuştur...

B. FELSEFE TARTIŞMASI

Tartışmanın *siyasal* amacını Lenin, daha girişte Berkeley örneğine dayanarak belirtiyor. Sonunda özel bir güçlülükle yine aynı konuya dönüyor. Denilebilir ki bu, felsefede Lenin biçeminin en belirgin özelliğidir. Her felsefe tartışmasının siyasal bir kapsamı vardır (Althusser, başta kurucular olmak üzere, başka birçok marksist yazardan sonra bunun parlak bir örneğini vermiştir): Platon ya da Kant'a bakınız (Kant, Eleştiri'yi polise benzetir). Felsefede *partilerin savaşımı* sınıfların savaşım alanlarından biridir. Üniversite felsefesi bunu gizler (aynen burjuva devletin, bir sınıf devleti olduğunu gizlediği gibi); ama marksist felsefe, tersine, bu temel boyutu apaçık gün ışığına çıkarır. İdelolojilerin yerini saptamayı sağlayan tarihsel materyalizm, marksizm için ne kadar değer taşırsa, ha-

sımları için de o kadar değer taşır: savaş gözler açık yürütülür ve savaşın amacı, yığınlar dahil, herkes için açık bir duruma gelir.

Bununla birlikte, bu kalın kitapta politika ile ilgili sayfaların sayısı azdır. Asıl yeri felsefe tutar. Althusser, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'i özsel olarak politik nitelikte bir yapıt olarak değerlendirdiği zaman, bana öyle geliyor ki, yapıtın kapsamını yanlış anlamıştır. Hayır, felsefe başka araçlarla sürdürülen politika değildir. Felsefe ile politika arasında, politika ile savaş arasında kurulan ilişkiye benzer bir ilişki kurulamaz. Lenin hiçbir zaman, şu önermenin siyasal bakımdan zararlı sonuçları var, öyleyse o yanlıştır (ya da genellikle dendiği gibi "doğru değildir") gibi politik sonuçlara dayanarak bir şeyi reddetmekle yetinmez. Lenin felsefeyle ilgili bir yanılgıya felsefeyle karşılık verir, ve bunu yaparken, felsefe *bilgisini* geliştirir. Ona göre, felsefenin bir konusu, kesin önemi olan bir konusu olduğu kuşkusuzdur.

Şimdi bütün bunları biraz daha yakından görelim.

1. *Sorun.*

a) Ampiryokritisizmin bütün hareketi şu önveri dolayında oluşur: benim tasarımım dışında "kendiliğinde bir şey yoktur" ya da en azından bu kendiliğinde şey tanınmaz bir durumdadır. Var olan yalnızca "deneydir" ve deneyde özne de nesne de birbirinden ayrılmaz.

Diderot'ya göre bu önerinin bir bakıma kökünün kazınmasının olanaksız olduğunu görürüz: ben ancak bildiğimi bilirim. Ama: öğrenirim...

b) Her bilgi insan söylemidir: bilginin "konusu" maddeleşmiş zihinsel kayıt ve belgelerden oluşan gereçlerin yardımı ile gerçekleştirilen ve insanların imgelediği deneylerin sonucunda kitaplara yazılmış olandır. (Garaudy bilimin soru türüne girdiğini ve doğa ya da toplumun yanıtlarının sorulan sorulara bağlı olduğunu yazdığı zaman doğruladığı düşünce budur —Kant daha iyisini söylemişti...)

Sonuç: 1900 yıllarının ampiryokritikçileri, bilimsel söy-

lemin olası öteki söylemlerin yanında ve arasında bir söylem olduğunu yazarlar, örneğin dinsel söylem gibi; ve ampiryokritikçiye göre bunların hiçbir ayrıcalığı yoktur.

Kanıt: Fizikte yeni bir söz eskisinin arkasından gelir. "Enerji" maddenin yerini alır. Determinizm (gerekircilik), mekân, zaman, yani en yetkin bilimin (fizik) bu temel taşları yıkıldı. Bilimsel kavramlar doğru değil, olsa olsa rahatlıkları var (bütün "örnekler" akla yatkın ve birinden ötekine geçilir...).

c) Bogdanov bu bilgi teorisini toplumsal gerçeğe en iyi uygulayanlardan biridir.

Ona göre, toplumsal bilinçle toplumsal varlığın özdeşliği vardır. Hiçbir durumda bilinç *yansıma* olamaz. İnsanın mı yoksa bilincin mi önde geldiği sorusu hiçbir zaman akla gelmemelidir.

Bu koşullarda, toplumsal pratik, özellikle siyasal pratik her türlü akılcı temelden yoksun kalır. İdeolojik değişmeler (ve gecikmeler) artık toplumun maddi temelinin değişmelerine bağlı değildir, genel olarak, ideoloji tüm sınıfsal kökenini yitirir.

En aşırı biçimde şematize edelim: bu koşullarda her ne olursa olsun söylenebilir ya da yapılabilir. Şu "yürür" ya da bu "yürümez". "Yürüyen" her şey (uçuruma doğru da gitse) iyidir. Artık ne ilkeler, ne bir çizgi, ne de akılcı bir savaşım kalmıştır. Burjuva düşünleri de burjuva bir toplumda en iyi "yürüdüğüne" göre, ampiryokritikçinin "kendi" düşünlerinin başarısı sandığı, gerçekte yalnızca burjuva düşünlerinin başarısıdır. Siz buna aramak mı diyorsunuz, diye haykırıyordu Lenin, gerçekten aranılan sizsiniz.

2. *Lenin'in girişimi.*

Dediğim gibi Lenin'in çabası düpedüz felsefidir. Yalnızca sonuçlarına bakılarak hiçbir şey geçersiz sayılamaz. Gerçekten de düşünceler, proletarya onları benimsediği için doğru değildir; tersine, eğer proletarya onları benimsiyorsa, doğru oldukları için, öyleyse sonunda pratik olarak doğrulanabildikleri için benimsiyor demektir (*ve gerçeklikleri sürdüğü sürece*

benimsenirler), öyleyse bunlar pratikte doğrulanabilir.

Böyle olduğundan Lenin'in yönteminin meslekten yetişme filozoflarınki ile hiçbir ilgisi yoktur ve onlara göre kabul edilir gibi değildir. Lenin *halkayı kırar*, gülünç bir oyunun kuralına sırt çevirir. Şimdi bunun nasıl olduğuna bakalım:

a) İlkin ampiryokritisizmin *bulanıklığını*, utangaç idealizmini, tutarsız bir biçimde idealist öncüllerden bilimlere özgü önerilere geçen ampiryokritikçinin politikacı kurnazlıklarını ortaya koymak gerekir. Lenin'in dediği gibi, önce bunları *ayıran çizgiyi* çizmek gerekir.

Bu, Lenin'in girişinin ve Berkeley'in[4] oynadığı rolün işlevidir. Ampiryokritikçiler, siz bizi en aşırı idealistle karıştırıyorsunuz diye karşı çıkıyorlar: bu ne cehalet, ayrıntılar böyle göz ardı edilir mi diyorlar. Buna Lenin şöyle karşılık veriyor: İdealizmin, sizin idealizminizin özü, sizi ürküten bir açıklıkla Berkeley'in yapıtında anlatılmıştır. Burada en büyük kazanç her şeyin açıkça görülmesidir. Temel önermeler de gayet açık seçiktir: Berkeley, olmak, algılamak ya da algılanmaktır, dedikten sonra zamanına özgü cesaretle bu önermeyi en son sonuçlarına kadar götürmekten çekinmemiştir. Hedefler gayet açıktır: Berkeley'in dediği gibi tanrıtanımazlıkla ve materyalizmle savaşmak (Spinoza'dan kurtulmak), daha şimdiden çağdaş materyalizmi müjdeleyen yeni doğan bilime şiddetle karşı durmak.

b) İkinci nokta. Ampiryokritisizm Berkeley'in bir *yinelenmesi* ise de, bu işi *yeni* koşullar içinde yapmaktadır. Bu nokta ilki kadar önemlidir. Ayrıntılarıyla inceleyelim.

— Partiler arasında yeniden savaşım olduğu ölçüde yineleme vardır: Materyalizm, XVIII. yüzyılda olduğu gibi XX. yüzyılda da bir altüst etme, devirmedir. Ona karşı bütün egemen sınıflar kendi aralarında uzlaşmalara vararak birleşirler. Feodalizme karşı savaşımda bile burjuvazi, temelde materyalist değildir (ve modern işçi hareketinin gelişmesinden önce

[4] İngiliz filozof (1684-1753). Lenin. yapıtının girişinde. Berkeley'in daha o yıllarda çağdaş idealizm tezlerini açıkladığını belirtir.

materyalizm, felsefi yorumunu ancak çok istisnai durumlarda bulabilecektir). Bu bakımdan, yineleme, durumların benzerliğine dayanır: sınıflar savaşımı.

— Yeni koşullar: Savaşım, şimdi artık Berkeley zamanında olduğu gibi doğanın ve toplumun çağdaş biliminin henüz doğmadığı, zaten yanıbaşımızda, önümüzde durduğu, gelişmekte olduğu ve "filozofların" sızlanmalarına aldırmadan birbiri ardından bilimin yeni alanlar kazandığı, güncel biçimiyle (teknik, siyasal vb.) bilimin pratiklerle kesin olarak yepyeni bir ilişki kurduğu bir anda sürdürülmektedir. Buluşun her zaman yenilenen tazeliği, evrende kurulan gerçek egemenlik, özellikle büyük üretimde her gün denenen güç. Savaşım bu ortamda sürmektedir.

Lenin bilimin bu *olgusuna* dayanır. Yöntemi için İncil'de geçen ve Hegel'in de almış olduğu şu sözleri burada yazabiliriz: "Bırakın ölüler ölülerini gömsün, ve siz beni izleyin..."

3. Tanıtlama.

Tümünü buraya yazamadığım için, üç örnekle yetineceğim. Anlamı üzerinde sonra duracağım.

a) Örnekler.

— Seçmek gerekir: *ya* idealizmin felsefi öncülleri kabul edilir (olmak, algılanmak ya da algılamaktır), *ya da* çağdaş bilim, fizik ve psiko-fizyolojinin oluşturduğu bir bütün kabul edilir. Derinine giderek, Lenin duyumun idealizm için bizi kendi kendimiz içine hapseden bir *bölme* olduğuna işaret eder (ve burada istensin ya da istenmesin tekbenciliğe[5] kadar gidilir, yani: başkaları da benim algımdır); bilim (materyalizm) için ise tersine, duyum organizma ile dış dünya arasındaki bağdır. Işığın fiziği (dalga uzunlukları), görme organının fizyolojisi (retina hücreleri, koniler, çubuklar) ve sinir sisteminin fizyolojisi (özellikle üst sinir sistemi), duyumun psi-

[5] Sınırlı bir algı: buna göre gerçek ondan edindiğim deneyle sınırlı ise, başkaları bile benim deneyimin bir parçası ve bana göre kesinlik kazanan ancak kendi varlığımdır.

ko-fizyolojisi, algının psikolojisi: işte, herkes gibi filozofun da *gerçekte* dayandığı bilgilerin tümü, ki bunların üstüne gerçek pratikler kurulur, tıptaki pratikler gibi. Dünyanın benim tasarımlarımın tutarlı bir dizisinden başka bir şey olamayacağını *hiç kimse ciddi olarak düşünemez.*

Yorumlayalım: Madde önde gelir; onun öznel yansıması (ki ancak uyarı kesin beyinsel koşullar içinde belirli bir eşiğe eriştiğinde duyum halinde belirir) ikinci olarak gelir. Dünya benden bağımsız olarak vardır; bunun tersi olamaz.

— Seçmek gerekir: *ya* dünyanın insanın tasarım ve sözlerinden ibaret olduğu kabul edilir; *ya da* evrim teorisi kabul edilir, ki buna göre, organik olmayan evren ve yaşayan türler insandan ve onun tasarımından çok önce vardılar (deyim mutevazıdır!). Bilimsel tutumun "belitsel dizge"si (bu kanıtlama Feuerbach'a kadar gider!) bir "nesne"nin, bir "özne" ortaya çıkıp da onu düşünmeye başlamasından çok önce varolduğudur. Sokrat varken biz onu görmek ya da adlandırmak için orada değildik.

Öznel idealizm önceliğin bu boyutunu hesaba katmaktan acizdir. Ve her yıl ardı ardına, insan ile insanın aslı olan 'hominien'ler arasında geçiş türleri bulunuyorsa, bunlar jeolojik kesitleri ne kadar eskiyse o kadar "ilkel" iseler, bilimsel pratiğin içinde ele alındığında türlerin evrimi gerçeğine beslenilen inancı hiç kimse sarsamaz. Teori ile pratik ve ampirizme dayanan geçerlilik arasındaki bu iç ilişki bilimsel kesinliği yaratır. Bunun karşısında ampiryokritisizm (ve benzerleri) bir düş gibi erir gider.

— Seçmek gerekir: *ya* idealizmin öznel olsun olmasın öncülleri; *ya da* fizyoloji ve antropoloji'nin (evrimin) beynin düşüncenin maddesel organı olduğunu gösteren buluşlarının tümü. Gerçekte, tüm dünya seçimini yaptı. Tanıt mı: beyin cerrahisi.

b) Kanıtlamanın başlıca aracı ve anlamı: idealist söz ve etkin pratik.

Burada söz konusu olan basit bir gerçekmiş gibi görülebilir. Ama aslında çok önemli bir tanıtlama söz konusudur. Hiç

kimsenin gerçekte öznel idealizmi *ciddi biçimde* savunmaya kalkışamayacağını, düşüncenin gerçekten evrensel olan çağımızdaki biçiminin bilimlerde ve onlara organik biçimde bağlı pratiklerde bulunduğunu göstermek demektir. Pratiklerde: bana yaptığını göster ki, ben de sana *gerçekten* ne düşündüğünü söyliyeyim.

Materyalizm ve Ampiryokritisizm üzerindeki bütün anlaşmazlıklar bu önemli noktanın bilinmemesinden ileri gelir. Gerçekte Lenin, çağının bilimsel ve teknik ilerleme koşulları içinde (gözlemlenebilir pratiklerin fiili durumu koşullarında), Marx'ın Feuerbach'la ilgili Tezlerini (1845) geliştirir, özellikle ikincisini:

> "Nesnel hakikatin insan düşüncesine atfedilip atfedilmeyeceği sorunu, bir teori sorunu değil, *pratik bir sorundur.* İnsan, hakikati, yani düşüncesinin gerçekliğini ve gücünü, bu dünyaya aitliğini pratikte kanıtlamalıdır. Pratikten yalıtılmış düşüncenin gerçekliği ya da gerçeksizliği konusudaki tartışma, tamamıyla *skolastik* bir sorundur."[6]

Öyleyse felsefi idealizm bir oyundur ve Lenin sadece oyunu kurallarına göre oynamayı reddettiği için skandal yaratıyor. Lenin, terimin birinci anlamında, idealistin, mesleğini yaparken (aldatıcı bir söylev hazırlamak) sözde idealist, gerçekten yaşar ve gerçek üzerinde etkili olurken aslında materyalist olmak biçimindeki *ikiyüzlülüğünü* reddeder. Daha önce Feuerbach söylemişti: İdealizm bedenden ayrı ruhun görüşüdür, ölümün görüşüdür, canlı ve gerçek görüş değildir. Buna Lenin bir tutarlılık gereği ile karşı koyuyor, bir sonuca varma gereği ki, bu her zaman kullandığı yöntemdir. İkiyüzlülüğe, yani çifte davranışa antitez olarak sadelikle karşı koyuyor, eğer ikiyüzlülüğe antitez olarak seçilen terim sadelikse.

Bu da somut olarak, XX. yüzyılın bu başlangıç yıllarında (atom, elektrik, fabrikalar çağında) Lenin'in Engels tarafından işaret edilmiş olan konuyu geliştirdiği anlamına gelir: materyalizm doğanın çağcıl biliminin gelişiminin gerçeğidir. Yani

[6] K. Marx - F. Engels: *Alman İdeolojisi*. Birinci Kısım: Feuerbach. Sol Yayınları. Ankara. 1987. 2. baskı. s. 21.

özünde muazzam boşluklarla belirlenen bir bilimin. Ama materyalizm bilimin cesaretidir de: çözümlenmemiş bir sorun karşısında "onu salt çözümlenmemiş olmasından dolayı çözümlenmeye doğru, yeni deneyimsel araştırmalara iter".

4. Felsefi Kazanımlar.

Materyalizm ve Ampiryokritisizm'e borçlu olduğumuz teorik kazanımlardan birkaçını kısaca belirleyelim:

a) *Bilim ve Felsefe: felsefi kategoriler.*

Felsefe konusunda "katagoriler"den söz eden Lenin'dir. Althusser, bunları bilimsel kavramlardan ayırt etmenin ne olduğu üstünde ısrar etmekte haklıydı.

Kant katagoriler deyiminden, deneyimden bağımsız ama bir deneyimin oluşmasına olanak veren *önsel* kavramları anlardı: örneğin nedenle sonucun ilişkisi. Gerçekte, belirli bir olayda, biz onun nedensiz olamayacağını "biliyoruz", bunun için de o nedeni arıyoruz: bu arama belitle ilgili bir kesinlik işaretidir; hiçbir şey yokluktan gelmez, her olay koşullarının tümüyle bilinebilecek bir ilişki içindedir. Kant'ın bu çok büyük buluşu, Galile'den beri ve metafiziklerin gerilemesinden buyana bilimlerin gelişmesinden dersler çıkararak şunu ortaya koyar ki, sadece kategorilerden bir şey çıkarmak olanaksızdır, kategoriler ancak ampirik araştırmayı harekete getiren ilke olarak ve herhangi somut bir olayın somut nedenselliğinin somut araştırmasında kullanıldığında bir anlam kazanırlar.

Kategorilerin leninist (ve marksist) kavramının bambaşka olduğu doğaldır. Deneye göre, bağımsızlıkları ancak göreli olabilir: örneğin Kant'ta nedensellik anlamı Aristo'da olduğundan çok başkadır, bu ikisinin nedensellik kavramı arasında, kavramın ta köleci antik çağ ile modern imalatçı-kapitalist dönem arasındaki sosyal pratiğin, özellikle de teknik ve bilimsel pratiğin değişimini çok karmaşık bir biçimde yansıtması ve incelenmesine daha yeni başlanmış olması ölçüsünde bir fark vardır. Milyarlarca kez yinelenmiş deney —işte kategorilerin gerçek temeli budur.

Bununla birlikte, diyalektik materyalizmi bilgi teorisi açısından bir kategoriler sistemi olarak tanımlamak, bilimle felsefe arasındaki temel ayırıma işaret etmek ve aynı zamanda aralarındaki bağları anlaşılır bir duruma getirmektir. *Materyalizmin kategorilerinden çıkılınca, bilim alanından çıkılmış olur; ama bu kategoriler üzerinde ısrar edilirse, bilim değil elde kalan boş sözdür.*

Lenin tarafından çözümlenen bu kategorilerden marksist materyalizm için esası oluşturan ikisini, yani yansıma ile maddeyi kısaca inceleyelim. Bunlar birbirlerinden ayrılamazlar ve kanıma göre Althusser'in, birincisini incelemeden ikincisini ele alması doğru değildir (aslında, üniversite felsefesinin ve revizyonizmin en şiddetle karşı çıktıkları da yansıma kavramıdır).

— *Yansıma.*

Bu kategorinin içeriği ilk bakışta çok yoksuldur: sadece bir öncelik oranı, eşitsiz bir bağımsızlık ilişkisi. Düşünce maddi gerçeğin yansımasıdır; madde düşünceden bağımsız olarak vardır, tersi olamaz: düşünce yansımadır, şeklini yitirmiş, tersyüz edilmiş (ancak her zaman *bir şeyi yansıtır*, bir anlamı vardır), ya da yaklaşık olarak tam doğru bir yansıma olabilir.

Bununla birlikte, görünürde bu kadar yoksul olan bu kategori çağcıl tüm bilimsel gelişmenin —fizik ve psikofizyoloji, biyoloji, teori ve bilgi tarihi, ideolojilerin bilimsel tarihi— sonuçlarını özetler. Bu anlamda, kategori, bilimsel girişimin içinde gizli, içsel kapsamının bütünleşmesi ve açıklanmasıdır. Ama aynı zamanda, araştırmanın (çoğunlukla sessiz) önderidir. Kendi başına, bize hiçbir bilgi vermez, ve marksizm içinde kendisine bir çeşit dogmacı metafizik oluşturabilmişse, o da bir felsefe kategorisiyle (yansıma) bilimsel kavramlar arasındaki bu ayrımı unutmuş olmasındandır. Ancak bize bilgiyi vermiyorsa da, kategori bizi *oluştuğu alana doğru götürecek işareti verir*, onun nesne ile bilgi arasında, nesnel maddi gerçek ile öznel bilinç arasında tanımladığı

ilişkiden çıkılır çıkılmaz bilimden de çıkılmış olur ve aynı zamanda marksizmin dışına çıkılmış olur —revizyonizmin klasik yolu.

Pavlov ya da Freud, her ikisi de "bilinç"i kendi belirleme koşullarına, genç bireyle çevresi arasındaki nesnel ilişkilerin tarihsel süreci içinde oluşmasına bağlamak için çaba harcıyorlar. Materyalist felsefe, tek başına, bunları birbirinden ayırmaya olanak vermez (öyle ki, bu çok basit ikilemin çağcıl psikoloji için bir anlam taşıdığını sanmıyorum). Ancak uzmanlar kabul etmese bile bilimsel araştırmaya yön veren materyalist kanıdır. Bu alanda, bilgi, açıkça belirtmekten her zaman kazançlı çıkmıştır; çünkü bu sayede gerçek bilimin çevresini parazit gibi saran ve bazan da onu boğan bilim dışı davranışların (belirsiz kavramların, sınıf düşmanının yararlanacağı idealist çarpıtmanın: bak. "insan ilişkileri"nin "bilimi"...) köklü bir biçimde eleştirilmesine yardım eder.

Lenin *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de çoğunlukla kendisine atfedilen yalınlaştırıcı bir yansı görüşünü mü benimsemiştir? Öyleyse niçin Feuerbach'ın şu çok ilgi çekici metnini anmıştır?

> "Sadece doğaya ilişkin olanla insana ilişkin olan arasında bir sınır çizgisi çizmeyi düşünüyordum; doğada gerçek hiçbir şey, düzen, erek, yasa üzerine sözlere ve fikirlere karşılık olan hiçbir şey yoktur demiyordum; ben, sadece, düşünce ile varlığın özdeşliğini yadsımaktan, düzenin ve ereğin vb. doğada ve insanın kafasında ya da duyularında aynı şeyler olduğunu yadsımaktan başka bir şey yapmıyordum. Düzen, erek, yasa, insanın, doğadaki şeyleri anlayabilmeleri için *kendi* diline çevirdiği sözcüklerdir ancak; bu sözcükler, ne anlamdan, ne de nesnel içerikten yoksundurlar (*nicht sinn-, d.h. gegenstandlose Worte*); bununla birlikte gene de aslını çeviriden ayırdetmek gerekir."[7]

Lenin'in yorumu (şurası da bir gerçek ki, bu son derece ilgi çekici metindeki bütün işaret edilen noktaları aydınlat-

[7] Lenin: *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*. Sol Yayınları. Ankara. 1993, 3. baskı. s. 165.

maz): doğada insanın düzen, yasa, vb. konusundaki düşüncelerine ancak yaklaşık bir doğrulukla yansıyan "nesnel yasalar, nesnel nedensellik" vardır.[8] Lenin, bize, kendisi de bir bilim kolu olan geliştirilmiş bir epistemoloji sunmaz. Lenin'in bize verdiği bir alandır, ve o bu bilimin, bize verdiği alanın dışına çıkınca ne kadar aldandığını ve aldatabileceğini işaret eder (bak. Michel Foucault, çalışmalarının büyük ilgi çekmesine karşın, felsefe çizgisi büyük ölçüde araştırmayı dıştalıyor). Yansıma, Althusser'in yaptığı ayırımı alacak olursak, aynı zamanda gerçek nesne ile bilgideki nesne arasındaki *ayrılık* demektir; araştırmayı sürekli olarak tamamlamaya çalışan ayrılık, düşüncenin tasası ve yaşamı olan çelişki.

Dogmacılık bunun neresinde?

— *Madde.*

Felsefedeki madde *kategorisini* belirleyen şey, maddenin bizden bağımsız olarak varolmasıdır, sonuç olarak *duyu* organları (Althusser bu çok önemli noktaya gerekli ilgiyi göstermemiştir) aracılığıyla ilişki kurduğumuz şeydir, yapılan kavramsal saptırma ne olursa olsun, son çözümlemede bilginin maddi olarak doğrulanmasına, onun en son *fiziksel sınamasına* olanak veren şeydir. Maddenin hareketi bize, sonunda "laboratuvarlarda ve fabrikalarda oluşan *maddi* değişikliklerin diyalektiği[9] ile açıklanır.

Lenin de bu nedenle bu kategoriyi ötekilerden ayırır, çünkü bütün bilimsel pratiklerin temel kategorisidir (ister temel araştırma ister uygulamalı araştırma söz konusu olsun), maddenin özellikleri konusundaki, zaman zaman altüst olan bilgimizin açıklandığı bilimsel kavramların da temel kategorisidir. Lenin'in çağdaşı olduğu altüst oluş hiçbir zaman "maddenin yok olduğu" anlamına gelmez, ancak XVIII. ve XIX. yüzyıllarda oluşturulan kavramların sınırlarının yok olduğu anlamına gelir. Lenin'in bu açıklaması epeyce zamandan beri güncel oldu. Bu konuda sürdürülen ideolojik savaşım da buna

[8] agy.. s. 165-166.
[9] agy.. s. 313.

yardım etti. Ve bilginin daha sonraki ilerlemeleri bilgilerin bu peryodik altüst oluşunu alışılmış bir şey haline getirdiler. Günümüzde, bilimle üretim bu kadar sıkı sıkıya bağlıyken bilimle doğanın maddi dönüşümü arasındaki ilişkiyi kim tartışmaya cesaret edebilir?

b) *Bilginin diyalektiği.*

Ne görecililik ne dogmatizm, diyalektik: kategorilerle kavramlar arasındaki ayırımdan ileri gelen buyruk işte budur.

Ne bilinç değişmezdir ne de madde, onlardan edindiğimiz bilgi de değişir, bu bilgi bizim gerçek üzerindeki pratik ve teorik egemenliğimizin durumuna bağlıdır. Ancak madde ve bilinç arasındaki *ilişki* süreklidir ve bunun tanınması mutlak bir gerçektir (çünkü tüm gerçeğin ortaya çıkmasının koşuludur).

Düşünce kendi olanakları içinde sınırsızdır; uygulamalarında ise sınırlıdır: bu çelişki, kendi gelişmesi içinde, kendi yaşamı içinde çözülür.

Gerçekle yanılgının karşıtlığı sınırlı bir alanda geçerlidir; onun ötesinde gerçek yanılgı, yanılgı da gerçek olabilir.

Bilimsel ilerleme, varolan buluşları ortadan kaldırmaz, ancak onların sınırlarını gösterir (daha az bir bilgiden daha geniş bir bilgiye giden yol üzerine çakılan kilometre kazıkları gibidir), gelişme onların her seferinde yeni ve daha genel bir bütündeki yerlerini yeniden almalarını sağlar (= yadsımanın yadsıması).

Bu kavram, bilimin kemikleşmiş dogma halinde yozlaşmasını engellemiyecek kadar belirsiz"; ama inancılığı ve bilinemezciliği dışta bırakacak ve gerici felsefeyle "silinmesi olanaksız bir ayırım çizgisi çizecek" kadar açıktır.

c) *Pratiğin ölçütü*

Marksist materyalizmin temelinin nerede olduğunu gördük (bak. sayfa 28): *Feuerbach Üzerine Tezler*'de Marx doğruyu görmüştü...

Bununla birlikte, marksist materyalizmin ve bunun sonucu olarak da leninizmin bu belirleyici yönünden hiç söz etmemek

eğilimi çarpıcıdır. Louis Althusser bu konuda *Lenin ve Felsefe* adlı yapıtında çalışmasının neden olduğu tartışmaları hesaba katmakla iyi etmiştir. Gerçi pratisizme ve pragmatizme karşı tepki, her ikisi de özünde oportünist oldukları için, sürekli bir zorunluluktur. Ancak pratiğin ölçütünün değerinin her türlü önemsenmemesi, marksist-leninist materyalizmi "hava"da bırakmak, onu bir tür nesnel akılcılık (yeni-spinozacılık) haline getirmek, ağacı köklerinden yoksun bırakmak demektir, oysa kökleri olmadan ağaç ne beslenebilir ne de ayakta durabilir.

Lenin, pratiğin bu kadar zengin olan bu kavramının her türlü yavan, yararcı, pragmatik, pratisist yorumunu açıkça reddeder.

Bu gibi önermelerin ya da önermeler sisteminin doğruluğunu temellendiren şey pratik başarı değildir. Tersine, başarısını açıklayan doğru oluşudur.

Şu gerekçeyi ileri sürmeyi göze alıyorum: söz konusu başarı gerçek ve kalıcı mı, yoksa görünürde ve geçici mi, ilerde daha büyük güçlükler doğurabilir mi, bu *da* son derece teorik bir sorudur. Ama oportünist bunu hiçbir zaman görmez.

Öyleyse pratik çok geniş bir anlamda alınmalıdır. Bir yandan "bilgi teorisinde ölçüt olarak yararlandığımız pratik", "astronomik gözlemlerin, buluşların vb. pratiğini içine almalıdır"[10]: yani bir *bilimsel pratik* vardır, teknik pratiklere, üretimle ilgili pratiklerin tümüne ve insanlar arasındaki ilişkilere sıkı sıkıya bağlıdır. Öte yandan, verilmiş olan belli bir teorik "külliyat" kendisine karşılık düşen pratiğin bütünüyle karşılaştırılmalıdır. "...Pratiğin ölçütü —yani son onyılların *bütün* kapitalist ülkelerin gelişmesinde izlenen yol— Marx'ın genellikle ekonomik ve sosyal *tüm* teorisinin nesnel gerçeğini tanıtlar, şu bölümlerini ya da şu formüllerini değil..."[11] Teorinin pratiğe ilişkin geçerliliği iki hareketsiz gerçeğin kıyıldamayan ilişkisi değildir, teorinin kendisinin de durmayan gelişmesi ile, ve yine teorinin sürekli gelişmekte olan pratiğin bütün yönlerini ortaya koyma yeterliliğini gerçek olaylar içinde ta-

[10] agy.. s. 148.
[11] agy.. s. 151-152.

nıtlayabilme yeteneği ile bir bütün oluşturur. Sklercz'un bedeli revizyonist kuşkuculuktur.

Daha ileri gidilebilir mi? Hayır. "Bir insan tasarımı ne olursa olsun, aslında pratiğin ölçütü onu ne *tümüyle* doğrulayabilir ne de çürütebilir;"[12] bu yüzden marksist epistemolojiden çıkan kesinlik, karteziyen geleneğin "aşikar" gerçeklerinin kesinliği değil, ancak her bilimcinin deneyimini yapmış olduğu ve aynı zamanda hem saptama hem de çekinceyi gerektiren bir kesinliktir. Bu ölçüt kişinin bilgilerinin bir mutlak'a dönüşmesine izin vermeyecek kadar "belirsiz"dir; öte yandan, idealizmin ve bilinemezciliğin bütün çeşitlemelerine karşı amansız bir savaşıma izin verecek kadar "kesindir".[13]

Tanısındaki sarsılmaz inancını ve güvenini böylesine olağanüstü bir biçimde ortaya koyan bir yöneticide bu görecelik anlayışı "teorik" kesinlikler düşkünü amatörlerin dikkatini çekmeye değer.

Bir bakıma bundan önceki gelişmeleri özetleyen gene aynı kitaptan alınmış son bir aktarma:

> "Marksistlerin paylaştıkları Marx'ın teorisinin nesnel bir gerçek olduğu görüşünden çıkarılabilecek tek sonuç şudur: Marx'ın teorisiyle çizilmiş *yolu* izleyerek nesnel gerçeğe (gene de onu sonuna dek tüketmeksizin) gitgide daha çok yaklaşıyoruz; herhangi *başka bir yolu* izleseydik, yalan ve kafa karışıklığından başka bir yere varmazdık."[14]

III. DİYALEKTİK ÜZERİNE DÜŞÜNMENİN GELİŞMESİ VE SİYASAL PRATİĞE GEÇİRİLMESİ

Bu son bölümü gerektiği gibi incelemek için yerim az. Bu konuda kendime şu soruyu sormakla yetineceğim; *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'e göre Lenin değişti mi? Ve işin özüne gidersek: Hegel'i okumakla Lenin, Fichte'yi okuyan Garaudy

[12] agy.. s. 151.
[13] agy.
[14] agy.. s. 152.

gibi etkilendi mi, bu okuma ona marksizmi terkettirdi mi?

Böyle bir soru, 1915'ten önce felsefe yönünden yontulmamış bir Lenin'i varsayar, oysa Lenin o tarihte okudukları üzerine notlarını kaleme almaktadır (özellikle Hegel, ama aynı zamanda Feuerbach, Platon, Aristoteles, Leibniz). Gördüğümüz gibi böyle bir şey yok ve tüm önceki yapıtı diyalektiğin ve özellikle *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'in derin izlerini taşır (aynı zamanda Lenin'in diyalektik adına II. Erternasyonal'in yöneticilerinin dogmatizmini eleştirdiği 1913 metnine de bakın: onların marksizmden yalnızca "doktrin" olarak değil, eylem kılavuzu olarak yararlanmalarını engelleyen budur). Bu tezi desteklemek için de, hiç olmazsa Lenin'in özeleştirici bir revizyona başladığına dair bir işaret göstermek gerekir, önceki görüşlerinin şu ya da bu ayrıntısını değil: yoksa düşünce bakımından ters düştüğü temel yapıtlarını, düzeltmeden tekrar yayınlar mıydı?

O halde Hegel'in bu yeniden okunuşu bir kapris sonucu mudur? Kesinlikle hayır. Bu okuma onda hiçbir iz bırakmıyor mu? Henüz değil. Hiç kuşku yok, bu yeniden okuyuş Lenin'e felsefe düşüncesini, özellikle de bilginin sorunları üzerindeki felsefi düşüncesini derinleştirme olanağı veriyor: Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'deki girişiminin, onun bu girişimi belirlemek için kullandığı formülasyondan daha diyalektik bir nitelik taşıdığı anlaşılmıştır. Ama daha önceki kazanımı daha uygun bir biçimde koruyan ve yeniden yorumlayan ileri doğru atılmış yeni bir adım, bir "çark etme" demek değildir.

A. MATERYALİST BİR OKUMA

Garaudy'ci yorumları şöyle ayaküstü çürütecek iki örnekle yetineceğim:

1. *Yansıma Teorisi.*

Garaudy'ye göre Lenin bir yansıma teorisinden bir kavram teorisine geçmektedir (neden model teorisinden olmasın?).

Tabii o zaman iki yapıt arasında çelişkiler olduğunu tanıtlamak gerekirdi. Biz Garaudy'nin gönlüne göre birkaç satırını aktardığı metni —ama tümüyle— buraya almakla yetinelim:

"*Aslında*, Hegel, Kant'a karşı tamamıyla haklıdır. Somuttan soyuta doğru yükselen düşünce —eğer *doğruysa* (buraya dikkat) (ve Kant bütün filozoflar gibi gerçek düşünceden söz ediyor)— gerçek*ten* uzaklaşmaz, tersine ona yaklaşır. *Madde* soyutlamaları, doğa *yasası*, *değer* soyutlaması vb., tek sözle *bütün* bilimsel soyutlamalar (doğru, ciddi, keyfi olmayan soyutlamalar) doğayı daha derinden, daha sadık bir biçimde, daha *tam* olarak *yansıtırlar*.[15] Canlı sezgiden soyut düşünceye, *ve ondan pratiğe —hakikat* bilgisinin, nesnel gerçeklik bilgisinin diyalektik yolu işte budur. Kant bilimi, inanca yol açmak için alçaltır: Hegel bilimi yükseltir, bilginin tanrıyı tanımak olduğuna bizi inandırır. Materyalizm maddenin, doğanın bilgisini derinleştirir, tanrıyı ve onu savunan felsefe sahtekârlarını süprüntü çukuruna atar."[16]

Lenin'e göre Hegel'in çok büyük değerlerinden biri bir *yansıma teorisyeni* olmasıdır.[17] Lenin birçok kez Hegel'in Kant ve Fichte'ye üstünlüğü konusunu işler. Burada sözü edilen metin Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'ndeki bazı ampirist formülasyonlara göre gerçekleştirdiği ilerlemeyi gösterir; bu yapıt, Althusser'in de çok iyi gösterdiği gibi, temelde antiampirist bir nitelik taşır. Ama, ilerleme, yadsıma demek değildir.

2. *Pratik Kavramı.*

Garaudy, *Lenin* adlı yapıtının 11. sayfasında, devrimci pratiğin ilkelerinin belirleyici özelliği olarak, Lenin'in "düşüncede olanın (ideal'in) gerçekte olana (reel'e) dönüşümü" üzerine bir formülünü aktarır.

[15] Altını ben çizdim—M.S.

[16] Lenin: *Felsefe Defterleri*. Sosyal Yayınlar, İstanbul. 1976. birinci baskı. s. 138.

[17] agy., s. 146. 155 ve 160.

Gerçekte, böyle bir formül vardır; Lenin yorumunda şöyle der: "burada büyük gerçek payı vardır. Kaba materyalizme karşı (buraya dikkat). İdeal ile reel arasında ayırım da mutlak olmadığı gibi abartılmış da değildir."[18]

Ama, Lenin'in Hegel'deki gerçek rasyonel özdeşliğini bildiğini ve diyalektikçi Engels'in bu özdeşlik üzerine *Ludwig Feuerbach*'ta yaptığı şaşırtıcı yorumu anımsadığını kabul etmek gerekir; yalnız kendini "emek"te gerçekleştirme yeteneğini gösteren şeyin "akılcı" olarak nitelenme hakkına sahipti, somut yadsıma —verinin dönüşümü— ve bütün geri kalan boş lâftır. Demek ki, fiili özgürlük gereksinimle özdeşleşir, onun tanınmasından ve ustalıkla kullanılmasından geçer. Hegel'in alet üzerindeki düşüncelerinin yer aldığı ünlü metnini Lenin olduğu gibi almıştır:

> "Amacın akılcı öğesi alettedir, şu ya da bu dış mekânda saklanması alet sayesinde olur... Sapan, yapılışının nedeni olan gördüğü hizmetlerden, yarattığı hoşnutluklardan daha yüksektir. Alet devamlıdır ve kalır, oysa sağlanması için yapılmış olduğu yararlanmalar geçicidirler ve hemen unutulurlar. Aletleri sayesinde insanın dış doğa üzerinde bir egemenliği vardır, ama bu egemenlik izlediği amaçlara bağlıdır."[19]

Olumsuzun sabrı...

Bu metinden önce Lenin şu yorumu yapmıştır:

> "Aslında, insanın ereklerini nesnel dünya meydana getirir ve bu erekler onu varsayarlar —onu bir veri gibi, hazır mevcutmuş gibi bulurlar. Ancak insana *öyle gelir ki* sanki erekleri dünyanın dışında, dünyadan bağımsız olarak ele alınmıştır (*"Liberté"*)."[20]

Şöyle sürdürülebilir: özellikle yanıltma yoluna gidilmiyorsa, Lenin'i, içinde kurucular adına İsa'nın, Saint Jean de la Croix'nin, Marx'ın ve Van Gogh'un birbirine karıştığı bir "ta-

[18] agy.. s. 94.
[19] agy.. s. 154.
[20] agy., s. 153.

sarı" felsefesinin, "model" felsefesinin, "tarihsel girişkenlik yöntembilimi"nin atası olarak göstermek güçtür.

B. DİYALEKTİĞİN İNCELİĞİ

Diyalektikle ilgili *Defterler*'in içinde işaret edilen sayısız konuları birkaç satırda özetlemek olanaksızdır. Aslında, bunlar okurken alınmış notlardır, ve bir ilk çalışmanın konusu, Hegel'in okuyucusu Lenin'i daha iyi anlamak için Hegel'in metni ile bu notları karşılaştırma olmalıdır. Bazı araştırma yönlerini dikkate alalım.

1. Görüldüğüne göre Lenin, Hegel'de bir *kurtuluş*, kendisini bekleyen teorik ve pratik görevler için düşüncesini daha çok istediği gibi kullanabilme olanağı aramaktadır. Sanki, savaş ve onun içerdiği beklenmedik değişiklikler, farklı olanın altında özdeşi yakalama zorunluluğu, tanınması olanaksız tarihsel bir görünümde çabucak kendini tanıma gereği okumasını yönlendiriyormuş gibi.

Yani her şeyden önce *hareket* üzerinde düşünüyor. "Genellikle ölmüş gibi görünen kavramları çözümlüyor Hegel, ve onlarda hareket *olduğunu* gösteriyor. — Sonlu? Yani, son'a doğru *hareket halinde olan*! Herhangi bir şey? Yani başka şey olan *değil*. — Genel olarak varlık? — yani, öylesine belirlenimsiz ki, varlık = varlık olmama. Kavramların evrensel ve her yönde esnekliği, karşıtların özdeşliğine kadar giden esneklik — işte işin temeli. Bu düşünce esnekliği öznel olarak uygulanmış haliyle = seçmecilik ve safsata. *Nesnel olarak* uygulandığında, yani maddi süreci her yanıyla ve birliği ile yansıtan hali içinde uygulandığında, diyalektik çıkıyor ortaya, evrenin bitimsiz gelişmesinin doğru yansısı çıkıyor."[21] Anlamı büyük olan şu kenar notu ile: "*Hegel'i okurken* diyalektik üzerine düşünceler."

2. İkinci Çaba: Tarihsel dünya durumunu kendi *birliği* içinde gerçekten düşünmek zorunluluğu. Burada, daha o zaman-

[21] agy.. s. 91.

dan Lenin *Emperyalizm*'i yazmaya hazırlanıyor. İncelemede nesnellik, birçok ilişkilerin göz önüne konuluşu, gelişimin, eğilimlerin ve karşıt görünümlerin kavranışı.[22]

3. Üçüncü tema: Hareketin ve ilkesinin özü olarak çelişki. Karşıtların savaşımı ve yayılması ama aynı zamanda birliğidir de:

> "Diyalektik kısaca karşıtların birliği teorisi olarak tanımlanabilir. Böylece diyalektiğin nüvesi yakalanabilir, ama bu, açıklamaları ve geliştirilmeyi gereksinir."[23]

"Barıştan" emperyalist savaşa, sol oportünizmden oportünizme, bir anlamda tekelci devlet kapitalizminden sosyalist yola geçiş, bir o kadar daha karşıtların birliği ve yadsımanın yadsıması (=yadsınanın korunması) deyimleriyle yorumlanan olaylar. Böyle olmazsa ölü bir karşıtlık "ya da, ya da"lar (uygulama alanını koruyan karşıtlık) içerisine kapanılmış olur: yani ya demokrasi ya sosyalizm; ya da önce demokrasi sonra sosyalizm. Oysa 1917 koşullarında, sonuna kadar demokrasi hem kapitalizmdir hem de artık kapitalizm değildir, karşıtlığın pratik olarak çözümlendiği *yoldur,* harekettir. Bir kapı ya açık durur ya kapalı: ama açılan bir kapı mı?

4. Dördüncü temalar dizisi: niteliksel sıçrama, nitelik-nicelik diyalektiği. Kısaca, bir devrimci durum biliminin en temel teorik öğeleri.

Lenin'in ellibeş yıl önce yaptığı gibi Hegelci diyalektik okuluna katılmanın yararı bana o zaman olduğu kadar şimdi de güncel görünüyor.

C. DEVRİMCİ YATIRIM

Bu okumanın, Lenin'in daha sonraki faaliyeti üzerindeki etkisi üzerine derinleştirilmiş incelemeler yapılmasını dilemek gerek.

Biz sadece bir ilk etkinin altını çizelim: Teorik doğrula-

[22] agy., s. 180-182
[23] agy., s. 182.

malarında daha da bilinçli bir açıklık. Nesnel olguları hesaba katmak diye yazıyor Lenin mayıs 1917'de. Ve daha da ilerde şu anlamlı başlangıç: "Her şeye genellikle siyasi tarihçinin, özellikle de marksistin bakması gerektiği gibi bakılmalıdır, yani olayları zincirlenmelerinde incelemekle..."[24] "Devrimciler"imizin dişlerini gıcırdatacak bir sükunetle yazılmış olan bu satırlar hangi tarihte kaleme alınmıştır? Eylül 1917'de. Sakin dönem...

Başka bir yön: hızlı gelişim yolunda bir durumun işaretlerinin, belirtilerinin, özü açığı vuran olayın hırsla aranması. Burada da gene, 1915 diyalektiği ile doğrudan doğruya bağ kurulmamıştır. Bununla birlikte bu esneklik, bu hareketlilik ve aynı zamanda çizginin sürekliliği, bu kökeninde felsefeden çok başka bir şeyin bulunduğu ama felsefenin de olduğu, dolaysızın ötesine geçebilme yeteneği, hepsi bir arada bulunur.

SONUÇ OLARAK

Dört nokta üzerinde durmakla yetineceğim.

1. Felsefe, sınıf savaşımından ayrılamaz. Bilimlere özgü hareketten ayrılamaz. Bununla birlikte bir konusu vardır: materyalist dünya anlayışının da içinde özetlendiği "kategoriler". Bu konu spesifiktir. Kendine özgü (spesifik) bir çalışma ister. Özellikle felsefeye politik savaşımın kuralları aynen getirilemez: tartışmanın politik (sınıfsal) koordinatları bir kez açıklık kazanınca, Lenin gibi kanıtlamalar yaparak bilimi ilerletmek gerekir. Bunun da anlamı, üniversite idealizminden bütünüyle başka bir alanda, yani gerçek pratik alanında yer almaktır, bu bakımdan da Lenin *Ludwig Feuerbach*'ın Engels'ini över.

2. Marksizmin ruhu, somut gerçeğin, materyalist terimlerle, sınıf terimleriyle yürütülen, doktrincilik ve seçmeciliğin

[24] Lenin: *Bütün Yapıtları*. Editions sociales. Paris - Editions du Progres. Moskova. 1970. c. 25. s. 324

ikisinden de uzak duran çözümlenmesidir. Yani büyük bir ampirik ve teorik çaba harcamak yoluyla pratik doğrulamayı ön planda tutarak, konunun ta özüne, gerekli hareketine, bağlarının ve görünüşlerinin tümüne nüfuz ederek. Her an şeyleri, sabırsızlığımızın ya da düşlerimizin dışında, oldukları gibi "*ölçü*"ye vurmasını bilmek. Ve o halde zaaf göstermeden, duruma uygun bir çözümleme temeli üzerinde kararlaştırılan eylemleri sonuna kadar götürmek, bir *çizgi* saptama ve uygulama yeteneğinde olmak.

3. İdeolojik savaşım ve yaratıcı çalışma kesinlikle birbirinden ayrılamazlar. Günümüzde de partilerin felsefedeki savaşımı Lenin'in gününde olduğu kadar keskindir. Bu savaşım siyasal açıdan bir zorunluluktur —düşünler de maddi bir güçtür. Bu savaşım bilimsel bakımdan da zorunludur: bilgiyi ona durmadan saldıran bilmesinlerciliğe (*obscurantisme*) karşı korumak, itilmek istendiği çıkmazlardan çıkarmak gerekir. Bu bakımdan, felsefe alanında görüşlerin açıklığı bilimlerin ilerlemesine organik olarak bağlıdır. İnsan bilimlerinin durumu bunu tersi ile (*a contrario*) doğrular.

4. Marx için Lenin ne olduysa, biz Lenin için öyle olmalıyız: o denli sadık, o denli yenileşmeye yatkın. Marksistlerin en "katısı", aynı zamanda en yaratıcısı oldu.

Lenin'e göre güçsüzlüğümüzün derecesi ne olursa olsun, onun verdiği dersi korumayı bilelim ve aynı savaşımı vermek için ondan yararlanalım.

FELSEFEDE REVİZYONİZM KARŞISINDA LENİN

JAQUES MILHAU

FELSEFEDE REVİZYONİZM KARŞISINDA LENİN

Lenin'in felsefede revizyonizm karşısındaki tavır alışını incelemek belki de başarılması güç bir tasarı gibi görünecektir, çünkü o, militan yaşamı içinde hareketin dışından gelen sayısız saldırılara karşı koyduğu gibi, tersine, kendilerini devrimci düşün ve eyleme adadıklarını söyleyenlere de karşı durmak zorunda kalmıştır.

Lenin, Rusya'da devrimci bir işçi partisinin kuruluşunun başlangıcına rastlayan zorluklarla dolu döneminde, önce Halkın Dostları'nın küçük burjuva sosyalizmine ve Mikhailovski'nin sosyolojik öznelciliğine karşı, sonra da Legal Marksistler'in ekonomist kendiliğindenciliğine karşı bir eleştiri geliştirmiştir. Arkasından 1905 öncesi ve sonrası Plekhanov'un az çok spekülatif marksizmine ve pratikte bundan ileri gelen siyasal pasifliğe karşı yöneltmiştir eleştirisini. Daha sonra yüzyılın ilk on yılı sonunda ampiryokritikçilere ve onların Rusya'daki, üstelik partinin bolşevik kesiminin üyeleri olan ikinci kuşaklarına karşı yürütülen büyük savaşım.

Birinci emperyalist dünya savaşı dönemi ise, diyalektiğin derinleştirilmesi ve Hegel'in eleştirel bir biçimde okunması sayesinde Kautsky'nin oportünizmine ve şovenizmine karşı amansız bir savaşımın izlerini taşır. Sonunda, Sovyetler iktidarı kurulunca, Lenin inancılık ve gerici felsefenin değişik türlerine karşı koymak için militan materyalizmi yardıma çağırdı, aynı zamanda bir Buharin'in seçmeciliğine, bir Troçki'nin öznelci kendiliğindenciliğine, Bogdanov ve Lunaçarski'nin göklere çıkardıkları Proletkult teorilerine karşı koymak zorunda kaldı.

Böylece, Ekim Devrimi'nden önce, devrim sırasında ve devrimden sonra Lenin'in teorik faaliyeti sadece ekonomik, siyasal ve düşün alanında yaratıcı bir çalışmayı kapsamakla kalmamış, aynı zamanda marksist felsefenin savunulması ve geliştirilmesi için de zorunlu bir savaşım sürdürülmüştür ve bu iki girişim çoğu zaman birbirinden ayrılmadan, birlikte yürütülmüştür.

Öyleyse bir seçim yapmalıyız ve olabildiğince, incelememizi bu eleştiri faaliyetinin anlamlı bir anı üzerinde, doğrudan doğruya felsefe açısından yapmalıyız, marksizme karşı gelenlerin ve egemen sınıfların ideolojisini az çok bilinçli olarak hareketin içine sokanların ileri sürdükleri, teori ve pratik bakımından ne denli önemli olursa olsun marksizmin şu ya da bu yanının değil ama temel teorinin, diyalektik materyalizmin, yani marksist anlayışın çekirdeğinin ve merkezinin suçlandığı o tipik an üzerinde yoğunlaştırmalıyız.

Bu an sınıf savaşımında felsefenin rolü konusunda da karakteristik bir andır, revizyonizmin mühürünü bastığı Rus ve enternasyonal durumun izini taşır. Lenin, işte o anda, tartışmaya konulan sorunların son derece soyut olması yüzünden güncel savaşımlardan açıkça uzaklaşmış bulunan bu felsefe alanına "sıradan bir marksist" olarak müdahale etmiştir.

Karar anıydı, çünkü 1905 yenilgisinden sonra Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin doğrudan doğruya varlığını tehdit eden güç ve zahmetli bir döneme girilmişti. Ama gene bu dönemde işçilerin üstünlüğü partide ve Rusya'da gittikçe güç kazanıyordu. Oysa zorunlu muhacerette aydınlar "fitne"ler içi-

ne batmıştı, tıpkı daha önceleri Marx ve Engels'in Londra'da halkların ilkbaharında karşılaştıkları aydınlar gibi.

Lenin militan devrimcilerin felsefe alanındaki tutumlarıyla felsefi idealizmin çeşitli türleri arasına kesin bir ayırım çizgisi çekmek için müdahalede bulundu; felsefede bir üçüncü yol örtüsü altında bu çeşitli felsefi idealizm türleri, gericiliğe ve inancılığa yolu açıyorlar, "marksizme çamur atıyorlar", hatta "işçi partisinin politikasını karmakarışık bir hale getiriyorlardı."[1]

Kısaca, "*Materyalizm ve Ampiryokritisizm*", hiç de öyle ikincil bir operasyon görünüşünde olmayan bir revizyonist saldırıya karşı, müdahalenin çabukluğu kadar yazarın giriştiği kanıtlama ve çürütmedeki gücü bakımından da, revizyonizme karşı leninist savaşımın merkezinde yer almaktadır.

Zaten kitabın kaleme alınışının, öteki bir büyük yapıtın, *Marksizm ve Revizyonizm*'in[2] yayınlanmasına rastlaması açıklayıcı bir nedendir. Burada Lenin, revizyonizmin genel teorisini kaba hatlarıyla çiziyordu. Sonradan bu konuyu tekrar ele alarak 1911'deki düşünceleriyle derinleştirdiği *Marksizmin tarihsel gelişiminin bazı özellikleri üzerine*[3] ve 1916 sonbaharında *Emperyalizm ve sosyalizmin bölünmesi*[4] üzerine yazıları fiilen kanıtladı ki, ona göre felsefi revizyonizm ne bir rastlantıdır ne de tek başına ortaya çıkan bir şeydir. Doktrinal saflık, katışıksızlık uğrundaki savaşım, emperyalizm çağında oportünizmin gelişmesinin incelenmesiyle birlikte marksizm konusunun bütün yönlerini kapsayan bir suçlamanın sosyal kökenlerinin saptanması aynı zamanda yapılıyordu, ve genel teorik temeli de diyalektik materyalist felsefenin yerini duyumcu (*sensualist*) bir bilinemezciliğin (*agnostisizm*) almasıydı.

Şunu da ekleyelim ki, öteki çağdaş metinlerde, örneğin Marx ve Engels'in başkalarıyla[5] yazıştıkları mektupların ya da gene

[1] *Lénine et Gorki, Lettres, souvenirs, documents*, Lettre à Gorki du 8 janvier 1913. Editions du Progrés, Moscou, 1958. p. 90.

[2] Lenin: "Marksizm ve Revizyonizm". *Karl Marx ve Doktrini*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları. Ankara. 1995, 4. baskı. s. 92.

[3] Lenin: "Marksizmin tarihsel gelişiminin bazı özellikleri üzerine". agy., s. 121.

[4] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy., c. 23, s. 116.

[5] Lenin: "J. Becker. J. Dietzgen. F. Engels. K. Marx ve başkaları tarafından F. Sorge ve başkalarına mektupların rusça çevirisine önsöz". *Karl Marx ve Doktrini*, agy., s. 72.

Marx'ın Kugelmann'a[6] mektuplarının rusça çevirilerine önsözlerinde Lenin, felsefi eleştirisini, teorik revizyonizmin felsefi temelinden ayrılmaz bazı uzantılarına yayarak genişletmektedir: bazılarının materyalizmin yerine koymak istedikleri "sosyalizm için yüksek idealist yönelim"in eleştirisi, işçi sınıfının devrimci pratiği konusunda kuşkuculuğun sergilenmesi ve dindarca proletaryacılık (proletkult) gibi aşırı eğilimlere karşı koyma.

Lenin, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de bu yüz çehreli revizyonizmi canevinden vurmakta, onun yanıltmacalarını ortaya dökerek felsefi temelini çürütmekte, revizyonizmin ilkesini oluşturan bilinemezci (*agnostisist*) felsefi konumda ve bu konumda yer alınmasıyla nesnelleşen siyasal anlamının maskesini düşürmektedir. Böylece en soyut, en görünmez ama aynı zamanda en temel düzeye yükseltmektedir, çünkü genellikle bu teorik düzey, duruma göre açık ya da kapalı olarak sosyal yaşamın ve politik faaliyetin çeşitli çevrelerindeki bütün oportünist girişimleri düzenler. Ama Lenin'in keskin eleştirisinde gösterdiği gibi, devrimci harekete önerilen yeni felsefenin —ampiryokritisizm— marksizmin yaratıcı bir gelişmesi olmayıp sadece ve sadece onun yadsınması olması, ve yine felsefi revizyonizmin teslimiyetçi bir eylem çizgisine açılması olgusu, bizim burada, revizyonizmin özünün özgün bir biçimde yoğunlaştırılmış bulunduğu bir genel toplumsal olayın ortasında bulunduğumuzu gösterir.

Bu bakımdan, iyi bir yöntem izleyerek, genel olarak incelenen revizyonizmden özel olarak felsefi revizyonizme gitmek uygun olacaktır, çünkü her ikisi birlikte gider ve genel anlamda revizyonizm kurumsal ilkelerini revizyonist felsefeye borçludur. Revizyonist felsefenin ancak marksizme karşı olmakla anlamı vardır; bütün öteki felsefeler gelişirler, birbirlerini kötülerler, çürütürler ama bunlarda revizyon hiç görülmemiştir. Durmadan değişmeleri, ister apaçık olsun ister gizli, hiçbir şekilde idealizmden doğmaz; oysa marksizmin revizyonu onun

[6] Lenin: "Marx'ın Kugelmann'a mektupları'nın rusça çevirisine önsöz", agy., s. 62.

altüst edilmesinden, burjuva felsefenin ampirist ve olgucu ilkelerinin sahtekârlıkla materyalizmin ve diyalektiğin yerine geçirilmesinden başka bir şey değildir; bunu yaparken de sözlerin inceliğiyle sanki marksizm felsefe yönünden zenginleştiriliyormuş gibi, hatta, modern bilimin aldığı biçime göre, felsefenin bir işleviymiş gibi, en azından modası geçmiş diye ilan edilen materyalizmden her halde çok daha uygun olduğu düşüncesi yayılarak yapılır.

Nasıl genellikle revizyonizm, sınıfların işbirliği ile ekonomik, ideolojik ve politik düzeylerde sınıf savaşımının yerini alıyorsa, felsefi revizyonizm de böylece en ince ve en hileli idealizm biçimleriyle materyalizmin yerine geçer, çünkü bunlar bilime en görünür biçimde bağlıdırlar ve metafizikle spiritüalizme de karşıdırlar. Her iki halde de birlik, nesnelliği yadsımakla ve sosyal harekete karşı fiili oportünizmle sunulmaktadır, öyle bir uyutma ki burjuvazi bundan dolayı kendini kutlayabilir; zaten onun bütün olanaklarını da istediği gibi kullanmaktadır.

Öyleyse marksizm revizyonlarının çiçek açtığı alanda revizyonizmin durumu nedir? Lenin revizyonizmin bu en işlenmiş teorik biçimiyle nasıl savaşmaktadır? Felsefi idealizmin her şeye burun kıvıran çok bilmişleriyle bu kadar acayip bir biçimde çevrelenmiş olan *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'in bugün ne gibi bir güncelliği olabilir? Marksizmin ideolojik yaşamın merkezinde yer aldığı, ancak her kıratta marksologlarda da taklitlerinin bol bol görüldüğü bir zamanda, gene soruyu Lenin'e sormak gerekir, gerçeğin sürekli yalancı çıkardığı o akıldan yoksun felsefelerin düşmanı Lenin'e.

GENELLİKLE REVİZYONİZM ÜZERİNE

Revizyonizm önce, ister reformist ister anarşist ve goşist olsun, sağ ve sol oportünizme ayrılmaz biçimde bağlıdır. Gerçekte bunlar sınıf işbirliği ve uşaklık eğilimleridir, ya da tersine, sekter ve serüvenci bir geriye dönüştür, "sınıf savaşımı teori ve

pratiğini bölünmez bir bütün" olarak birleştiren ve aynı zamanda pasifliğe de ve düşüncesiz eylemciliğe de sırt çeviren doktrinin revizyonunu belirleyen devrimci yığın eylemi önünde gerilemedir.

Marksizm ile egemen sınıfın ideolojisi arasında orta bir nokta bulunmadığından, bu revizyon antimarksist gerekçelerini ancak burjuvazinin görüşlerinde bulabilmektedir: burjuvaziden başka, sınıflar arasında barışı, su ile ateşin birleşmesini hararetle öneren kimdir? Bunu yapamadığında anarşist girişimleri körükleyerek proletaryayı, devrimci bir pürizm (katışıksız devrimcilik) maskesi altında kaçınılmaz ve ağır bozgunlara iten kimdir? İşçi hareketini moral kırıklığına uğratma ya da yolunu şaşırtma girişimine getirdiği en büyük güvence, gerçeğin nesnelliği, gelişme yasalarının gerekliliği üzerinde ve gerçeği akılcı yani bilimsel bir teoriyle aydınlatılmış bir pratikle değiştirme olanağı üzerinde kuşku uyandıran teoriler değil midir?

Lenin ampiryokritikçilerle çatıştığı sırada, ampiryokritisizm yeni bir olay değildir. *Sosyalizmin öncülleri* üzerine 1896'da yazdığı yazılarda Bernstein, daha o tarihte, marksist teori ve pratiği tartışmaya açıyor ve az çok eskimiş burjuva teorilerine doğru gerilemeyi başlatıyordu: Yani Marbourg ekolünün yeni-kantçılığı yararına materyalizm ve diyalektiğe sırt çevrilmesi, burjuva ekonomistlerin gölgesinde değer teorisinin ve kapitalizmin çelişkilerinin marksist çözümlemesinin eleştirilmesi, sınıf savaşımının nesnel olarak yatışmasının doğrulanması ve, devrimci savaşımdan vazgeçilmesini de beraberinde getiren, kapitalizmin hissedilmeyen ve gitgide ilerleyen bir biçimde sosyalizme dönüşmesi tezi. Bu yolu çizen Bernstein'in izleyicileri de ministeryalist [oportünist —ç.], Briand ve Viviani'dir ki, bu akım, Lenin'in hor gördüğü *Loydcorcculuk*'a varır.

Artık revizyonist tipin portresi çizilmiştir. Sık sık kendisini bir yenilik getiriyormuş gibi, marksizmi gün ışığına çıkaracak bir gönüllü gibi gösterir. Gerçekte o, gerici ve burjuvaziden esinlenmiş felsefi, ekonomik, politik teorilerin bazı bö-

lümlerini alır ve onları kaynaştırarak seçmeci bir ürün meydana getirir, ki bunun en belirgin sonucu özellikle pratik alanın dadır.

"Bernştayncılar seferi, diye yazıyordu Lenin daha 1889 yılında, her düzeyde marksizm teorilerini daraltmak, devrimci partiyi reformist bir parti haline getirmek için bir girişimdir."[7]

Gerçekten, 90 yıllarından itibaren artık marksizme cepheden ya da dıştan saldırıldığında bunun işçi sınıfı saflarında kayda değer bir yankı bulacağı zamanlar geride kalmıştır. Avrupa işçi hareketi tutarlı bir tarihsel gerçek olmuştur; bu bakımdan da antimarksist akımın marksizmin sinesinde barınması ve marksizmi her düzeyde baltalaması onun için zorunlu hale gelmiştir. Dün henüz yükselmekte olan burjuvazinin savaş gereciyken, bugün insanlar arası eşitlik, kardeşlik adına proterleri aldatmanın aracı olan burjuva liberalizminin bayrağı altında, yepyeni türde bir antimarksizm, Marx ve Engels'in pek çok savaşım vermek zorunda kaldıkları marksizm öncesi, Prudoncu ya da başka kökenli sosyalizmin yerini almaktadır.

Bu antimarksizm hem sınıf bilincinin eşitsizliğine ve devrimci savaşıma yeni katılanların marksizmi yeteri kadar özümsememiş olmalarına hem de marksizme çoğu kez biçimsel, soyut ve duygusal bir biçimde katılan küçük-burjuva unsurların atasal örneklere dönme eğilimine, yani atavizme güvenir; küçük-burjuvaların marksizme bağlılıkları da, birçok kez işçilerin kurban edildiği gerçek sömürü konusundaki bilgisizlikleriyle sakatlanmış, göreceli de olsa, ayrıcalıkları, uzlaşmacı liberalizm eğilimine yatkın sınıf konumları ile dengelenmiş ve ayrıca burjuva üniversitelerinde aldıkları kültürel formasyona, yaşayış ve düşünüş tarzına aydınca bir düşkünlükle değişime uğramış ve bozulmuştur.

Ancak yeni gelenlerden söz etmek ya da o zamanın sosyalist aydınlarının teorik ve siyasal dayanıksızlıkları üzerinde durmak, kapitalist toplumun gelişimine bağlı olan işçi hare-

[7] Lenin: *Bütün Yapıtları*. agy.. c. 4, s. 180.

ketinin temellerinin genişlemesini ölçü olarak almak demektir. Marksizmin klasiklerine oranla, bunların batılı vülgarizatörleri ne denli yeteneksiz olurlarsa olsunlar, marksist düşüncelerin yadsınmaz bir yayılmasını kabul etmek anlamına gelir bu. İşçi hareketinde yıkıcı bir hegemonyaya erişmeden önce, kapitalizmin gelişmesiyle ve daha da çok emperyalizme geçişle kaçınılmaz bir duruma gelen revizyonizm, kapitalizmin bu kokuşmuş aşamasını incelerken Lenin'in biraz daha sonra söyleyeceği gibi, uluslararası bir olaydı; gene Lenin'in belirteceği gibi, işçi sınıfının bazı kesimlerinde ahlâkın bozulması, iyi para getiren zahmetsiz işlere atanmalar ya da politik amaçlı bağışlar sayesinde bir işçi aristokrasisinin oluşması, ya da "burjuva işçi partilerinin" kurulmaları, sınıf savaşımında yön verici, belirleyici olaylardan yoksun olan bu dönemin özellik taşıyan çizgileridir.

Bugünkü kadar yoğun olmayan ama gene de hatırı sayılır bir sosyal hareketlilik, işçi sınıfının artık öteki sınıflardan bir Çin Seddi ile ayrılmamış olması sonucunu veriyordu. Üretime ve ücretliliğe doğru sürüklenen ama teorik bakımdan kararsız yeni katmanlarla birlikte, sosyalist hareketin içine burjuva düşüncelerin durmadan sızdığı görülür. Kapitalizmin eşitsiz gelişimi, en ileri gitmiş büyük sanayilerde çalışan işçilerle, gecikmiş ekonomi biçimlerine ait olanlar, kırsal kesimlerle bağlarını koparmamış olanlar ve zanaat erbabının alışkanlıklarından kurtulmamış olan işçiler arasında sınıf bilincinde eşitsizlikler yaratır. Yönetici sınıflar, üstünlüklerini korumak ve sosyal gelişimin tümünü ellerinde tutmak kaygısıyla, duruma göre şiddet ve ödün taktiklerini belli bir düzen içinde sırasıyla uygularlar. Otoritarizm ile liberalizmin böyle birbiri ardından gelişi, bazan reformizme, bazan anarşizme yol açar, revizyonizmi başlıca bu iki biçimiyle besler ve ciddiyet derecesine göre, düşün aykırılıklarını işçi örgütlerinin bölünmesine varacak kadar büyütür. Ama en azından, anarşiye yatkın sendikal hareketle politik reformcu ve oportünist hareket arasında çelişkileri sürdürür. Bu hareketler, her iki halde de marksist konumlardan uzaklaşmaktır.

Bu koşullarda, "marksizmin teori alanındaki zaferi" bazı sakıncalar göze alınarak elde edilmiştir. Onun her zaman aslına uygun olmayan biçimlerde yayılması —ister Kautsky'nin okulcu ve ölü bilgeliği, ister Plekhanov'un felsefi akademizmi ya da Lafargue'la Guesde'in diyalektik güçsüzlüğü düşünülsün— sonuç olarak, ideolojik düzeyin alçalmasına neden olur ki, bu da hareketin teorisyenlerini kendileri de marksizme yabancı görüş açılarının taşıyıcıları olmakla düşün kargaşalağına katkıda bulunmadıklarında bile, burjuva ideolojisinin gitgide anlaşılması güç ve çok ustaca saldırıları karşısında silahsız bırakır.

İhtiyar Engels'in teorik duygusunu selâmladığı ve bütün umutlarını bağladığı Alman işçi hareketinde bu olgu apaçıktır. Alman (ve ekleyelim: Avusturya) sosyal-demokrasisi, yüzyılın başında yeteneksizlikten olduğu kadar kuşkuculuk yüzünden de, güçsüz ve beceriksiz bir direnişin sonunda teorik ve pratik oportünizm içinde gitgide batağa saplanmıştır. Demek ki sürecin başlamasından buyana epeyce zaman geçmiştir. Nietzsche gibi birinin Dühring'i sosyalizmin temsilcisi olarak görebilmesi, sosyalist yöneticilerin *Anti-dühring*'i yayınlamadan önce duraksama geçirmeleri, bütün bu olaylar Almanya'da marksist düşüncenin üniversitede ne kadar bozulduğunu anlatmaya yeter. Doğrusu, Marx ve Engels'in sürgün edilmeleri Alman işçi hareketini öksüz bırakmış, bu durum da onun teori bakımından başarısızlığa uğramasına neden olmuştu. Gerçekten marksist olan kimdi? Bu soruya yanıt bulmak güçtü, çünkü sol sosyalistler de, başka biçimde olsa da, yanılgıya düşüyorlardı.

Alman sosyal-demokrat aydınlar, Conrad Schmidt, Joseph Bloch ve ötekiler, işçi hareketi devrimci yollardan uzaklaştığı oranda ona ilgi duyanlar, devrimci teori olarak üniversitede edindikleri bilgiyi ve onun burjuva ideolojik ağırlığını getirdiler. Bu bakımdan, bir Hermann Cohen'in ve Marbourg ekolünden[8] öteki yeni-kantçıların sosyalizme sempatisi tipiktir, on-

[8] Voir H. Dussort: *L'Ecole Marbourg*, Paris, P.U.F. (Bibliothèque de philosophie contemporaine), 1963, p. 20, 52-59, 110, 145.

lar için sosyalizm Kant'ın törebiliminin sosyal gerçekleşmesinden başka bir şey değildir. Çoğu Alman ekolünde yetişmiş ve sürgünde geçirdikleri sürede onunla birliktelik halinde yaşayan sosyalist Rus aydınlarının da marksizme yabancı ideolojilere kaymalarına şaşmamalıdır.

Sözün kısası, ilerici aydınlar, o ara, geçici durgunluk dönemindeki sosyal hareketin bir genişleme sürecinde, işçi sınıfı ve bağlaşıkları arasında burjuva ideolojisinin egemenlik aleti haline gelmişlerdir (bu konuda Almanya'da ve Rusya'da tarım sorunu üzerindeki polemikleri düşünmek gerekir). Bu aydınlar, yalnızca Kant'a dönüşle belirlenen bilgi birikimleri yüzünden, yalnızca Marx'ı bilmemeleri ve Hegel'i unutmaları yüzünden değil, ama özellikle burjuvazi okulundan edindikleri ve işçi sınıfı konumlarına geçişin içerdiği radikal devrime hiçbir zaman uğratmadıkları kafa yapıları ve düşünce tarzları yüzünden bu durumun inşacıları oldular. Lenin'in Dietzgen'i tekrar ele alarak, o zamanın filozoflarından bu denli sert söz etmesinin açıklaması da budur. Lenin onlar için "kapitalist sınıfın, ilâhiyatçıların uşakları, el ulağı bilginler" der.[9]

Revizyonizmin Rusya'ya girme tehlikesine gelince, bu durumu, göreceğimiz gibi, onu kolaylaştıran koşullardan bağımsız bir biçimde, sosyolojik olarak sınıfsal yapı hazırlamıştı. Lenin, 1911 Eylül'ünde yazdığı *Rus sosyal-demokrasisinde reformizm*'de[10] de üstünde durduğu gibi, Rus reformizminin başta gelen kaynağı küçük burjuvazinin sayısal öneminin Batı'da bilinenden çok büyük olmasıydı. Durmadan kapitalizmi doğuran küçük köylü üretimi ve liberalizm düşüncesinden kurtulamayan aydınlar, üçüncü bir yolun araştırılmasının temelini oluşturdular; bu da koşullara göre karşıt davranışların en elverişli sosyal ortamı ve zorluklar önünde kolayca cesaretin kırılmasına götüren yoldu. Çünkü, bu revizyonizmin ikinci kaynağı, burjuva devrim daha yeni başladığından, bu katmanlar proletarya hegemonyasından, proletaryanın 1905'te oynadığı rolden sonra kolayca tahmin edilebilen bu hegomanyadan kor-

[9] Lenin: *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, agy., s. 121. 359.
[10] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy., c. 17, s. 231.

kuyorlardı; bu katmanlar, proleter devrimden önce gelen burjuva özgürlüklerin fethinde, devrimci savaşımdan ekonomi yapmak istiyorlardı.

FELSEFEDE REVİZYONİZM

İdeolojik araçları tipik burjuva araçları olan bir revizyonizmin ekonomik, sosyal ve politik nedenlerini şematik olarak çizdik. Zaten başka türlü olabilir miydi? Lenin, sık sık, önce marksizmin organik birliği ve ona teorik ilkelerini sağlayan felsefi temelin bütünlüğü üzerinde durmuştur. Örneğin, *Marksizmin üç kaynağı ve üç oluşturucu öğesi*'nde[11] marksizmi, uyumlu ve tamamlanmış bir doktrin, gericilikle bağdaşması olanaksız tutarlı bir dünya anlayışı olarak nitelemiştir.

Lenin, diyalektik materyalizmi, daha yakından çevreleyerek "tamamlanmış felsefi materyalizm" diye niteler; bu deyimle yaratıcı bir gelişimin yokluğunu değil, materyalizmin olgunluğa eriştiğini anlatmak ister: yani karşılıklı etkileşim halinde olduğu diyalektik biçimiyle, her türlü metafizik dünya anlayışını, doğanın her türlü dogmatik sistemini dışlayarak nesnel gerçeğin gelişimini yansıtma işini saptanmış belirli olayların (*Phenoméne*) bilimsel araştırmasına dayandırır. Marksizm, önceki materyalizmlerin darlıklarını ve doktriner niteliklerini ortadan kaldırır; hareket olarak maddenin temel ve çok biçimli olma özelliğini kavram düzeyine yükseltir ve materyalizme, özellikleri ve biçim değişimleri artık hiçbir soyut felsefi spekülasyonu bünyesinde barındırmayan nesnel gerçeğin ödünsüz, katı tanınması zorunluluğunu yükler. *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de "tek bir çelik kitleden dökülmüş olan bu marksizm felsefesinden, hiçbir temel ilke, hiçbir temel bölüm, nesnel gerçeklikten uzaklaşılmaksızın, gerici burjuva yalanına saplanmaksızın, çıkarılamaz"[12] diye yazar.

[11] Lenin: "Marksizmin üç kaynağı ve üç oluşturucu öğesi", *Karl Marx ve Doktrini*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara. 1995. 4. baskı, s. 55.
[12] Lenin: *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*. agy., s. 364.

Diyalektiği yadsırsanız, maddi değişimler anlaşılmaz bir hal alır, bilgilerin sınırlılığı bilimlerden kuşkulanmak için bir bahane olur. Materyalizmi yadsırsanız, tanrının kamufle edilmiş yüzü olan evrensel Ruha başvurmak zorunda kalırsınız, tasarımlarımızın varlığının ve daha da çok aralarında bazılarının evrenselliğini ancak böyle açıklayabilirsiniz. Her ikisini de yadsırsanız, o zaman bilgi teorisinde, bazan ampirizmde duyulara, bazan entelektüalizmde (anıkçılık) kavramlara, bazan bütün biçimleriyle aşkıncılık (*transcendantalizme*) alanında düşünce işlemlerine, bazan pragmatizmde pratiğe ve çoğu zaman da olguculukta üretimin maddi koşullarının soyut olayına üstünlük tanıyan tek yanlı ve yanlış kavramlara kendinizi kaptırmış olursunuz.

Böylece revizyonizm gerçekten, diyalektik materyalizm ilkelerinin bir sahteciliği gibi, ve bilimlerden olduğu kadar bilginin nesnel koşullarından da hemen hemen kopmuş ve hepsi de idealizmin damgasını taşıyan felsefe biçimlerinde yeniden ortaya çıkmış bir sonuç gibi görünür. Marksizmin zenginleştirilmesi, ilkelerinin geliştirilmesi, bilimsel bilginin yardımıyla yeni kategorilerin işlenmesi şöyle dursun, revizyonizm marksizmin tamamıyla dağılmasına yol açar.

Zaten alabileceği sayısız durumlar yoktur. Ya teori ve pratiğin birliği içinde yaratıcı bir geliştirmenin, yani bilimsel anlamıyla bir "revizyon"un konusudur, ya da bir dogma gibi işlem görür, ve soyut teori haline getirilir, ondan sonra da yeni verileri bütün halinde toparlayamaz ki, bu da sıkıntılara yol açar, Kautsky ve Plekhanov'da görüldüğü gibi; ya da revizyonist saldırı karşısında çatlar ve bir seçmecilik içinde çürür gider. Bu haliyle de, Lenin'in tüm mantığa aykırılıklarını açığa vurduğu bilimsel verilerle birlikte bir mugalatacılık ve bir özgürlük pahasına, her türlü açık idealizmin kolay bir avı olur.

Bu açıdan revizyonizmin, özünde gerici olduğu ortadadır. Ama görüldüğü gibi Lenin, bunun biçimsel soyut bir çözümlemesini yapmaz. Onun çözümlemesi, belli bir dönemin işçi hareketinin tarihini içine alır, alanlara göre özgül biçimlerden geçerek ensonu marksizmin felsefi revizyonuyla merkezine

erişir. Hatta Lenin'in bu anlayışı "bilediğini" söyleyebiliriz, emperyalizmin çözümlemesini derinleştirdiğinde bu konuda çok şey söyleyecektir. Bunun da anlamı, 1909 revizyonizminin artık Dühring ve daha sonra Bernstein zamanındaki revizyonizmle tam olarak aynı olmadığıdır. Kuşkusuz, bugün, onun gelişmiş ve değişmiş biçimlerini, sınıf savaşımının güncel koşulları ve kapsamı içinde incelemek yerinde olur.

Böylece, Lenin revizyonizmin çözümleyici bir irdelemesine değil, ama somut durumların somut çözümlemesine olduğu kadar, belli bir felsefi revizyonizmin özgül tezlerinin somut irdelenmesine de bağlı bireşimci bir incelemesine girişir. Ampiryokritisizm için de durumun aynı olduğunu göstermek, ve kuşkusuz şu sonuca varmak isteriz ki, Descartes gibi söylemek gerekirse, bu girişimi örnek olarak değil, model olarak almak, özünü akılda tutarak artık ampiryokritisizm olmayan modern revizyonist felsefelere uygulamasını bilmek gerekir; her ne kadar ampiryokritisizmin özellikle mantıksal ampirizmde, olaybilimci (*phénomelogue*) Husserl'in ve daha da çok Merleau-Ponty'nin son felsefesinde şimdiye kadar sürüp gelen ardılları varsa da.

1905'TEN SONRAKİ GÜNLER VE REVİZYONİST AYDINLARIN İDEOLOJİK BOZGUNU

Marksizme karşı ampiryokritikçi saldırı 1908'in başında, arka arkaya gelen dört yayınla başlatılmıştır: Bazarov, Bogdanov, Lunaçarski, Bermann, Hellfond, İyukeviç ve Suvorov'un *Marksist felsefe üzerine denemeler*'i, İyukeviç'in *Materyalizm ve eleştirel realizm*'i, Bermann'ın *Çağdaş bilgi teorisi ışığında diyalektik*'i ve Valantinov'un *Marksizmin felsefi yapıları* adlı yapıtı. Aynı zamanda 1906'da Moskova'da popülist Çernov'un *Felsefe ve sosyoloji incelemeleri* yayınlandı. Bu yapıtta 1900 yılından önce yazarın kaleme aldığı "Marksizm ve aşkıncı felsefe" konulu bilinemezcilik anlayışına uygun bir yazısı vardı. Leseviç'in *Bilimsel felsefe nedir*? yapıtı içindeki

1891'de sunulan ampiryokritisizmi de sanki devrimci proletaryanın asıl felsefesini veriyormuş gibi Rus işçi hareketine önerilmişti.

Koşullar bu ideolojik operasyona şaşılacak derecede uygun düşüyordu. 1905 devrimci dalgasının geri çekilmesiyle, bunu izleyen yıllarda ülkenin üzerine korkunç bir gericilik çökmüştü. İkinci Duma'nın 3 Haziran 1907 hükümet darbesiyle dağılması sonucunda "Stolipinci gericilik" diye adlandırılan olayın işareti verilmişti: Duma'daki Sosyal Demokrat temsilciler tutuklanıp sürgüne gönderildiler ve Lenin'in ilk yoldaşlarından Babuşkin Sibirya'da öldürüldü, işçiler ve köylüler infaz bölükleri tarafından kurşuna dizildi ya da "Yüz Karalar" tarafından katledildi. Fabrikalarda ücretlerin düşmesi, iş-gününün uzaması ve lokavtlar nedeniyle sömürü daha da ağırlaşıyordu. Kırsal kesimde Stolipin, köylüleri kulakların (zengin köylü) ve büyük toprak sahiplerinin ya da kapitalistlerin yararına soyma siyasetinin öncülüğünü yapıyordu. Siyasal baskı da ondan aşağı kalmıyordu: yığın örgütleri dağıtılmış, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi yeniden illegaliteye dönmüş, 65 yönetim bölgesi olağanüstü hal durumuna, 25 yönetim bölgesi sıkıyönetim altına alınmış, yüzden çok gazete yasaklanmıştı. Ve izleyen üç yıl içinde hükümet 604 işçi sendikasını tescil etmemiş, 350'sini de dağıtmıştı.

1905-1906 yıllarının güçlü devrimci atılımından sonra, büyük yığın grevleri ve yerel başkaldırmalardan sonra, o an için yönünü şaşıran ve yönetimsiz kalan işçi sınıfı cesaretini yitirmişti. Lenin, paniğe kapılmadan, 1905'ten olumlu ve olumsuz dersler çıkarmak, gizlilik koşulları altında ama yasal bir faaliyet için hâlâ var olan bütün araçlardan yararlanarak parti örgütlerinin hemen hemen sıfırdan başlamak üzere yeniden oluşturulmasına girişmek gibi korkunç güç görevlerle yaşamının en çetin sürgünlüğüne doğru, Cenevre'ye hareket ediyor. Ülkede, solda tepkisizlik, uyuşukluk var: 1907 yılındaki 740.000 grevciye karşı 1910'da grevci sayısı 46.500. Oysa, sağda, gerici partilerin ve militan kilise mensuplarının şoven kışkırtması, kentin ve kırsal kesimin duraksamalı bütün küçük burjuva

öğelerini devrime karşı biraraya getirmeyi amaçlamaktadır. Korku refleksi alabildiğine etkilidir.

İdeolojik alanda ve yazın çevrelerinde bu durgunluk daha da anlamlı olarak yansımaktadır: liberaller boyuneğerler ve yeni devrimci olaylara hazırlanmak yerine siyasal özgürlüklerini Çarlıktan bir sadaka gibi isterler. Lenin'in sonradan maskesini düşüreceği, 1909'da çıkan *Viyekhi* adlı dergide Struve, Berdiaev ve başka liberaller kendilerini spiritüalizme ve dinsel mistisizme vererek bilimleri yadsıyorlar ve us dışı idealizmi baştacı yapıyorlar. Toplumsal kaygılar konusunda önceliği iç dünya ibadetine veriyorlar. Merejkovski, Sollogoube, Hippius ve Artzibadiyev gibi yazarlar bir kaçış edebiyatını imbikten geçiriyorlar; Üçüncü Duma'nın seçtiği piskoposlar ve papazlar, Arkhangelos Aziz Michel Derneğinde örgütlenerek bilmesinlercilik (*obscurantisme*) ve davadan vazgeçme ideolojisini yayıyorlar. Tabii, bu arada sosyalizm ve marksizme saldırılar da eksik değil: gazeteler ve öteki yayınlar materyalizme karşı savaşıyorlar. Partinin içinde de sarsıntılar duyuluyor: Plekhanov kendi kendine, 1905'te silaha sarılmanın doğru olup olmadığını soruyor, ve "tasfiyeciler" olarak bilinen parti aleyhtarı bazı menşevikler devrimci partiyi yeniden örgütlemekten vazgeçiyorlar, otokrasi ve onun siyasal bağlaşıkları önünde alçakça bir yasallığın propagandasını yapıyorlar.

İşte, Mach'ın Rus yandaşları en yasal araçlarla düşüncelerini yaymak için böyle bir zamanı seçiyorlar; durumu aydınlığa kavuşturmak, yeni deneyleri özümlemek ve marksizmin görüşlerini derinleştirmek için Lenin'in istediği gibi "teorik çalışmayı güçlendirme"nin çok özel ama genel anlamda şaşılacak derecede uygun bir ortamıydı bu. Savaş kaçınılmazdı, çünkü böylece yolun ortasına konulmuş olan engel öncelikle kaldırılmalıydı ki, bir teoriyle donatılmış ve bilinçli devrimciler olarak hareket etmeye kararlı gerçek marksistler biraraya gelebilsinler; "bir dakikalık kahramanlar" ile onların kuşkucu vicdanlarını bir yana itmek gerekiyordu. Profesyonel devrimci işçilerin, büyük 1905 hareketinde yararlılık göstermiş kıdemli devrimcilerin, kendilerinden önceki profesyonel aydın dev-

rimcilerden nöbeti fiilen devraldıkları andaki başta gelen görevleri buydu.

Zaten ampiryokritisizmin başlıca tezlerinin basit bir incelemesi, illegal partinin ideolojik bakımdan güçlenmesinin bu savaşımın sonucuna, yani Kautsky'nin kutsaması ve II. Enternasyonel'in liderleri Friedrich Adler, Otto Bauer ve ötekilerin desteği ile Rusya'ya doğal olarak giren bu sözümona marksizmin yutturmacalardan zorunlu bir arındırılma işleminden geçirilmesine bağlı olduğunu ortaya koymaya yeter.

AMPİRYOKRİTİKÇİ TEZLER VE BUNLARIN REVİZYONİST KULLANIMLARI

Bununla birlikte, ampiryokritisizmin öncüleri, zamanın bilimler felsefesini oluşturdukları savındaydılar ve bu yafta altında kendilerine dinsel esinli metafiziğe ve spiritüalizme amansız bir direniş gösterdikleri havasını veriyorlardı. Bu akımın başlıca yazarı Ernst Mach, mekanik okulun parlak bir fizikçisi olmakla birlikte gerici ve şoven eğilimlerini saklamayan biri, Çekoslavakya'da Avusturya egemenliğinin ve bir zamanlar rektörü[13] olduğu Prag Üniversitesi'nde de Alman kültür tekelinin inançlı bir yandaşı değil miydi?

Mach 1902 tarihli *Duyumların Çözümlenmesi* ve 1905 tarihli *Bilgi ve Yanılma* adlı başlıca yapıtlarıyla, 1890 yılında *Salt Deneyimin Eleştirisi*'ni ve 1891 yılında *İnsanca Dünya Anlayışı*'nı yayınlamış olan Alman filozofu Richard Avenarius'a bilimsel güvence vermiştir. Geleneksel kavramlarda bir devrim yapan bilimsel ilerlemeler, gerçekten de bu tanınmamış profesörün yapıtlarına karşı yeni bir ilgi uyandırmıştır.

Kendilerini Kant'tan daha radikal gösterip Usun *önsel*lerini ve yeni-kantçıların aşkıncı konumlarını bir yana atan bu yeni "eleştiriciler", onları, sadece "mutlak" deneyim temeli üze-

[13] R. Bouvier: *La Pensée d'Ernst Mach - Essai de biographie intellectuelle et critique*, Paris, Velin d'Or. 1923.

rine felsefeyi yeniden kuramayacak kadar korkak görmüyorlar, duyumları temel ve mutlak veriler olarak, insanlardan bağımsız nesnel bir gerçeklikten destek almak için ötesine çıkılmaya değmeyecek "dünya öğeleri" olarak anlıyorlardı. Fizik olanla psikolojik olan arasında her tür farklılık, esas dayanaklarını oluşturan duyumcu ampirizm ilkesine göre, ancak ikincil olabilirdi. Gene bir düşünce ekonomisi ilkesine göre, onlara göre insan genel olarak Ben ve gerçekliği karşı karşıya getirir; ancak psikolojik çözümleme ve fizik inceleme, temelde aynı gerçeğin iki sonsal yaklaşımlarıdır; beden teriminden sadece "duyum kompleksleri"ni, Ben'le de başka bir biçimde görülen aynı deneyi anlamak gerekir.

Madde sözcüğü bu komplekslerin tümünü göstermekte kullanılacak rahat bir simge olur, nasıl ki öteki kavramlar da deneyin duyulur verilerinin çeşitli çağrışım biçimlerinin "ekonomik olarak" düşünülmesine izin veren etiketler olabiliyorsa. Bilimsel yasalar ise duyumlar ya da duyum kompleksleri arasında bazı süreklilikler ya da yinelenmeler ifade ederlermiş; öyleyse, elle tutulabilir olguları kurallara karşı gelerek aşmadan, hiç gereği olmadığı halde bir başkasına varlıkbilimci (ontolojik) bir değer vererek, onun bilinci içine öznel bir deney "sokmadan" bilimsel yasaların nesnel değerleri ileri sürülemez.

Böylece Mach ve Avenarius, kitaplarında, daha önceki filozofların gizemci ve dinsel yanılsamaları çıkarıp atmalarından sonra, kendi öğretilerinin de insan düşüncesini felsefe ve bilim alanındaki yanılsamalardan kesinlikle arındırabilmiş olmasından dolayı kendilerini kutlamaktadırlar. Gerçekten, onlara göre, bilimsel öneriler, sadece pratikteki ekonomik kapsamlarıyla geçerlidirler; buna göre varsayımlar sadece deneyin okunmasını kolaylaştıracak düzeltilebilir uzlaşmalarmış, felsefe kategorileri de rahatlıkla kullanılabilecek bağlantı biçimleriymiş.

Böylesi tezlerden hareketle, madde yapısının her türlü çözümlemesini ve maddenin bağımsız varlığının her türlü olumlamasını dışlayan ampiryokritikçiler, her türlü idealist spekülasyonu kökünden kazımalarıyla ve salt duyumsalın deney ol-

guları ve ilkel kesinlikleriyle yetinmekle övünürler. Bunlar üstelik, o dönemde sadece kendilerinin değil, Fransa'da Brunetiére, Renouvier ve Bergson gibi filozofların da modası geçmiş ve ortadan kalkmış gözüyle baktıkları bir materyalizmi aştıkları için de övünürler. Bu, taşıyor gibi göründükleri deneyin ve onun bilimsel tasarımının dışına taşmamak kaygısı, kurgusal olmayan bir felsefe düşüncesine ve bu felsefenin bilime uygun, ileri ve sonuç olarak her türlü metafiziğe karşı olan devrimci işçi hareketince haklı olarak kabul edilebilir olması düşüncesine geçerlilik kazandırıyor.

Ancak, ampirizmin kaçınılmaz olarak bilinemezciliğe bağlı, duyumcu bir biçimine doğru yöneldiği ve ayrıca bir yeni-olguculuk oluşturduğu da apaçıktır, ama öyle bir bilim anlayışına dayanır ki, yeni-olguculuğun burada yeri yoktur. Böylece, bu felsefe, "utanç verici" ve "son derece utangaç" bir biçimde, Paul Janet'den Brunetiére'e kadar Berthelot'nun ya da Renan'ın bilimci iyimserliğine aşırı tepki gösterenlerin, ya da Boutroux'dan Bergson'a, Nietzsche'den Benedetto Croce'ye kadar metafizik ya da dinsel spiritüalizmin yeniden doğuşuna katkıda bulunanların oluşturdukları bilim karşıtları grubuna kaydolmuştur. Bu felsefenin bu birlik içindeki yeri aşırı soldadır. Bilimlere, bilimlerin materyalist anlamlarına ilk darbelerin vurulduğu bu ileri mevzi, bilimlerin kendi bağrında daha açık saldırılara, ve tam itaat idealizmin daha somut gösterilerine zemin hazırlayan spekülasyonların geliştirildiği bir mevzidir.

Ancak, Kantçı spekülasyonlardan duyumlarla karıştırılan "gerçeğe" doğru bir dönüş yapar gibi görünüş ve her türlü gereksiz eklerin "eleştirisinde" gösterilen cüret Marx'ın öğrettiklerini özümleyemiyen ya da onu yanlış anlayanları haklı olarak şaşırtmıştır. Zaten bunlar ruha ayrıcalık tanımaya yönelik ve toplumsal olarak belirlenmiş eğilimlere de hoş geliyor, ruha ayrıcalık bağışladıktan başka dışa yansıma biçimi, duygusal olsa da yadsımaya varmayan bilimin bir yorumuyla uzlaşabilmiş olması gibi.

Bu bakımdan, materyalizme karşı şiddetli saldırılara bağlı bu kaypak girişim karşısında Lenin'in, işleri temelinden, bili-

min ve geleceğinin durumunun doğru bir anlayış ve salt deneyim ve duyumların sözümona mutlak ve temel niteliğinin bir eleştirisi aracıyla ele almasında anlaşılmayacak bir şey yoktur.

LENİNİST ELEŞTİRİNİN YÖNLERİ

Ampiryokritikçi doktrinin kapsamı açıkça gösteriyordu ki, burjuvazi bundan böyle, saldırılarının başlıca ekseni olarak bilgi teorisi sorunlarını seçmişti. Marx ve Engels materyalizme son biçimini vermek ve onu XVIII. yüzyıldan beri zihinlerde yerleşen mekanist materyalizm anlayışından kurtarmak için, yanlış anlaşılmış ya da iyi bilinmeyen diyalektik üzerinde özellikle durmak zorunluluğunu duydukları halde, Lenin tüm dikkatini, materyalizmin bilgibilim temellerini baltalayarak ve hareket halindeki doğanın niteliklerinin nesnel bilgisini bozarak "alttan doğru idealizmi" yeniden yapılandırma girişimleri üzerinde topladı. Durum hem materyalizm için hem de bilgibilimsel sorunlar arasında doğrudan doğruya felsefenin temel sorunu ve onun materyalist yanıtıyla (madde, bilinçten bağımsız olarak var olan birincil öğedir; düşünce maddenin üstün ürünü ve onun yasalarını nesnel olarak yansıtmaya yetenekli ikincil öğedir) ilgili sorunların seçimi için savaşı gerektiriyordu.

Bu sorunları ele alan Lenin, felsefi revizyonizmde ampiryokritikçilerin materyalizm yapar gibi görünürken tam tersini ileri sürmelerine yarayan karıştırıcı kurnazlıkları ortaya koyar; bilinemezci konumu gizlemeye yarayan sefil yöntemleri, yani düpedüz öznelci olumlamalar ile materyalist bir anlayışa bağlı bilimsel verilere başvurma arasında sürekli bir yalpalamaya dayanan yöntemleri, bilimsel verilere başvurmadıkça zaten bu safsatacılığa olanak bulunmadığını açığa vurur. Üstelik Plekhanov'u sözümona eleştirip Marx'a saldırıda bulunan, ya da yazılarının yanlış yorumlarıyla Engels'i Marx'a karşıymış gibi gösteren bu felsefenin Rusya'daki izleyicilerinin ağızlarının payını verir. Çünkü, gerçekten de ikiyüzlülük "mater-

yalizmle idealizmi uzlaştırma yolunda bu hünsa tasarılar"daki her şeyi açıklamasa da gene de kendini göstermekten geri kalmaz; Kant gibi söylemek gerekirse, bunlar, sadece bunları söyleyenlerin iyi niyetle kendilerini kaptırdıkları akıl dışı düşünceler değil, ama başkalarını aldatmak için yararlandıkları safsatalardır.

Bu olgunun bilincinde olan Lenin, kitabı boyunca onları türlü sıfatlarla nitelendirir: manevra çevirmek, hileci, eğri yollara sapan, Berkeley hırsızları, maskaralık, bilinemezcilik dalavereleri, anlaşılmaz mesleki dil kullanmak, tutarsızca karşıt teorilerin birleştirilmesine gitmek, numaracılık, hoca palavralarından çıkan kuru gürültü, bilgiçlik taslamak ve sözümona bilimsellik savları... Bu "pire ezicileri" sert bir biçimde niteleyen bu sıfatların listesi daha da uzayabilir. Onlar kötü niyetle konunun "yanından geçerek" "her şeye karmakarışık bir görüntü vermişler", böylece anlamları belirsiz hale getirmişlerdir, ayrıca "eleman", "deney" gibi "iki anlamlı", yani hem materyalist hem idealist biçimde yorumlanmaya elverişli terimleri, karşıt görüşlü okuyucuların isteklerini yanıtlarcasına, onların yandaşı oldukları izlenimi verecek biçimde ve gereğinden çok kullanmışlar, ve böylelikle kötü niyetlerini gizleyebileceklerini sanmışlardır.

Bununla birlikte, hiç değilse ilk bakışta şaşılacak bir olay da şudur ki, Lenin tartışmayı açarken, materyalist görünümü korumak için sergilenen bütün bu aldatmacaları, kurnazlıkları hiçe indiren bir bağlantı kurar: ampiryokritisizm hemen Berkeley'in teorilerini yinelemekle suçlanmıştır, bu teorilerin karşısına Lenin, bir başka bağlantı kurarak, Diderot'nun ünlü çürütmesini çıkarır. Belki de bu yöntem, parlak sözlerle hüner gösterisi olarak nitelenebilir ve bunun tehlikeli bir hüner olduğu da düşünülebilir, ayrıca eleştiri öncesi ve tarih bakımından yanıltılara düşürecek durumlar yaratabileceği gibi, Lenin'i de Marx gibi bilgi teorisiyle ilgili bir konumda yer alması durumunda kullanabileceği daha korkunç silâhlardan yoksun kılar, bunlar daha sonra çok açık olarak *Felsefe Defterleri*'nde geliştirilmiştir; ayrıca bütün bunlardan üstü kapalı çıkarılacak

sonuç, bu konuların *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de ele alınmamış olduğudur.

Louis Althusser *Lenin ve Felsefe* kitabında bu sorunu ortaya attığı gibi, öte yandan burjuva felsefenin nasıl pratiğe yanlış yön verip bilimlerin sonuçlarını tutucu amaçlara çevirdiğini ve gerçek temelini duruma uygun sözcüklerle maskeleyerek bu pratiği nasıl durmadan geriye ittiğini çok güzel bir biçimde göstermiştir. Yazarın bu nedenle ileri sürdüğü felsefe teorisi bize daha da tartışmaya değer görünmektedir.

"Lenin'in birçok bakımlardan ve daha *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'in şaşırtıcı başlangıcında belirli bir konumda yer alması başlıbaşına bir incelemeyi gerektirecek bir olgudur ve bizi birdenbire Berkeley ve Diderot'ya, *XVIII. yüzyılın teorik ampirizminin uzayına*, yani felsefenin "resmen" Kant'la eleştirici olduğu gözününe alınırsa, "resmen" eleştiri öncesi bir felsefi sorunsala sert bir biçimde geri göndermektedir.

Bu referans yönteminin varlığı gözönünde tutulunca, yapısal mantığı bilinince, Lenin'in teorik formülasyonları bu mantığın bir o kadar da sonuçları gibidir, buraya ampirizme karşı koymak için ampirizmin kategorik terminolojisine getirdiği inanılmayacak tersine çevirmeleri de eklemek gerekir. Çünkü öznel ampirizmin sorunsalında düşünüyorsa (Lenin hatta "öznel duyumculuk" demektedir) ve bu sorunsal içinde düşünme olgusu sıklıkla sadece formülasyonları değil ama bir ölçüde Lenin'in düşüncesinin hareketlerini de etkiliyorsa, hiç kimse Lenin'in *düşün*mediğini, yani sistematik ve doğru düşünmediğini ileri süremez."

Dört sayfa ötede Althusser şunu ekliyor:

"En şaşırtıcı olan da, Lenin'in bu antiampirist konumlar alma gibi zor bir işi bizzat kendi referans ampirist sorunsal alanında gerçekleştirmesidir."[14]

Sözümona bu sorunsal sonucunda Lenin'in vardığı formül

[14] L. Althusser: *Lénine et la philosophie*, Paris, Maspero, 1969, pp 34-38

lasyonlar hakkında daha çok açıklama beklenirdi, kaldı ki yazar bundan sonra iki leninist tanımlama vermektedir: "Madde bir felsefe kategorisidir", "maddenin *biricik* 'özelliği', ki felsefi materyalizm onun tanınmasına bağlıdır, nesnel bir gerçeklik olmasıdır". Ama şu üçüncü tanımlamayı bir yana itmektedir: "madde, duyu organlarımız üzerinde etki yaparak duyumu meydana getiren şeydir; madde, bize duyum içinde verilen nesnel bir gerçekliktir, vb.."[15]

Oysa böyle bir tanımlama, ampirist sorunsal söz konusu olmadan materyalizmin saptanmasında duyulur bilginin önemli bir yer tuttuğunu açığa vurmaktadır; zaten ampirist sorunsal da bir duyum teorisine dayanmaktadır, ancak burada duyu organlarının nesnel varlığı bakımından temeli oluşturmaz, oysa duyular materyalist konum alma bakımından çok daha önemlidir. Çünkü, görünüşe karşın, bir ampirist sorunsalın mahkumu olmaktan uzak olan Lenin'in burada öngördüğü, kuşkusuz ampiryokritisizm açısından polemik kapsamlı ama anlamı çok daha genel olan materyalizmin somut bir tanımlamasıdır. Gerçekte, bu tanımlama düşünme yeteneği olan ve hiçbir zaman "kafasız" olmayan ve duyu organları olmadan —ilk bilgi düzeyinde— görünen çeşitli bölümlerini tasarımlayamayan maddi varlığa oranla maddenin temel niteliğinin hangi maddi biçimde hemen doğrulanacağını ayrıntılarıyla gösterir.

Demek ki bu konu, belki de burada yapabileceğimizden daha yakından incelenmeye değer. Lenin'in kitabının yedi bölümünden dördünü doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak duyulur bilgi diye adlandıracağımız bu konuya ayırması boşuna değildir. Duyulur bilgi demekle, tam da o zamanlara rastlayan atomistik ve çağırışımcı türden bir duyumculuğa her türlü referansı önlemiş oluyoruz. Çünkü Lenin buna karşı koydu, oysa o tarihlerde bu genellikle kabul edilen bir bilgi düzeyi idi ve daha yerini hiçbir bilimsel veri almamıştı.

Bir kez, Lenin ampiryokritisizinin ona dayattığı savaş alanını kendisi seçmiş değildir. Utanç verici bir idealizmin ampi-

[15] Lenin: *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*. agy., s. 153-289.

rist kökünü çekip çıkarmak için Berkeley'e kadar gidebildiyse, nedeni doktrinin buna elverişli olmasıydı: duyumların çözümlenmesi, salt deney, evrenin öğeleri, bunlar Lenin'in kendi terimleri değil, Mach ve Avenarius'un kullandıkları terimlerdir. Bu doğrulayıcı savları yanıtlamamak, bu idealist tezleri materyalist görüş açısından devirmemek meydanı düşmana bırakmak olurdu. Kitap bu nedenle yazılmadı! XIX. yüzyılın sonunda ampirizmin yeniden ortaya çıkışının, ampiryokritikçi biçimiyle önce bilimsel çevrelerde, sonra da filozoflarda şaşılacak bir güç kazanmasının nedenini öğrenmek daha yararlı olacaktır.

Birçok nedenler arasında başlıca nedeni, bu yüzyılın Almanya'da deneysel psikolojinin doğduğu yüzyıl olmasıdır. Deneysel psikolojinin ilk inceleme konularından biri de, önce psikofizik ile, sonra psikofizyoloji ile, en sonra da psikopatoloji ile "duyum"ların insansal deneyinin, yani duyulur bilginin maddi koşullarının laboratuvarda incelenmesiydi. Weber, Fechner, Müller ve Lotze, bilinçli yaratıkların organlarının uyarılmasının incelenmesine ölçüyü getiren fizikçilerdir. Lenin'in birkaç sayfada sözünü ettiği Helmholtz, anlaşılması güç hiyeroglifler teorisini öne sürer, kötü bir rastlantı olarak Plekhanov da bu teori üstünde durmuştur; Fritsch, Hitzig, sonra da Wernicke duyusal dil tutukluluklarını ile ilgili çalışmalarında duyu ve hareket merkezleri üzerindeki incelemeye karşı çıkmışlardır.

Bunun sonuçlarını anlamak güç değil, fizik uyarılar ile duyulur tasarımlar arasındaki ilişkilerin incelenmesini duyu organları aracılığıyla yaparken, bu bilim adamları, psişik olayların açıklanmasında materyalizme yol açmaktadırlar. Bazıları o derecede bunun bilincindedirler ki, kendi araştırmalarının nesnel anlamına karşın, ruhu kurtarma çabasındadırlar. En başta Fechner, bizi fizik uyarıcıların bilincine vardıranın da duyumlar olduğunu ileri sürerek idealizmi korumaya çalışıyor; böylece bu deneyin basit açıklayıcı imgeleri haline dönüşen psişik faaliyetin dış koşullarının varlığını yok sayıyor ve kendi çalışmalarına fesat karıştırarak her şeyi bir öznel duyumculuğa indirgiyor.

Psikofiziğin sonuçları bir savaş konusu durumuna geliyor ve bu savaş sırasında materyalizm, mekanist sınırlar üzerinde düşünülerek, bugün aşılmış bulunan ama koşullanmanın incelenmesindeki uzantılarıyla yararlı olmaktan da geri kalmayan bir araştırmanın atomistik ya da çağırışımcı koyutlarının (*postulat*) güçsüzlüğü içine atılmak isteniyor. 1905'te psikolog Foucault duyu ile daha karmaşık bir olay olan algılama arasındaki karışıklığı ortaya koyuyor, ve saf duyumun çözümlenmesi mitini reddediyor. İnceleme yapılmadığından algılamanın nesnel olarak doğru bir teorisini çıkartmasa da idealizm yararına olarak algılamanın temelde ruhsal niteliği sonucunu çıkarıyor. Ondan önce Wundt, benzer sonuçlara varan bir eleştiri geliştirmişti.

90 yıllarında refleksif filozof Jules Lagneau da, araçsız (doğrudan) öznel deneyde duyguya öncelik vererek duyuma, tasarımın olası kılındığı bir çözümleme yoluyla sonradan geriye bakışla ayrılan bir duygu soyutlaması gözü ile bakıyordu. Ensonu, özellikle psikofizikçilerin Fransız müridi olan Delboeuf'ün çalışmaları üzerinde uzun uzun tartışarak Bergson, daha 1888'de, içeriği adından da anlaşılacağı gibi, *Bilincin dolaysız verileri* konusundaki tezinde, duyumları her türlü maddi temelden ayırmıştı, sonra da hem idealizmden hem de materyalizmden kaçmak bahanesiyle, maddeyi yadsıyan bir bilinemezci imgeler teorisi geliştirmişti.

Fechner'in kendi çalışmaları üzerine yaptığı yorumun uzantısı ve sistemleştirilmesinden başka bir şey olmayan ampiryokritisizm de, demek ki, gelip bu çeşitli ama bilimlerin tehlikeli bir biçimde gerçeğin nesnel bilgisi alanına kattıkları duyulur deneyi maddesizleştirmek yani maddeden ayırmak için hepsi de aynı noktaya varan girişimlerin arasında yerini alıyordu. Bize göre, Lenin'in iki yüzyıl kadar eski bir sorunsal içinde düşündüğü söylenemez, söz konusu duyumlar da olsa. Çünkü Berkeley'e göre "duyularla gerçekten algılanan düşünceler", Hume'e göre "izlenimler", yani maddeden ayrılmış felsefi nesneler bilimsel inceleme konusu oluyor ve böylelikle, duyulur bilginin fizik ve fizyolojik koşulları hesaba katılarak durma-

dan yayılan idealizm ile Lenin'in her zaman referans ve ölçüt olarak aldığı doğa bilimlerinin yargısına sadık materyalizm arasında sert bir çekişmenin konusu oluyordu.

Bu da ayrıca, Lenin'in, materyalizmin savunması için, nasıl birbiri ardından kendisinin de "eski bilgi teorisi sorunu" ve "maddenin yapısı üzerine teori" ile ilgili yeni sorun diye adlandırdığı doğrultulara yöneldiğini anlamamıza izin verir. Dört bölüm boyunca, polemiklerle bize bilginin kaynağının duyum olmayıp nesnel gerçeklik olduğunu gösterir, aynı zamanda sonradan yapılacak bir bilimsel işlemden önce gelen bu duyulur bilgi bütünlüğü içinde yeni nesneler üzerinde deney yapılamayacağını da belirtir. Ve öte yandan, ünlü V. bölümde, bilimsel bilginin uğradığı değişiklikler sonucunda meydana gelen felsefe bozgununa, bizden bağımsız olan nesnel gerçekliğin varlığının felsefe açısından sarsılmaz doğrulanmasıyla karşılıklı ilişkisi olan maddenin yapılarının bilgisindeki ilerlemeler üzerine diyalektik materyalist bir anlayış geliştirerek yanıt verir.

Oysa, ilk sorunun ele alınışında Lenin, duyulur bilgiyi, geçici bir bilgi düzeyini göz önünde tutarak, salt bilgi teorisi açısından inceler, "bilimsel bilginin özel doktrinleri" düzeyinde değil. Bu da, bir bocalamaya düşmeden ve kendi yönünden "inanılmaz çarpıklıklara" sürüklenmeden, ama onu dikkate değer bir diyalektik inceleme tutumuna, madde kavramının felsefi biçimiyle bilimsel içeriği arasında yaptığı kendi yöntembilimsel ayrımının tam titizlikle uygulanışına götürür. Bütün bunların duyulur bilginin incelenmesinin bir atomistik ya da çağrışımcı anında yapılmış olması, duyulur olanı bir mutlak haline getiren duyumcu ampirizm ile duyu organları aracılığıyla elde edilen tasarımları tarihsel olarak belirlenmiş bilgi koşulları içinde işlemelerinin tek kaynağı olan nesnel gerçekliğin buyruğuna veren materyalizm arasında Lenin'in çizdiği sınırı hiçbir biçimde etkilemez. Gerçekten ortaya attığı soru, duruma göre duyu diye de adlandırılan duyulur tasarım, ampiryokritikçilerin doğruladıkları gibi salt ve ilk öğe mi, yoksa dış gerçeğin yansıması olan imge mi olduğu sorusudur.

Algılara ilişkin görüşlerdeki ilerleme ve duyulur bilgi koşulları ne olursa olsun bu felsefi sorun kendi kendine eşit olarak kalacaktır. Algı konusunda toptan bir anlayış getiren biçimcilik (*gestalisme*) de üstünden geçince ve Husserl'in yaşayan hal ve gerçeğin düşünce öncesi zemini üzerine, yani bilincin duyulur deneyi üzerine son felsefesi Bergson'un duyumlar teorisini çökertince ve Merleau-Ponty algıyı, bedenle ilgili bir deney haline getirip eski duyum kavramını eleştirince Berkeley'in idealizmine bağlılık Avenarius'un öznel ve bilinemezci duyumculuğu durumuna düşecek ve Lenin'e karşı Merleau-Ponty bunlardan yararlanacaktır.

Ama hangi durumda olursa olsun, Lenin'in her iki alanda savaşımını sürdürmesi, yani algı ile duyulur bilgi düzeyinde ve bilimsel devrimlerin bilgi teorisi açısından anlamı düzeyinde savaşım vermesi, materyalizmin özü bakımından çok büyük bir önem taşır. Böylece, her iki soruna da eşit ilgi göstermek gerekir, çünkü Lenin materyalizmin, sadece felsefedeki çizgisinin üstün gelmesini istediğinden değil, aynı zamanda varlık ve düşüncenin ilişkilerinin bilimsel temele dayalı genel nesnel kavram olarak üstün gelmesini istediğinden bu iki soruna dayanmaktadır.

Dediğimiz gibi sorun sayısı ikidir, üç değil. Burada Lenin, tartışmalı olan sorunlarla yetinir ve başka bir bilgi teorisi olarak işaret ettiği ve eşit derecede önemi olanı bir yana bırakır: Bilgisizlikten bilgiye geçişin öyküsü, insan bilgisinin, düzeylerinin ve bir düzeyden ötekine geçişi koşullarının olgucu teorisi. Başka bir deyişle, önce ortak ve ideolojik bilgi mantığı ile ilgili konular, sonra da bilgi teorileriyle ilgili olanlar. Bu tamamlayıcı bölüm önemle *Diyalektik Üzerine Defterler*'de ele alınacaktır, ancak *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de buna karşıt olan hiçbir şey söylenmemiştir. Lenin'in duyulur bilgide herhangi bir edilginliği ya da olguların mekanik kaydını benimsediğini düşündürebilecek bir şeye rastlanamaz; çünkü o tersine, pratiğin deney üzerindeki ve bilgi üzerindeki rolünü ısrarla belirtir; insanları değişime uğratan pratikle düğümlenen, gerçekle her türlü fizik ilişkide etkin olan bu etkinin var-

lığına karşın, kavram yoluyla edinilmiş bilgi ve düşüncenin müdahale ettiği bu bilgiyi gerçeğin duyu organlarımız üzerindeki basit bir etkisine indirgeyecek hiçbir şey yoktur onda.

Öyleyse Lenin'in girişimini, onun eleştirisinin çok açık olarak çizdiği sınırlar içinde incelemeliyiz, bununla birlikte sonradan okumuş olduğu yapıtların, özellikle Hegel'in yazılarının onun felsefe bilgisini zenginleştirmiş olabileceğini yadsımamak gerekir. Ve bu yapıtları *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'i yazmadan önce okumuş olsaydı yine de kitabının içeriği değişmezdi dememek gerekir.

Şimdi Lenin'in materyalizm savunmasının iki çizgisine burada değinmek yerinde olur kuşkusuz. O bu savunmayı öyle koşullarda yapmıştır ki, sadece, o dönemde çok az görülen Marx'ın öğrettiklerini yinelemekteki yeteneğini göstermekle kalmamış, aynı zamanda marksist felsefeyi mutlak gerçek ve özellikle göreli gerçek teorisiyle geliştirmiştir. Böylece, temelde eskimemiş olan bir tanıtlamanın her zaman için güncel olan kapsamını görüyoruz ki, bugün için koşullarını anımsattığımız bu "duyum" üzerindeki tartışma biçimlerinin niteliği ne kadar eskimiş olsa da, onun ardında diyalektik materyalist bir anlayışın, duyulur deneyin materyalist diyalektik anlayışının taslağı belirmektedir.

ESKİ BİLGİ TEORİSİ SORUNU

Bilginin dış kaynağının nesnel gerçeğin ancak ilkel yansıması olan duyumlar değil, nesnel gerçeğin kendisi olduğunun tanıtlamasına gelince, önce dikkat edilmesi gereken, kaynak sözünün bir ilkeyi değil, bir dış kaynağı gösterdiğidir; bu da Lenin'i, gerçeği kendi duyulur görüntülerine özdeşleyerek duyumcu bir materyalizme doğru mekanikçi yönde herhangi bir kaymadan önler. Ama öte yandan, tek bir dış kaynağı öne sürmek, —sıradan ya da bilimsel— bilginin, gerçeğin deneyimsel araştırılmasında kavramsal araçları işe karıştırmadığı an-

lamına gelmez. Zaten bunu Lenin çok değerli yapıtı *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'nde[16] kanıtlamıştı. Durumun ve kırsal kesimde sınıf ilişkilerinin somut ve sabırla yapılmış çözümlemesi Zemstvo'larla (Çarlık Rusya'sında kasaba belediye meclisleri) ilgili istatistikler, makaleler, anketler ve işitilenler aracıyla yapıldığı halde, kapitalizme geçiş döneminde bir toplumun iç piyasasının oluşum koşulları gene de Marx'ın *Kapital*'inden alınmış teorik verilerle başlıyordu. Bu anımsama şu noktayı belirtmek bakımından gereklidir: Lenin duyum teorisi çerçevesi içinde düşünse bile, daha o zamandan diyalektik bir bilgi anlayışına sahiptir, ampirik ve nesnel incelemeye pratik ve bilimsel kavramlarla varmıştır.

Burada özellikle dikkat edeceğimiz şey kanıtın özüdür, o da doğa bilimlerine uygun olarak duyarlık ve insan düşüncesinin, beynin yani maddenin, zaman içinde yaşayan türler.n gelişim yasalarının belirlediği bir biçimde örgenleşmiş bir üst biçiminin ürünü olduklarının kabulüdür. Lenin birçok kez, görme olayını ele alarak, dış gerçeklikle, retina, sinirler ve insan beyni, ki onsuz gerçeğin görsel tasarımı söz konusu olamazdı, bunlar arasındaki maddi alış veriş olgusu üzerinde durur. İlk hareketi duyu organlarını uyaran gerçekliğin hareketi olan bu karşılıklı etkileşim üzerinde durur; duyumun, evrenle organik iletişim araçları sayesinde bizim dışımızda varolanın kopyası, imgesi, yansıması olduğunun doğrulamasını yasallaştıran (meşru kılan) maddi niteliğini belirtir. Kısaca, o, nesnel gerçeğe *doğrudan doğruya bağlantılı*[17] olan duyum tezini kurar. Yine bunun içindir ki işaret (im), simge gibi, gerçek ile duyulur tasarım arasındaki uygunluk (düşümdeşlik) konusunda kuşku uyandıran tüm kesin olmayan kavramları dıştalar. Diderot'dan sonra buna uygunluk denmiştir, yoksa duyumları eşya yerine koyan saf kişilerin inandığı gibi bir özdeşlik değildir bu. "Dış uyarının bir bilinç olgusu haline gelmesinde bir enerji değişimi" olarak uyum içinde olan (*stimmen mit*) duyumlarla

[16] Lenin: *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*. Sol Yayınları. Ankara. 1988.
[17] Lenin: *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*. agy. s. 45.

nesnel doğa arasında sadece uygunluk (*Übereinstimmung*) vardır.

İmge ile nesnel gerçeğin birbirine uygun düşmesi üzerinde bu derece durmamızın nedeni, imgenin, nesnel gerçeğin maddeselliğine bağlı maddi koşulları olması bakımındandır, ve Lenin'in sürekli olarak, bunun karşısında olan ampiryokritisizme kafasız, ya da başka bir deyişle, beyinsiz felsefe niteliğini vermesindendir. Gerçekten ampiryokritisizm bilginin temel koşullarını, madde olmaktan çıkarır; bu koşullar kesinlikle gerekli olmakla birlikte yeterli değildir, çünkü Lenin daha önce başka bir yerde, Marx ve Engels'den öğrendiklerine tamamıyla sadık kalarak bilginin, insan beyninin işleyişinin, ve dünyanın tasarımı gibi düşüncenin gelişmesinin belirli sosyal ve tarihsel koşullarını gerektirdiğini söylemiştir ve tekrar söyleyecektir. Ampiryokritisizm nesnel gerçeği kavramada dış fiziksel koşulları ve iç nöro-fizyolojik koşulları hasıraltı etmektedir. İkiyüzlülüğü idealizmle materyalizm arasında yan tutmayıp deney ve bilim olgularıyla yetinmeye kadar götürür, üstelik bir hokkabaz oyunuyla duyumun ve düşüncenin maddi koşullarını işine geldiği gibi değiştirip sonra da temeli psişik olan çok önemli bir deneyi fizik yönüyle açıklar. Böylece, nesnel gerçek ortadan kalkmış olur, duyum salt bir öğe ya da "Ben"i evrenden ayıran bölme haline gelir.[18]

Yapıtının sonunda Lenin, kuşkuya yer bırakmayacak biçimde, duyumda nesnel dünyanın bir yansımasını görmemekle "kaçınılmaz olarak bedenden ayrılmış duyuma ve psişizme, bedenden ayrılmış irade ve ruha kayılmış olur"[19] der. Başka bir yerde, gene kuşkuya yer bırakmayarak, idealizmin özünün psişiği hareket noktası olarak alıp oradan doğaya varmak olduğunu yazar. Bizim "sıradan marksist"imizin karşı geldiği, felsefi ve spekülatif bir biçimde gerçekten uzaklaşma tavrı ve bu sayede tüm bilinemezcilik inceliklerinin olası kılınmasıdır.

Tersine, materyalist tez "olayların bilincimiz dışındaki varlığını ve bunun duyu organları üzerine etkisinden duyumun do-

[18] agy., s. 46.
[19] agy., s. 387.

ğacağını kabul etmekten ibarettir"[20], bu duyum tartışmasız insanlığın doğal (naif) kanısına, onun doğal, safça gerçekçiliğine uygunsa, bu gerçekçilik her zaman doğru bir biçimde kavranmasa da, her zaman pratik olarak yaşanmaktadır ve hiç de safça değildir: o, edinilmiş bilime, hatta daha da açıklamak gerekirse, hiçbir idealist kaçamağa açık kapı bırakmamak üzere bütünlüğü içinde ele alınan bilimsel edinilmiş bilgiye (edinimlere) dayanmaktadır.

Çünkü bilimlerin kendilerine öğrettiklerini tümüyle akıllarından çıkaramayacaklarını bildikleri için, ampiryokritikçiler beynin ve merkezi sinir sisteminin varlığını yadsımazlar; ama bunların hileli bir ampiryokritikçi yorumunu yaparlar ve bunları, ilkesi psişik duyum olan bir temel deneyin basit "özellikleri" olarak kabul ederler. Avenarius açıkça beynin düşüncenin organı olmadığını söyler, ne taşıyıcısı, ne özü, ne de yaratıcısıdır der. Düşüncenin maddi organlarının fenomenal varoluşu Avenarius'da yerini örtük biyolojik bir idealizme verir, duyu organları ve sinir sistemi, beyin gibi, tinsel özde ekonomik bir ilkenin yönettiği bir deneyin belirtisidir. Bu tezin aynı dönemde Bergson'un yaydığı ve hâlâ günümüzde de bütün felsefe el kitaplarını kaplayan düşüncelerle çok büyük benzerlik gösterdiğine dikkati çekelim: çivi ve portmanto kanıtı, beyin teorisi, imgelerin içinde en ayrıcalıklı imge, telefon santralı ve basit uygulama aleti ve buna benzer spiritüalist "kapris"ler.

Bunun içindir ki Lenin, üstelik, insanın ortaya çıkışının koşullarını göstermek için, doğanın diyalektiğine ve oradan da gitgide ilerleyen bir biçimde bize doğanın diyalektiğini tanıtan bilimlerin tarihine göndermede bulunur: ve "doğa insandan önce var mıydı?" sorusunu sorarak bu konuda paleontolojiye olduğu gibi, onun o zaman bilebileceklerinden bizim şimdi çok daha fazlasını bildiğimiz biyolojik ve sosyal insanlaşma alanındaki bilgilere başvurur, tasarımın kesinlikle soyut bir özneye bağlı olmadığını, tersine, doğanın diyalektiğinin üst momenti olan insanların varlığına bağlı olduğunu saptar.[21]

[20] agy., s. 33, 50, 66.
[21] agy., s. 72.

Bilgi teorisiyle ilgili eski sorunun materyalist yanıtının doğru ve uygun oluşunun tanıtlaması demek ki dikey olarak kurulmuştur; yatay olarak ise, önce nesnel gerçeklik olmadıkça, bunun fizik nitelikleri olmadıkça ve insan denen şu üstün canlı yaratığın organlarının rolü olmadıkça, ne duyum ne de düşünce olabileceğini saptar. Dikey olarak, bir insan beyni olmadan bilinçli duyum olamayacağını anımsatır —Lenin bu sözümona bilim müritlerine "beyin olmadan insan düşünebilir mi?" diye sorar— beyinsiz yani maddi dünyanın bir gelişiminin bu sonucu olmaksızın.[22] Durmadan Descartes'ın düşü kanıtını ve altıncı duyunun (*Meditation*) pragmatik sonuçlarını öne süren filozoflar için derin bir derstir bu, onların zamanında, yani XVII. yüzyılda doğa bilimleri olgun bir hale gelmemişti, bu onlar için bir özür olabilir ama bir varoluş nedeni değil: spekülasyon içine kapanmak yerine, insanın doğal kökeni ve en yüksek düşünceler de dahil insanın düşüncelerinin sosyal pratik boyunca oluşmasındaki maddi temelden başka herhangi bir sonucun olanağını ortadan kaldıran bilimsel gelişmenin tümünü sorgudan geçirmek gerekir.

Bu karşı gelinmez bilimsel dayanak noktalarından güç alan Lenin, ampiryokritikçilerin yaptıkları "felsefe türlüsüne"[23] karşı çıkar; bütün idealist girişimlerin anahtarı olan beyni işlevlerinden soyutlamalarını kabul etmez. Gerçekten, bu girişimlerin şu ya da bu psişik veriyi soyutlayarak, onu mutlak'a yükselterek bir entelektüalizmin, bir iradeciliğin, bir duyumculuğun, bir ampirizmin, bir pragmatizmin vb. ilkesi haline getirebilecekleri doğru ise de, bunlar başlıca ve kararlaştırıcı psişik etkinliğin öğeleri düzeyindedir, duyulur bilgi düzeyindedir. Nedeni de, beyne bağlı olan duyu organları olmadan duyulur deneyin olmamasıdır, oysa kavram üzerinde, hatta erekleşmiş (*finalisé*) ve önceden düşünülmüş toplumsal pratik üzerinde bile bu maddi temeli yok saymak daha koyaldır. Bu deney olmaksızın, dünyada herhangi bir ilişki kurmak olanaksızdır:

[22] agy., s. 86.
[23] agy., s. 201.

idealizm de en çok bu duyulur deney alanında sınanmaya açıktır, o da bunu bilmektedir.

Ancak Lenin'in kavrayışı daha da ileri gitmektedir: "XVIII. yüzyılın ampirist sorunsalının tutsağı" bu garip adam "dilin hep sızlayan dişe gittiğini"[24] çok iyi bilmektedir. O ampiryokritikçilere karşı her zaman ampirizme karşı da ileri sürülecek ve ileri sürülmekte olan şu savla karşılık verir: yalnızca şu andaki deney ve duyumlar gerçekse, siz, zaman içinde kendi Ben'inizin tek olduğunu nasıl iddia edersiniz? Ancak kendi deneylerinizden başkasına güvenemeyeceğinizi ısrarla söylediğiniz halde, niçin durmadan "bizim" duyumlarımız diyorsunuz da "benim" duyumlarım demiyorsunuz?[25] Mach'çılar gerçekte her şeyi yitiriyorlar: sadece beyni, nesnel gerçeği değil, özneyle birlikte öteki bütün düşünen yaratıkları da. Ellerinde kalan, gerçekte, sadece bilinemezcilik!

Duyum bir öğe ya da bir bölme haline getirilirse, kaçınılmaz olarak, artık bilginin nesnelliği üzerinde, gerçekten, kesinliğe olanak kalmaz. Ve onun yerini kuşkuculuk alır. Çünkü evren ancak, onunla bizim aramızda nesnel, maddi bir ilişki olursa bilinebilir; ve bu, doğa bilimlerinin saptadığı gibi doğruysa, yaklaşık olarak her zaman ilerleme yolunda kaldıkça, ve ona yüklenen ideolojik biçim bozuklukları ne olursa olsun, bilgi gerçeğin bir imgesi, yansımasıdır: evet bir imge, eğer duyular aracılığı ile ondan bize verilen, algılanabilen, görünen ve yüzeysel görünümleri ise; evet bir soyut yansı, eğer imgelerin bize öğrettiklerini sadece birleştirmek, açıklamak ve iletmek için her zaman kullanılanlardan başka bilimsel kavramlarla onların temel özellikleri ve bunları belirleyenleri düşünmeyi başarabilirsek.

Böyle olunca, ampiryokritikçilerden sonra mantıksal ampirizmin de iddia ettiği gibi bilimsel düşüncelerin sadece basit etiketler olarak kullanılması düşünülemez. Helmholtz'un yaptığı gibi bir adım daha ileri giderek, duyular işaretler, hiye-

[24] agy., s. 51.
[25] agy., s. 93.

roğlifler olarak adlandırılamazlar, ya da daha sonra başka çağdaş bilim adamlarının, onlardan sonra da Fransız psikoloğu Piéron'un yaptığı gibi bunlara simge de denemez. Maddi koşullarla nesnel gerçeğin öznel kavranılması arasında hile ile kopukluklar oluşturan bu küçük sözcüklerle duyuların ilettiği bilgilere karşı güven yitirilmiş olur ve Plekhanov'un tutarsızca yaptığı gibi nesnel gerçeğin tanınması kutsal bir inanç haline getirilir. Doktrinin güçsüzleşmesiyle aşağıdan doğru, bilinemezcilik beslenmiş olur ve inancı daha erişilmez bir şeymiş gibi görmek isteyenleri sevindirir!

Gerçek şu ki, bu bilinemezciler ve onların inancı yoldaşları materyalistleri kolayca metafizikçi olmakla, bizden bağımsız bir nesnel gerçeğin varlığını olumlayarak deneyi aşmakla suçlarlar. Burada da "kıyım" sürüyor: deneyden maddeyi, uzayı, zamanı ayırıyorlar ve bilgi teorisi kategorileri olan nedensellik, zorunluluk ve yasayı her türlü nesnellikten yoksun bırakıyorlar. O zaman savaş, Kant'tan miras olarak kalan ve Mach'çıların bir başka "küçük okul"un, kendi paylarına materyalizm "taslama"yı reddettikleri için hiç değilse daha açık bir idealizm liyakatine sahip olan içkinciler okulunun etkisi altında Hume ve Berkeley'e bir dönüşle, Lenin'in dediği gibi, Kant'çılıktan bilinemezciliği söküp atmak istedikleri o ünlü kendinde şey sorununa yöneliyor.

Peki ama nesnel gerçeği, onu her zaman tanımlayan terim olan madde teriminden başka türlü adlandırmak olanağı var mıdır? Mutlak duyum adına kendinde şeyi kovup çıkarmak isteyenlere, Kant tarzında kendinde şey ile bize göre şey'in arasına aşılmaz bir engel koymak isteyenlere karşı Lenin, üç tarihsel tanıklık ileri sürmektedir: bilimler tarihi, tekniğin tarihi ve her günkü yaşamın tarihi ki, üçü de olayla (fenomen) kendinde şey arasında nitelik bakımından farklılık olmadığını kanıtlar. Bu üç pratik düzeyde tarih, birtakım olayların ortaya çıktıklarına, ötekilerin ise ortadan yok olduklarına fiili kanıt getirirken, bir yandan bizim deneyimimizin de durmadan genişlediğini, kendinde şeyin sonsuza kadar bizim için şey (bize göre şey) olduğunu ve bilinmezin bizim için bilinen olduğunu ka-

nıtlar. Ve madde her zaman sonsuz varlık biçimlerinden geçerek yok edilemez kalır, ki madde her türlü duyumun tek ve gerçek kaynağıdır ve böyle olduğu için de tüm bilme sürecinin hareket noktasıdır.

Teorik olarak, bilinenin ve bilinmeyenin diyalektiği önce duyumların, oluşum halindeki (bir durumdan başka bir duruma geçmekteki—"oluş halindeki") maddenin hareketlerine bağlı oldukları olgusuna dayanmaktadır, o hareketler ki duyulur bilginin aracılığıyla gerçeğin yeni görünümlerinin kavranmasına neden olur, bu da henüz onların bilimsel bilgisi anlamına gelmez. Lenin'in duyulur bilgiyi hor görmediğini gösterir bu. O bir yandan kendiliğindenciliğe ve teoriyi önemsemiyenlere güvenmemekle birlikte, "yaşamın öğretilerine", "nabız atışlarına" duyarlı olduğundan, insanların gerçekle somut, dinamik ve pratik ilişkisine, her bir insanın günlük yaşamla ilişkisine, teknisyenin maddeyle kurulan yeni sanayi ilişkilerine, bilim adamının daima daha ince, daha karmaşık deneyine çok önem vermiştir, ama bununla da yetinmemiştir. O dönemde 1905'teki derin değişikliklerin, bu büyük deneyin bilonçosunu yapan bizzat kendisiydi ve devrimin akademisyenlerine karşı, gelecekteki devrimin bir önceki gibi olmayacağını, yeni deneylerin hazırlandığını kesin bir dille söylüyordu. Bunu söyleyen, işte, somut durumların somut çözümlemelerini yapan, teori ile pratiğin birbirinden ayrılmasını burjuva toplumun en utanç verici mirası sayan adamdır.

Sakın gelip de bize Lenin'in, bilimleri tekniğe ve günlük pratiğe tehlikeli bir biçimde yönelterek onlarla özdeşlediğini söylemeye kalkışmasınlar. Marx'ın örneğini alalım: Çok dikkate değer mutlak artı-değeri keşfettikten sonra göreli artı-değeri hemen fabrikalarda yaşamı yakından izleyerek, iş-günü ve çalışmanın somut örgütlenmesi üzerinde dikkatle durarak inceleme olanağını bulur, başka türlü değil. Ve böylece, burjuvazinin nasıl, üretimin düzenlemesiyle sadece çalışma zamanının uzatılmasından daha büyük bir artı-değer elde ettiğini gözler önüne serer. Durum, çoğu kez fizikten yeni itilimler kazanan matematik dahil, yalnızca teorinin iç mantığına dayan-

makla yetinmeyen bütün bilimlerde böyledir.

Buradan tutarlı bir biçimde, mutlak gerçek ile göreli gerçek arasındaki ilişki ve madde yapılarının incelenmesi üzerindeki leninist ikili düşünceye varılır. Gerçek asla tüm olarak bir çırpıda verilemez. Her gerçek, kesinlikle nesnel bir gerçektir, çünkü bilgi gerçek olanın özelliklerini yansıtır, ancak her gerçek aynı zamanda tarihsel olarak görelidir, çünkü kısmidir, genişlik bakımından da anlaşılması bakımından da. Böylelikle, her biri, tarih boyunca birikmiş ve derinleşmiş bütün nesnel gerçeklerden yapılı mutlak gerçeğin bir gerçek taneciğidir, bilimlerin tarihi ve büyük bilim devrimleri de buna tanıktır.

İşte burada, materyalist tezi bir bilgi teorisi koyutu (*postulat*) olarak anlayan ve piedpossylka rus teriminin öncül, ilke anlamına geldiği olgusu üzerinde durmayan bir Henri Lefebvre'in revizyonist olumlamasının ne değer taşıdığı görülmektedir. O, idealizmin her türlü teorik yadsımasının göreli olma niteliğini bahane etmiştir. Oysa materyalizm, geri dönülmiyecek biçimde, bütün bu birikmiş nesnel gerçeklerin genel kapsamı üzerine, bütünlüğü doğanın diyalektiğini ve hatta, eklemeye gerek yok ki, tarihsel materyalizmi oluşturan nesnel gerçeklerin içeriği üzerine kuruludur. Bunun doğru ve çelişkisiz sonucu budur. Tam tersine, idealizmin gerçek temelleri yoktur. Engels idealizmi boş lâkırdı, felsefecilerin çocukça hevesleri diye nitelemişti. Lenin bu konuda daha sert davranır, ona göre idealizm seçmeci ve safsatacıdır.[26] Safsatacıdır, çünkü tüm bilimsel edinimin yalanladığı yanlış bir öncülden hareket eder: Kendini tanımaktan başka bir neden göstermeden herhangi bir duyulur ya da entelektüel ruhsal veri yoluyla düşünceyi mutlak ve çok önemli olarak maddenin yerine öne sürer, oysa bu düşünce gelişmekte olan maddenin üstün bir ürünüdür. Yine, seçmecidir, çünkü eski doktrinlerle oynar, idealist öncüllü sözlerin yer aldığı bölükpörçük bilimsel bilgilerle bütünleşir, tek saygı gösterdiği biçimsel ölçüt, kavramların tutarlılığıdır.

Ancak hareket noktası olarak bilginin tek gerçek kaynağı

[26] agy., s. 90-144.

—bilimlere ters düşmeyen— nesnel gerçek alınırsa ve yaşamın sosyal varlık koşulları içinde işleyen bir beyni olan insanın pratik-teorik bir çalışmada dünya hakkındaki bilgisini üretme biçimi diyalektik olarak incelenirse, o zaman ne bilgici ne de seçmeci olan, ve ilkeleri hem varlık ile düşüncenin ilişkisi üzerine ikircikli yorumlara elverişli olmayan bir tutum alma, hem de bilimler üzerine kurulu bilgilerden yana zengin bir dünya anlayışı olan bir felsefe kurulur.

YENİ BİLGİ TEORİSİ SORUNU

Şimdi maddenin yapılarının bilgisiyle ilgili olan ikinci ve yeni bilgi teorisi sorununu ele alalım. Bu sorun bundan önceki sorundan ayrı düşünülemez. *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'in felsefi revizyonizme fazladan birçok fırsat veren bilimlerdeki bunalım konusuna girmeden önce, bu sorunun incelenmesi bile bu değerlendirmenin olumlanmasına yeterlidir. Bilgilerimizin durmadan artan ilerlemesinden ve ilk önce deneyimimizin genişlemesinden hareketle Lenin, gerçekten madde kavramının diyalektik ilişkiler içindeki iki görünümü arasındaki başlıca ayrımı, yani eskimeyen ve bizden bağımsız olarak nesnel gerçeğin varlığını düşünmeye yarayan biçimsel felsefi görünüm ile içeriği bilginlerin nesnel gerçekten edindikleri bilgilerin ilerlemesiyle değişen bilimsel maddi görünüm ayrımını yapmaktadır: Kategoriye bağlı görünüm ve kavramsal görünüm!

Ancak bu sorunun daha önceden bilinmeyen bir önem kazanması kendiliğinden anlaşılır, şöyle ki: Mach'ın kendisinden de ileri izleyicileri ve tuhaf görünmekle birlikte kavramları onunkileriyle benzerlik gösteren Fransız bilim adamları Poincaré, Rey ve Houllevigue dünyadan umutlarını kesmeye başlamışlardı, çünkü üç yüzyıl boyunca bir engelle karşılaşmadan gelişen maddenin mekanist kavramı yeni verilerle altüst edilmişti, o derecede ki bazı bilimcilerin evren hakkında pek yakın bir gelecekte tümüyle kavrayıcı, evrenin eksiksiz bir bilgisi olanağından kuşkuları yoktu.

Gerçekten, yüzyılımızın ilk on yılında bu yeni bilgi teorisi sorunu genel olarak olgunlaşmıştır. Üst üste bir dizi yeni buluş, mekanizmi altetti ve Engels'in, her bellibaşlı büyük buluştan sonra materyalizmin biçimi değişmelidir, tezini doğruladı.

Hareket halindeki çevrelerde ışığın dağılması deneyleri, kısıtlı görelilik ve genelleşmiş görelilik teorisinin doğmasına yol açtı. Yüksek sıcaklıkta kara cismin ışın saçması deneyinde saptanan ışık paketlerinin kesintili yayınına uygun olan kuanta* teorisi, Newton mekaniğinin ilkelerini belirli deneysel bir alanda tartışma konusu haline getiriyordu; elektronların bulunması, atomun ötesine geçerek en küçük cismin incelenmesini sağlıyor ve doğal radyoaktivite bu en küçüğün karmaşık ve diyalektik özelliklerini açığa çıkarıyordu.

Herkesi bir telaş aldı; bazıları eksiksiz geliştirilmiş bir madde teorisini kurtarmak için eski anlayışlara inatla sarılırken, bazıları da atom maddeden soyutlandı diye çığlıklar atıyorlardı ve hepsi de beklenmedik deneylere göre birtakım değişikliklere terkedilmiş bilimsel kavramların radikal göreliliğine inanıyorlardı, öyle ki artık onlara göre, bilimsel kavramlara ancak başarılı olduklarında rahat, tutarlı olduklarında geçerli, olabildiğince basit ve nesnel içeriği olmayan fenomenlerle (olaylar) uyum gösterdikleri sürece geçici etiketler gibi bakılabilirdi.

Olguculuk, konvansiyonalizm (saymacacılık), fenomenizm (olaycılık), pragmatizm, bunlar bilim adamlarını ideolojik güçsüzlüğe götüren ve önceki yüzyılda renksiz olan spiritüalist besinlere tat katan felsefe türlüsünün kırıntılarıdır. Materyalizmi ve hele diyalektiği bilmediklerinden ideolojik ve politik nedenleri apaçık olan üniversite kökenli bir karartmanın etkisi altında, bilim adamları lafazanlığa boğulmuşlar ve aralarından bazıları labaratuvarla tapınağı bağdaştırmışlardır.

Fizikte mekanist anlayışla, Euclyde'in geometri özelliklerini ve Newton'un fizik özelliklerini taşıyan bir ortamda maddenin ve kitlenin dogmatik özdeşliği yaşanmıştı. Bundan böy-

* Quanta: "quantum"un çoğulu. Yayılabilen: dağılabilen ya da emilebilen asgari enerji miktarı (*Çev.*).

le, tükenmez mikro-nesne, elektron ve, ancak ayrıcalıklı ve karmaşık deneylerde çelişkili etkileri dolaylı olarak anlaşılabilen partiküler, dünyanın nesnelliğinin yeniden tartışma konusu edilmesinin nedenleriydi. Bu ileriye doğru kaçış idealizme ve inancılığa özgür bir alan oluşturdu. Yol açılmıştı ve kuantacı mekanik ile partikülerin fiziğinden ileri gelen teorik sorunlar yüzünden birçokları bu yolu izleyecekti. Başka bir deyişle, olgucu bilim adamlarının sayısı bilimlerin güçlü gelişmesiyle orantılı olacaktır, bu da bu akımın felsefe savaşımının ortasında yer almasına yol açacaktır.

Bu kuşkucu göreliliğin karşısına diyalektik bilgi görüşünü ve madde üzerine bu çokbiçimli hareket halindeki maddenin nesnelliğinin felsefi doğrulanmasıyla uyum halinde bulunan ve daha az diyalektik olmayan bir teori çıkarmak için Lenin'in dehası gerekiyordu: bilgilerin tarihsel ama kuşkucu olmayan göreliliği ve uygulama alanlarının sıkı sıkıya tanımlanmış sınırları içindeki çeşitli uğraklarının nesnel değeri, dünyanın birliğinin dayandığı maddesellığin çokbiçimli niteliği. Lenin der ki: "Diayelektik materyalizm, maddenin yapısına ve özelliklerine ilişkin bütün bilimsel önermelerin yaklaşık ve göreli nitelikleri üzerinde direnir."[27] Gerçekten, yeni fizik eskisine artık sıradan insan ölçeğinde olmayan olaylarla ilgili daha önce bilinmeyen yeni özelliklerin buluşunu ekliyordu: çok büyük hızdaki hareketlere bağlı uzay-zaman, sonsuz küçüğün tükenmeyen maddi derinliği, uzayın sonsuzluğunun simetrisi, hareket biçimlerinin artması ve nesnelerin çoğalması, yani gerçeğin daima daha farklılaşmış ve özgül olarak belirlenebilen özelliklerinin yeni tasarımlarının kaynaklarının çoğalması.

"Fiziğin bunalımı"nın, bilimsel büyüme bunalımı ve can çekişmenin, bütün biçimleriyle eski felsefenin bu ültraparadoksal evresinin doğurduğu şey, diyalektik materyalizmdi. Bilimlerin paradoksal kavramları nesnel bakımdan, bilgi teorisi ve felsefe bakımlarından temel savları doğruluyordu.

Lenin'in başarısı, bu modern bilimsel sorunları önemse-

[27] agy.. s. 290.

meyen Plekhanov'un tersine, eski mekanist ve metafizik materyalizmin olduğu gibi idealizmin de dogmatik ve sınırlayıcı engellerini yıkmak olmuştur. Böylece o, bilimlere kavramlarını "keskinleştirmek" konusunda yardım etmiştir, yanlış felsefi önyargılara yer vermeden, yeni kavramların hazırlanmasını ve uygun süreçlere göre doğrulanmalarını sağlamış ve böylece bilinmezin sonsuz kemirilmesi üzerinde durmuş ve hiçbir zaman evren[28] bilgisinin tek yanlı bir tipi üzerinde takılıp kalmamıştır.

Zaten salt bilimsel sorunlar üzerinde acele bir karar vermekten her zaman sakınmış olan Lenin'in müdahalesi bu kadarla kalıyordu. O, bu sorunların yalnızca fizikçilerin alanı olduğu kanısındaydı. Lenin, bilimsel düşüncenin koşullarının incelenmesine de kalkışmadı, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de Marx'ın *Ekonomi politiğin eleştirisine giriş*'indeki[29] gibi girişimlere rastlanmaz. Eğer bilgi teorisi sorunu yeni bilimsel kavramların getirilmesine karşın askıda kalıyorsa, —Langevin bu kavramlara "paradoksal" ve "şeytani" diyordu— "şeylerin değişmeyen özüne" bağlı mekanikçilerin de kabul etmekte birtakım güçlükler çekmelerinin apaçık nedeni, bilgi teorisi sorununun ampiryokritikçi saldırının merkesinde olmamasıdır.

Bu olguya değinmek zorundaydık, çünkü bize öyle geliyor ki, çağımızda marksistler ile olgucular arasındaki çatışma bu tarafa doğru kaymıştır; bundan önceki çatışmalardan sonra ortodoks ampiryokritikçiler için öznelci, duyumcu çizgide inatla direnmek çok zor olmuştur. Onlar materyalizmi engellemek için doktrini bilgi teorisi düzeyinde yeniden kurtarmaya çalışıyorlar. Mantıksal ampirizmin girişimleri buna tanıktır. Demek ki leninist girişim de bu yönde izlenilmelidir.

Ancak bu sorunun yazgısı ne olursa olsun, Lenin'in, yeni fiziğin ampiryokritikçi ya da benzeri, hatta açıkça idealist savlara sapmasının ardında az çok bilinçli klerikal bir operasyon olduğunun ve bunun siyasal sonuçlarının farkına varmış olma

[28] G. Plekhanov: *Le Matérialisme militant*. "Lettres Ouvertes", adressees à Bogdanov. 1908-1910, Editions sociales, Paris, 1957.

[29] K. Marx: "Ekonomi politiğin eleştirisine giriş". *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. Sol Yayınları. Ankara, 1979. 4. baskı. s. 215.

sı önemlidir. "İdealizmin, sulandırılmış, kurnazca bir inancılık" olduğu, "inancılığın incelmiş, hileli bir biçimi" olduğu düşüncesi yapıtta sık sık yinelenmektedir.[30] Üstelik kızkardeşi Anna İlimiça Ulyanova Elizarova'ya yazdığı bir mektuptan öğrendiğimize göre, birçok araştırmadan sonra bulabildiği editörünün ültimatomu üzerine Lenin bu "inancılık" deyimini "bağnaz dincilik"[31] yerine koymayı kabul etmiştir.

Bu leitmotiv doğrulanıyor: eğer doğa ilkel bir veri değil de bir türev ise, der Lenin öz olarak, ancak kendisinden bağımsız daha büyük ve daha zengin bir başka varlıktan türeyebilir. Böyle bir varlık da ancak bir evrensel Ruhun (*Esprit*), bir mutlak Fikir'in (*İdée*) varlığı olabilir; başka bir ad da verebilirsiniz, ama her zaman "yorumlandığı zaman adı Tanrı[32] olan" bir şeydir. Doğanın yaratıcısı Tanrı'dır ve biz de, kendisi de bir türev olan bu doğadan insanı türetme lüksüne sahibiz. "İnancılığın övücüleri" Avenarius ile Mach'ın öznelci Ben'ine kendi varoluşu kadar kalıcı bir duyulur deneyim olanağını kim verebilir gerçekten? Tanrı. Bilgine deneyin verilerini açıklayan kim? Tanrı. İhtiyar Berkeley bir kez daha ortaya çıkıyor, ona göre algılanan şey Tanrı'nın ona söylediği sözlerdir. İmge, dünyanın yansısı kavramları yerine işaret ve simge kavramlarının öne sürülmesi ile oluşan bağlantı kopukluğu tüm anlamını kazanır: bizimle tanınması olanaksız kendinde şeyin yanına atılan bir dünya arasındaki gizemli şefaatçılar olan hiyeroğlifler tanrıdan gelmektedir.

Kaderin bir cilvesi olarak "*Philosophia ancilla theologiae*" (Teolojinin hizmetkârı olan fesefe)nin bir ok gibi geriye tepmesi, kendi ilkelerinin mantıksal sonuçlarını hesaplamadan tüm metafizik ve din konuları ile ilgilerini kestikleri savında bulunan Mach ve Avenarius'te görülmez de onların sözümona marksist, kilise yandaşı Rus rakiplerinde gözlemlenir. Bogdanov bir yandan Mach'ın tekbenciliğini öznelci Ben'in yerine toplumsal olarak düzenlenmiş deneyimi koyarak aşmaya çaba

[30] Lenin: *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, agy.. s. 387, 401-402.

[31] Lenin: *Bütün Yapıtları*. Editions sociales, Paris - Editions du Progrés. Moskova. 1996. c. 37, s. 407. 414 ve 429.

[32] Lenin: *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*. agy., s. 252.

gösterirken —ki bununla ampiryokritisizmin bilgi teorisi ile ilgili hiçbir sorunu ortadan kalkmıyordu, tersine bunları toplumsal sorunlar haline getiriyordu— öte yandan dine açılan "bilgiteorili (*gnoséologique*) bir sosyalizmi" göklere çıkarmıştır. Tanrı'yı araştıran Rus entelektüellerine göre ampiryokritikçiler Tanrı inşa etme görevini üstlenmişlerdir. Araştırma ile inşa etme terimlerini karşı karşıya getiren bir ayrıntı. Birileri babalarının Tanrı'sına döner, ötekiler her türlü kalıcı kesinlikten yoksun zayıf felsefelerine mistik bir tamamlayıcı inşa ederler. Tanrı, deneyimin öğelerini sistemleştirmek ve bunların birliğine inanmak için insanların aklından geçen düşüncelerin tümü olarak tanımlanır. İşte Tanrı düşüncesinden dinsel bir sosyalizm inşa etmek için hareket edenlerin tezi budur. Sanki devrimci işçi hareketinin yeterli bir temele dayanan bilimsel bir doktrini yokmuş gibi ve diyalektik materyalizm ile tarihsel materyalizmin gittikçe derinleşen bir özümlenmesinden başka bir şeye gereksinimi varmış gibi.

İşte bu nedenle, Lenin'in yapıtının (*Materyalizm ve Ampiryokritisizm*) alt başlığı "*Bir gerici felsefe üzerine eleştiri notları*" adını taşır. Yazar düşündüğünü açıkça söyler, revizyonizm yolunun en ileri noktalarına ulaşan ve dinsel bir saflıkla bir "Tanrısallık inşa etmekte" onu da aşmış olan bu parti üyelerine karşı sözünü esirgemez. Bu akım, marksizmi bozmakla kalmıyor, spiritüalist, mistik ve dinsel propaganda korosuna katılarak bu stolipinci gericilik dönemine Çar aristokrasisinin yoksun olduğu bir kültür kokusu yayıyordu! Tek sözle, tarafsız olduğu ileri sürülen bu kafasız felsefe, olabilecek en gerici felsefi tavır almayı temsil ediyordu; onun sosyal işlevinin, Lenin'in tüm çıplaklığı ile ortaya koyduğu bir sınıf karakteri vardı. Teoriye öznelci bilinemezciliği ve dinsel "ruh eki"ni sokarak, nesnelciliğin düşmanı olmakla her zaman kendi mahkûmiyetinin altına imzasını koyan bir egemen sınıfın çıkarlarına en uygun olan ideolojik karmaşaya, bulanıklığa katkıda bulunuyordu.

Lenin'in eleştirisi açıkça şunu gösterir: burjuva felsefesi bilimsel sonuçları gerici ideolojinin ve politikanın yararına sap-

tırır, bu da sonuçta din aracılığıyla yapılır. Çünkü din bir yığın idealizmidir ve kuşkuculuğun kararsızlıklarından kurtulmak için tek çıkış kapısıdır; tabii eğer bütün sorunları tekrar ele almak cesareti gösterilmemişse, yani varsayımlı ilkeler üzerinde yürütülecek spekülasyonlara kesin bir son verilmemişse.

Her şeyi yeniden tartışmaya getirmek! İşte materyalizmin felsefede hiç saptırmadan seçtiği yol budur. Ama bir yandan Plekhanov'un ideolojik yozlaşması, öte yandan Bogdanov ve Bazarov gibilerinin varlığı gösteriyor ki, burjuvazinin kültür baskısı altında bu yolun seçilmesi kendiliğinden olmamıştır ve bunu sürdürmek gerekir. Lenin "materyalizmin partinin karakterini yansıttığını ve bir olayın her değerlendirilmesinde açıkça ve doğruluktan ayrılmadan belirli bir sosyal grubun görüş açısını kabul etme görevini dayattığını"[33] anımsattığında bu ders dinlenmeye değer. Materyalist tutumda sarsılmazlığın, kararlılığın en iyi güvencisi sınıf bilincidir: dünyayı değiştirme iradesi, üretim biçiminde devrim yapma ve insanın insan tarafından sömürülmesine bir son verme iradesi. Bunu istemekte kararlı olan bir kişi, nesnel bir materyalist ve diyalektik dünya anlayışı için savaşım vermeden yapamaz ve gerçeklik üzerinde bilimsel egemenliği istemezlik edemez. Bunun içindir ki marksizm bütün devrimci militanların ortak malıdır ve bunun içindir ki alçakgönüllü "sıradan marksist" deyiminin, politik koordinatlardan yoksun olarak kendi kendine bırakıldığı zaman duraksayacak olan meslekten felsefe karşısında derin bir politik ve ideolojik anlamı vardır.

LENİNİST ÖĞRETİLERİN GÜNCELLİĞİ

Bilinçli politik kararlılıktan yoksun bilim adamlarında, idealist filozoflarda, genellikle proletaryanın bu görüş açısının olmaması doğaldır. Onlar egemen ideolojinin ve onun "apaçık

[33] Lenin: "Popülizmin ekonomik içeriği ve M. Strouve'nin kitabında yaptığı popülizm eleştirisi (marksizmin burjuva yazın üzerindeki etkisi) "1894. *Bütün Yapıtları*, agy., c. 1. s. 433.

gerçeklerinin", yani bu ideolojinin çocukluktan beri aşıladığı ve ideologlarının konjonktürün ve bilimlerin, materyalist meydan okumalarına göre durmadan yeniden uyarladıkları önyargıların oyuncağı olmuşlardır. Bilimlerin zararına olarak yapılan bu felsefi aldatmacalar ayrılmaz bir biçimde sınıf toplumuna ve bu idolojik ağırlığa bağlıdır. Materyalizm ile bütün biçimleriyle idealizm arasındaki bu uzlaşmaz savaşım da bunun karşı-ağırlığını oluşturur. Bu koşullarda her seferinde *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'e dönmemek olabilir mi? Bu kitap bir keyfiyetler polemiği değildir, felsefi savaş için vazgeçilmez bir başlangıç yapıtıdır, diyalektik materyalizmin dikkate değer bir savunmasıdır, idealizmin aldatmacalarını ve revizyonizmin "ahlâksızlıklarını" bağışlamamayı öğreten "saldıran bir savunma"dır. Öteki bilimlerin gelişmesi için gereken felsefi bilgilerin yolunda ilerlemektedir.

Biçimsel bakımdan da gerekli bir yapıt: Viyana ekolü ve anglosakson ekolünün mantıksal ampirizmi ampiryokritisizmin doğrudan mirasçısıdır. Viyana'da Neurath, Carnap, Schlick, Franck, Berlin'de Reichenbach, İngiltere'de Russel, birinci dünya savaşından sonra Mach'ın az çok sadık halefleri olmuşlardır. Einstein bile, bir üstad olarak gördüğü bu kişinin ideolojik etkisinden kurtulamamıştır. Bugün mantıksal ampirizm hemen her yere artık klasikleşmiş tezleri taşımaktadır, ancak eskilerine göre bunların daha iyi olduğu ileri sürülemez. Bu haleflerin, özellikle modern mantığın gelişmesine katkıda bulunma ve bilimlerde biçimleştirme gibi büyük bilimsel hizmetleri olduysa da, öte yandan bunlar, Condillac'a kadar uzanan eski bilim teorisini desteklemeye, yaymaya ya da özellikle nesnelliği kuşkulu basit deneyimsel olaylar ya da bilimsel (kaziyye-*propositions*) önermelerin rahatlığı üzerine ampiryokritikçi ve olgucu tezleri en son buluşlara ve özellikle yeni bilimsel sorunlara uydurmaya devam ettiler. Bu bilimselsi (para-bilimsel) spekülasyonlara karşı Lenin'in yaptığı gibi somut ve kesin eleştiri şimdi her zamandan daha çok gereğini duyurmaktadır. Düşündüğümüz gibi, eğer burjuva felsefesinin başlıca eksenlerinden biri yeni-olguculuk olduysa, bunlarla

savaşma yolunu gösteren ilk öğretmenimiz Lenin'dir.

Ama Lenin, marksizmi alçakça hazırlanmış salçalara bulaştırma manevralarına karşı koymaktaki metanetiyle de doğru yolu göstermiştir. Marksizmden uzaklaşmak isteyenlerin de foyası böylece meydana çıkar. Bu her zaman aynı şekilde başlar: *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'in açık, hatta bazıları için fazla açık konumlarıyla "*Diyalektik üzerine defterler*"-deki notları karşı karşıya konur, oysa bunlar birbirinin uzantısı ve tamamlayıcısı olarak düşünülmelidir, bir sözde dogmatizm ile diyalektik bir esneklik karşılaştırılır, sanki ilk kitapta bu yokmuş gibi. 1909'daki teorik ayrımlar, yansı teorisini materyalist anlamında olduğu kadar diyalektik anlamında da tartışma konusu durumuna getirmeleri aldatmayan bir işaret ve kötü bir belirti olan kimseler için birer engeldir.

Bu işaret bugün bize yeniden küçük bir yapıtla verilmektedir, birçok yönden karşı koyulacak bu yapıtı Roger Garaudy öğrencilere Lenin'in düşüncesini tanıtmak için yazmış.[34] Metinler içinde yalnızca *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'den iki özet var, kuşkusuz önemli ve bilgi teorisinin ikinci sorunu, yani bilginin diyalektiği ile ilgili iki parça. Ama birinci sorun üzerine, kafasız felsefeye karşı savaşım üzerine, içeriğin, duyulur bilginin değil, ilkenin nesnelliğinin tanıtlanması üzerine, duyulur bilgi düzeyindeki yansıma teorisi üzerine hiçbir parça alınmamış.

Yazar bunun açıklamasını, dogmatik spekülasyonlara kaynak olmak ve eski ampirizmi yaymak olarak nitelidiği iki leninist formülasyonu suçlayarak yapmaktadır; ayrıca Lenin'in bilgi sürecinin etkin yanını ve diyalektik niteliğini gölgelediğini ileri sürmektedir.

Böylece, acaba Lenin "duyumun" şeylerin (nesne) imgesi olduğunu söylemekle bir yanlış mı yaptı ve "materyalizm teoriyi nesnel gerçeğin bir taklidi, yaklaşık bir kopyası olduğunu kabul etmekten ibarettir"[35] dediği zaman yanıldı mı?

Garaudy, kendisi şu tanımlamayla yetinmeyi yeğliyor:

[34] R. Garaudy: *Lénine*, ouv. cité, pp. 37-38.
[35] Lenin: *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, agy., s. 66, 294-295.

"nesnel gerçek onu düşünen insan bilincinden bağımsız olarak vardır."[36] Hem de bundan önceki iki tanımlamaya karşı koymak şöyle dursun, bu tanımlama daha genel bir şekilde onları sentez haline getiren duyularla kavranan duyulur bilgi ve bilimsel bilgi düzeyinde materyalist konumun tanımlarını yadsıma dığını farketmeden.

Ona ilk yanıtı biz değil Lenin verecektir: "duyularımızı dış dünyanın imgeleri gibi yorumlamak, nesnel gerçeği kabul etmek, ve bilginin materyalist teorisi açısında yer almak, bunların hepsi tek ve aynı şeydir."[37] Bir zamanlar Garaudy bu yansıma teorisini ya da ayna analojisi olarak adlandırdığı bu teoriyi daha güçlü bir biçimde savunuyordu. Biz yazarın karşısına bundan önceki yapıtlarını koymayalım. Bütünüyle yansıma teorileri ve çeşitli uygulama düzeylerinden söz edelim.

İmge ve taklit terimlerinin anlamı, içeriğine, yani her iki halde de temsil edilene bağlı değildir, ancak her imgenin ve her taklidin temsil ettikleriyle olan ilişkisine, nesnel ve bir dış gerçeğin temsilcisi olma konumuna bağlıdır. Yansıma, imge, taklit "temsilin, temsil ettiği olmadan varolamayacağı" anlamına gelir, "oysa temsil edilen şey temsil edenden bağımsız olarak, varolabilir."[38] Lenin ayrıca diyor ki: "Yansıtandan bağımsız olarak yansıtılanın varlığı, materyalizmin temel ilkesidir."[39]

Üstelik Lenin, yansıma anlayışında, önceden de belirttiğimiz gibi, ne statik dogmatizmle ne de duyumcu ampirizmle suçlanabilir. O bize, imgenin yaklaşık olduğunu "modele eşit olamayacağını"[40] kendisi söylemektedir. Teorik taklide gelince, zımni olarak onun da yaklaşık olduğunu anlatıyor. Ve sayfalar boyunca, deneyimi durmadan genişletme, dolayısıyla duyulur bilgiyi zenginleştirme ve kavramların içeriğini değiştirme olanağını sağlayan pratik üzerinde duruluyor. Burada ayrıca belirtelim ki, Lenin, ampiristlerin duyum terimini kullanıyorsa

[36] agy., s. 297.
[37] agy., s. 105-117.
[38] agy., s. 66.
[39] agy., s. 129.
[40] agy., s. 259.

da, gerçeğin duyulur imgesine pratiği ve kavramlar yoluyla düşünmeyi de getiriyor. "Betimlemelerimizin belginlik derecesi"[41] sorununu ve bu yaklaşık betimlemelerin nesnelliği sorununu ayırt etmeye özen gösteriyor ve hatta Bazarov'a, kendi tasarımlarımızın doğruluğunun ölçütü üzerine öne sürülebilecek çeşitli görüşleri materyalistçe ve idealistçe tutum alışlarla karıştırmamak gerektiği konusunda sert bir çıkışta bulunuyor. Lenin'in karmaşık bilgi-teorik (*gnoséologique*) ve bilgi-bilimsel (*épistemologique*) sorunlarının varlığının bilincinde olduğunun kanıtıdır bu. Bunları anımsatma biçimi ve yeni fiziğe ayrılan tüm V. Bölüm, onun, bilginin diyalektiği konusunda, ister duyulur ister kavramsal olsun, yansımaların dolayımlı (araçlı-*mediat*) niteliği üzerinde kaba ya da sıradan bir görüşü olduğu düşüncesine yer vermez. Ancak Lenin, yine de terminolojisine bağlıydı. Nitekim Garaudy'nin de sözünü ettiği *Defterlerin* bir metninde Lenin, gerçeğin yansımasının basit bir olay olmadığını, tersine, diyalektik, düşünlü bir sürecin sonucu olduğunu belirttiğinde imge terimini korur; *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de de aynı biçimde düşünme (*réflexion*) söz konusudur.[42]

Bize öyle geliyor ki, burada fizik ya da psikolojik değil de felsefi bir anlamda kullanılan kavramların teorik içeriği konusunda Garaudy daha dikkatli olsaydı, diyalektik ve tarihsel materyalist anlayışın yerine, Lenin'in sözünü ettiği yığınların devrimci örgütlerinin gerçek eylem ilkesi ile bilimsel teoriyi karıştırarak imal ettiği kendi tarihsel girişim yöntembilimini koymazdı. Model nosyonunu bu kadar çok kullanmamaya daha çok özen göstermeliydi, çünkü bilgi-teorisyenler (*épistemologue*) bilimsel kavramların fethinde modelin geçici işlevine işaret etmişlerdir. Ama burada kavramın modele kayışı tıpkı imgenin simgeye ya da öğeye kayışı gibidir. Bu küçük sözcükler materyalizmin önünde gerilemeyi gösterir ve sonuçları da hızla arkadan gelir.

Garaudy şimdi de bize son kitabında, materyalizmin ve di-

[41] agy. s. 116.
[42] agy. s. 291.

nin konumlarının yüce bir görüş içinde diyalog yoluyla aşılmasını önermiyor mu?[43] Yoksa bizi kendisinin kurduğu Tanrı'ya mı hazırlıyordu? Tanrıbilimsel aşkınlık kategorisini yeniden ele alarak, yaratıcı ve kendini yaratan insana dayalı yeni "dinsel bir tanrıtanımazlık" ile ilgili bu çalışma şimdiden başladı bile.

Üstüne üstlük, belirli bir felsefe güttüğü için Komünist Partiye karşı klerikalizm suçlaması var, ama leninist değerlendirmelerle yetinecek olursak "revizyonist ve gerici yozlaşmanın" bu acımasız mantığına şaşmamak gerek. Bogdanov'a "Mach doktrininin bolşevizmle hiçbir ilgisi olmadığı"[44] gerçeğini kabul edip etmediğini sorduran Lenin buna ne derdi? Partide felsefi çoğulculuğa yapılan bu çağrıya ne derdi?

Bir felsefeyi bir partinin teorisi haline getirmek, zaten Garaudy'nin imâ ettiğinin tersine, felsefe ile politika arasında mekanik bir bağ kurmak değildir. Diyalektik materyalizme katılmak partiye katılmanın koşulu değildir; marksist bir tutum almanın olanakları, bir ikna, eğitim çalışmasına ve daha da çok militan deneyime bağlıdır. Ama madem ki Garaudy felsefi ideolojiyle politik eylem arasında bir diyalektiği hararetle öneriyor, bakalım Lenin bu konuda ne yaptı ve Fransız Komünist Partisi'nde bu konu nasıl ele alınıyor?

Lenin ampiryokritisizme karşı savaşa başladığında, Mach'ın doktrinini ve Rusya'da bunu yayan kolektif yapıtı göklere çıkaran makaleler bolşeviklerin organı *Proletari*'de yayınlanmıştı, bu gazetenin redaksiyon komitesinde Lenin'in yanında Bogdanov yanlısı bolşevikler de vardı. Lenin hemen uzaklaşılması gereken bu gerici doktirine karşı savaşmanın zorunluluğunu gördü; ama felsefede görüş ayrılıklarının gelişmesiyle bolşevik fraksiyonun nasıl bir tehlike karşısında kalacağını da gördü. Parti çalışmaları bundan kesinlikle zarar görmemeliydi, menşeviklere karşı birlik güçlendirilmeli, gerici çarlığa karşı politik tutarlılık sağlanmalıydı.

[43] R. Garaudy: *La Grand tournant du socialisme*. Paris. Gallimard (Coll Idées), 1969.

[44] V. Lénine: "Matérialisme et empiriocriticisme". Oeuvres. t. 14, s. 12.

Bu yüzden Lenin önce, *Proletari*'nin genişletilmiş redaksiyonuna sütunlarından felsefeyle ilgili her türlü makaleyi kaldırma kararını aldırdı; kendisi de kitabını Parti yayınlarının dışında yayınladı. *Proletari*'nin bu kararının iki anlamı vardı: bir yandan çatışmanın ciddileşmesini önlüyor, öte yandan da devrimci işçilere bolşevik fraksiyon ile ampiryokritisizm arasında organik bir ilgi olmadığını gösteriyordu.[45]

Lenin aynı zamanda, Bogdanov ve Lunaçarski'ye menşeviklerin aynı konuda yazdıkları bir kitaba yanıt olarak Rus işçi hareketi üzerine birlikte bir kitap yazmayı önerdi, Bogdanov ve Lunaçarski bunu kabul etmediler. Lenin'e gelince, felsefeyle ilgili her tür sorun üzerinde başkalarıyla birlikte kitap yazmaktan uzak durdu, Gorki'nin, Tanrı inşacıları ampiryokritikçilerle tartışma çağrısını, tezlerinin tümüyle birbirine ters ve uzlaşmaz olduğunu bildiği için, reddetti. Bu tutum olağanüstü bir diyalektik örneğidir, aynı zamanda gerici inancılığa karşı savaşırken *İşçi partisinin din karşısındaki tutumu üzerine*[46] adlı makaleyi yazmakla bu tutumunu teyid etmiştir; bu metinde Lenin, marksist tezleri anımsatarak inananların inançlarına saygı gösterileceğine dair güvence veriyor, din adamlarının partiye katılmalarını kabul ediyor ve tanrıtanımazlık savaşımının sınıf savaşımının gereklerine bağlanması tezini öne sürüyordu. Felsefi eleştirisinin kapsamı hakkında her türlü yanlış anlamaya, önemsememeye meydan vermemek ve böylece bu eleştirinin ortodoks emekçileri hareketten caydırmakta kullanılmasını önlemek için üniter bir politika örneği veriyordu, ancak sosyalizm bayrağı altında din konusunda verilecek her türlü teorik ödünlerden ya da "Tanrı inşası" ile ilgili girişimlerden uzak durmak koşuluyla.

Lenin'in kitabını kaleme aldığı yıl içinde ampiryokritikçiler bolşevik fraksiyondan ayrıldılar, partinin her türlü yasal eylemini reddederek tersine bir tasfiyeciliği uyguladılar. Otzovistler adı verilen bu kişilerin ayırımcı (sekter) geri çekilişi

[45] Lenin: *Bütün Yapıtları*. agy., c. 13, s. 468.

[46] Lenin: "İşçi Partisinin din karşısındaki tutumu", *Sosyalizm ve Din*. Bilim ve Sosyalizm Yayınları. Ankara. 1994. s. 22.

sorunun konumunu değiştirdi: bu artık sadece felsefi değil, politik bir bölünmeydi; otzovistler partiye karşı Kapri'de ve Bolonya'da okullar açtılar, bunlar bir fraksiyonun örgütlenmesine paravanlık görevi yapıyorlardı; *Vperiod* dergisini yayınladılar ve bolşeviklerin her türlü biçimiyle tasfiyeciliğin ortaklaşa reddi çabasında legal çalışma ile illegal çalışmayı birleştiren politik çizgisine karşı savaşım yürüttüler.

Lenin'in kitabının yayınlanmasına çok fena tepki gösteren Bogdanov, bu fraksiyoncu çalışma yüzünden partiden çıkarıldı. Otzovistler menşevik tasfiyecilerle birlikte 1910 Ocak ayında partinin Merkez Komitesi tarafından mahkûm edildiler. Bunlar 1912'de merkeziyetçi Troçki'nin önderliğinde bolşevik çizgisine karşı cephe alan ve bu yüzden Krakov'da aynı yılın Aralık ayında toplanan Merkez Komitesi Konferansında mahkûm edilen ünlü Ağustos Blok'unda tekrar birleşeceklerdi.

Bütün bu zaman içinde Lenin ile Gorki arasında uzun bir mektuplaşma dönemi var.[47] En anlamlı mektuplardan biri de 11 Nisan 1910 tarihli olanıdır. Lenin bu mektupta Gorki'ye, partinin birliği için savaşımın, sağ ve sol oportünist akımların —parti aleyhtarı menşevikler ve otzovistlerin— bertaraf edilmesi, zor bir dönemde devrimci çalışmanın örgütlenmesinin bağlı olduğu, ideolojik değil ama politik bir temizlik süreci niteliği taşıdığını anlatmaktadır.

Felsefi revizyonizme ve siyasal oportünizme karşı savaşım Lenin'de diyalektik bir karakter taşır. Anlaşmazlıklar ideolojik ve sadece ideolojik bir nitelik taşıdıkları sürece, bu anlaşmazlıkları en önde gözetilecek olan parti çalışmasının ve partinin siyasal birliğinin gereklerine bağlayarak, zorunlu gelişmeleri için her şeyin yapılması gerekir. İdeolojik ayrılıklar politik çatışmalara ve sonuç olarak demokratik merkeziyetçiliğe saygısızlığa yol açarsa, politik olguları kapsayan parti yasası uygulanmalıdır. Ancak teorik çatışmaların sistemleşerek politik muhalefete kadar gideceğini de göz önünde tutmak gerekir. Kuşkusuz bundan da anlaşılacak olan, ayrılıkların hemen

[47] Lénine et Gorki.... *Out.* cité, passim notamment. p. 53.

marksizm-hümanizm, ve diyalektik ve tarihsel materyalizm temelleri üzerinde tartışmayla ortadan kaldırılmasıdır.

Şimdi Fransız Komünist Partisine dönersek, partinin bu leninist kavrama sadık kaldığı görülür. Parti marksizm temeli üzerinde bir teorik eğitim çabası sürdürmektedir, incelenmekte olan sorunların uzmanlar arasında özgürce tartışılmasından yanadır ve ekonomi politik, tarih ve felsefe alanlarındaki araştırıcılara, sınıf düşmanının düşünleriyle savaşırken bu gerekli tartışmaları sürdürmelerini önermektedir.

Felsefe alanında iki örnek, partide mekanist anlayışın ya da klerikalizmin yokluğunu gösterecektir. Birkaç yıl önce *Yeni Eleştiri* (*Nouvelle critique*)nin redaksiyon komitesi üyeleri arasında marksist felsefenin sorunları üzerinde bir iç tartışma oldu. Bu, iki yıl kadar sürdü ve yüklü bir dosya ile son buldu. Waldeck Rochet bu tartışma sonunda *Marksist felsefe nedir?*[48] konulu konferansıyla işe karıştı ve marksist felsefecileri çalışmalarını özgürce sürdürmeye çağırdı.

Daha yakın bir tarihte, hümanizm sorunlarıyla ilgili genel tartışma herkesçe bilinmektedir. Bu vesileyle, daha ilk tartışmadan itibaren bazı felsefeciler tarafından Garaudy'nin felsefi tutumu ile ilgili eleştiriler başlatılmış ve gelişmiştir. Bu eleştiriler, arkasından Choisy-le-Roi'da komünist filozofların bir toplantısına yol açtı. Sonra Argenteuil'de Merkez Komite toplantısında Garaudy'nin bazı tezlerinin ve onların pratik sonuçlarının eleştirisi, özellikle Hristiyanlarla olan diyalogda, dile getirildi.

Roger Garaudy, felsefi pratikle politik eylem arasındaki diyalektiğin, partisiyle önce teorik sonra siyasal çatışmalarını doğrudan doğruya ilgilendiren ve gerekli düzeltmelerin yapılabilmesi için on yıl süreyle sabır ve metanetle yürütülen tartışmalarla sağlanan bir diyalektikten daha parlak bir kanıtını nasıl bulabilirdi? Garaudy'nin on yıldan beri sert felsefi tartışmalarla sergilenen ideolojik çizgisi bugün herkesçe bilinen ve işçi hareketinden kendini geri çektiği tezlerle ilgisiz değildir.

[48] W. Rochet: Qu'est-ce que la philosophie marxiste? Paris. Editions sociales. 1966.

Ülkemizde, partimiz için *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, yaşadığımız tartışmaları anlamamıza yardım edecek bugünün yapıtıdır. Lenin'in ideolojik bozguna uğramış parti üyelerini esirgemeden metanetle yürüttüğü savaşım, felsefede revizyonizme ve dolayısıyla karşıt teorilere karşı savaşımı, yalnızca, doğumunun yüzüncü yılı nedeniyle akademik bir anma törenine konu olamaz.

Çağımızın savaşımlarını anlamak için, doğaçlama yapmayan ama tüm önemi belki de derinleştirilmesi ya da tartışılmasının yol açacağı sonuçlarla kavranabilecek bir felsefenin düzeyine erişmek için Lenin'i okumaktan ve özellikle *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'i okumaktan daha coşturucu bir şey önerilebilir mi?

1929'da *Revue marxiste*'de Georges Politzer, *Félix Arnold* takma adıyla *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'i tanıtırken şöyle yazıyordu:

> "Lenin'in düşüncesi doğruca sorunun özüne gidiyordu, kavramların değil nesnelerin şeklini alıyordu. Böylece Lenin doğru materyalist geleneği izliyordu. Açıklık zevkini yitirmeyenler, sezgilerinin yanıltmalarıyla kafaları karışmayanlar, Lenin'in yapıtında entelektüel bir kurtuluş eylemini selâmlayacaklardır."

Bu entelektüel kurtuluş, militan işçi ve entelektüel kuşaklara vaat edilmiştir. Bu kurtuluş, Ekim 1917'de Rus proletaryayı o denli iyi yönetmesini bilen, ama üstelik bize de teorik ve politik bakımdan örnek bir felsefi girişim mirasını bırakan "sıradan marksist"in büyük şanlı ünvanlarından biridir.

LENİN VE KÜLTÜR DEVRİMİ

GUY BESSE

"İnsanlar, ülkemizin çok uluslu nüfusunun tümüyle okur-yazar olmasını, kültür alanında olağanüstü başarılarını, kozmik gemilerimizin uçuşunu, halk sağlığındaki görkemli ilerlemeleri ve nüfusun refah içinde olmasını çok doğal bir şeymiş gibi karşılıyorlar. Oysa unutmayalım, daha elli yıldan az bir süre önce, düşmanlarımız bize karşı savaş açmışlardı, bir tek ülkede, daha açık söylemek gerekirse, savaştan yıkıma uğramış, okuma-yazması olmayan ve ekonomik alanda göreli olarak geri kalmış ülkemizde, Rusya'da sosyalizmin yerleşmesini olanaksız görüyorlardı."

Bu birkaç tümce 5 Şubat 1970 günü Sovyetler Birliği Komünist Partisi delegasyonu başkanı A. Kirilenko'nun Fransız Komünist Partisi XIX. Kongresi'nde yaptığı konuşmadan alınmıştır. Tüm ülkede elli yılda başarılan "tam okur-yazarlık". Bu iki sözcük bir destan. Rusya'da 1897 nüfus sayımı, yetişkinlerin % 20'sinden biraz fazlasının okuma-yazma bildiğini ortaya koymuştu. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı Tacik-

ler'de % 99.5, Kırgızlar'da % 99.4, Yakutlar'da % 99.3, Türkmenler'de % 93.3, Özbekler'de % 98.4. 1906'da *Öğrenim bülteni* kültürleşme temposu hızlanmazsa, okuma-yazma öğretmede erkekler için yüz seksen yıl, kadınlar için ise iki yüz seksen yıl öngörüyordu. Rusya'da hapishanelerin yapım ve onarımı Çarlık hükümetine okullar için harcanandan çok fazlasına maloluyordu.

26 Ocak 1919'da Lenin'in imzasıyla, Halk Komiserleri Konseyi'nin "Sovyetler Birliği halkında okuma-yazma bilmemenin ortadan kaldırılması" üzerine bir kararnamesi yayınlandı. Buna göre, Cumhuriyetin okuma-yazma bilmeyen sekiz-elli yaş arası tüm nüfusu "ana dilinde ya da isteğe bağlı olarak Rusça" okuma-yazmayı öğrenmek zorundaydı. Ve Sovyetler Birliği'nin tarih yazarları[1] anımsatıyorlar:

> "İç savaşın ve ekonomik istikrarsızlığın sert koşullarında, Sovyetler iktidarı çok geniş bir eğitim kuruluşları ağı gerçekleştirdi. Okuma-yazma bilmeyenler devlet hesabına öğrenim gördüler ve öğrenim günlerinde işyerlerinden iki saat ücretli izin aldılar."

Bolşevik Partisi'nin çağrısı üzerine sadece öğretim görevlileri değil, binlerce gönüllü cehalete karşı savaşımın erleri oldular.

Lenin'in bu harekette ön planda rol aldığı bilinen bir şey. Lenin'in, istatistik merkez ofisi Halk Eğitim bölümü tarafından 1922'de yayınlanan ve 1920 nüfus sayımına dayanan *Rusya'da Eğitim* adlı yapıta ayrılan *Bloknot Yaprakları*[2] (2 Ocak 1923) başlıklı notlarını okumaktan daha heyecan verici bir durum yoktur. Burada Lenin, halk düzeyinin "genel ilk öğretim" düzeyinden ne kadar uzak olduğunu belirtir.

> "Tabii, ilk olarak azaltılması gereken, Halk Eğitim Komiserliği'nin harcamaları değil, Halk Eğitimin emrine konacak meblağların sağlanması için öteki dairelerin harcamalarıdır. Öğretmenlere verilecek ekmek üzerinde cimrilik

[1] Editions du Progres. Moscou. 1967.
[2] Lenin: *Bütün Yapıtları*. agy., c. 33. s. 474-479.

yapılamaz, hele buğdayımızın görece bol olduğu böyle bir yılda.

Halk Eğitim alanında şu anda yapılan çalışmaların genel olarak sınırlı olduğu söylenemez. Eski öğretim üyelerini harekete getirmek için çok şey yapılıyor, onlara yeni görevler veriliyor, pedagoji sorunlarını yeni bir tarzda düşünme konusunda ilgileri uyandırılıyor, din gibi sorunlarla ilgilenmeleri isteniyor.

Ama asıl konuyu savsaklıyoruz. Öğretmeni gereken yüksek yere çıkarma işiyle hiç ilgilenmiyoruz ya da bunda yetersiz kalıyoruz. Bu yapılmazsa herhangi bir kültürden, ister proleter ister burjuva kültür olsun, söz etmek olanaksızdır. Bugüne kadar içinden çıkamadığımız ve ciddi bir çaba harcamazsak içinden çıkmayı başaramayacağımız yarı Asya kültüründen söz ediyorum; oysa bu işin üstesinden gelme olanağına sahibiz, çünkü dünyanın hiçbir yerinde halk yığınları gerçek kültüre bizde olduğu kadar ilgili değildirler, başka hiçbir yerde bu sorunlar bizde olduğu gibi derin ve yöntemli bir biçimde ortaya konamaz, dünyanın hiçbir ülkesinde iktidar, yığınsal olarak, sınıf kültüründe diyemesek bile, temel öğretimindeki yetersizliklerin tam bilincinde olan işçi sınıfının elinde değildir; başka hiçbir yerde bu alanda durumunu iyileştirmek için işçi sınıfı bu kadar büyük özverilere hazır ve razı değildir."

Burada Lenin'in iki sürekli özelliğine bir kez daha tanık oluyoruz: Gerçeklik duygusu, hayallere kapılmayı reddetmesi; ve sömürüden kurtulmuş bir toplumun kurulmasının ona dayattığı sorunları ergeç çözme yeteneği bakımından işçi sınıfına mutlak güveni. Cehalete karşı savaşımda öğretmen ilk saflarda yer aldığından, Lenin yine öğretmen konusuna dönüyor:

"Ülkemizde öğretmeni burjuva toplumda hiçbir zaman erişemediği ve erişemeyeceği saygınlığa yükseltmeliyiz. Bu, kanıtlanmasına gerek olmayan bir gerçektir. Bu amaca doğru yol alırken sistematik bir biçimde, sabırla ve sürekli olarak öğretmenin düşün düzeyini yükseltmeye, onu

yüce görevine her alanda hazırlamaya çalışmalıyız; ama yine ve her zaman en önemli şey onun maddi durumunu iyileştirmektir."

Sonra Lenin örgütlenme sorunlarına eğilir: Kapitalist ülkelerde burjuvazinin kendi çıkarları için kullandığı bu öğretmenleri işçi ve köylü iktidarının dostları, yandaşları yapmak gerektiğini belirtir.

Bildirime bu anımsatma ile başlamak istedim. Ekonomi ve politikada olduğu gibi kültür söz konusu olduğunda da —bir aşçı kadının devleti idare etmeyi öğrenmesi gerektiğini söyleyen— Lenin, düşüncesini, deneyimini yeni yaşamın yapılandırılmasına girişen milyonlarca erkek ve kadına yöneltiyor. Kültürü bir grup, mezhep, kilise düşününden koparıp onu günlük yaşam ve kamu çıkarı işi haline getiriyor. Ona göre kültür sıradan insanların her günkü uğraşları arasında yer almalıdır. İnsanların müzeye gitmeleri, daha doğrusu müzelerin insanlara gitmeleri gerekir. Tıpkı kitabın ve filmin insanlara ulaştırılması gerektiği gibi.

Sosyal ilişkilerin kökten değişimi ve insanın insan tarafından sömürülmesinin her biçimiyle yokolmasıyla büyük üretim ve değişim araçlarının sahibi olan işçi sınıfı, emekçiler yığını gerçekten egemen olma aşamasına ulaşırlar. Sermayenin boyunduruğundan kurtulan bu erkekler ve kadınlar kendileri hakkında yeni bir bilinç edineceklerdir.

Aydınlanma nedir? Bu soruyu ihtiyar Kant şöyle yanıtlıyordu (30 Eylül 1784):

> "*İnsanın kendi sorumlu olduğu reşit olmama durumundan kurtulması.* Reşit olmama, yani başkasının yönlendirmesi olmadan aklını kullanamama durumundan *insan kendi sorumludur*, çünkü bu durumun nedeni bir akıl kusurunda değil, ama başkasının yönlendirmesi olmadan karar ve davranma cesaretinin olmamasındandır. *Spare aude*! Kendi aklını kullanma cesaretini göster. İşte aydınlanmanın öz sözü."[3]

[3] Cité dans le recueil de textes rassémbles par Stéphane Plobbetta. sous le titre: *La Philosophie de l'Histoire* (opuscules). Paris. Aubier-Montaigne, p. 83.

Ve daha ilerde Kant Şöyle diyor:

"... Bu aydınlanma için *özgürlük*ten başka istem sadece *özgürlüktür*; gerekli hiçbir şey yoktur; ve doğrusu bu sözcüğün ifade edebileceği en zararsız özgürlük, yani her alanda aklını *kamu önünde kullanabilmektir*. Ama ben her yandan şunları duyuyorum: "*Mantığını işletme*!". Subay "mantığını işletme, emre uy!" diyor. Finans adamı "mantığını işletme, öde!" diyor. Din adamı "mantığını işletme, inan!"[4] diyor.

Bizi burada ilgilendiren alanda burjuva devrimi proleter devrimden, burjuva demokrasiyi sosyalist demokrasiden ayıran her şeyi bundan daha iyi gösterecek bir metin olamaz. Kilise despotluğuna, feodal baskıya karşı burjuvazinin yürüttüğü savaşım özgürlük adınaysa da, zihinsel güçlerin özgürce kullanılmasının genellikle insanların iradesine bağlı olduğu doğru değildir. Çoğunluk sömürüden kurtulmadıkça, bu ister burjuva sömürüsü olsun ister feodal, her bireyde insanlık potansiyelinin en üst düzeyde gerçekleşmesi olanaksızdır; en verimli kültür edinme biçimlerinin nitel yükselişinin tüm ulus ölçeğinde gerçekleşmesi olanaksızdır. Lenin, Sovyetlerin 3. Kongresinin kapanış konuşmasında (18 Ocak 1918) şöyle diyordu:

"Toprak bugün herkesin malı oldu ve muzaffer proletaryaya verildi ve o, sosyalist ilkelere göre yeni üretim ve tüketimi düzenlemesini bilecektir. Önceleri, tüm insan aklı, insanın tüm dehası, birilerine kültürün ve tekniğin tüm semerelerini vermek, ötekileri de vazgeçilmez nimetlerden, eğitim ve gelişimden yoksun bırakmak için yaratıyordu. Şimdi tekniğin bütün harikaları, kültürün bütün yenilikleri tüm halkın malı olacak ve bundan böyle insanın aklı ve dehası şiddet ve sömürü araçları haline getirilmeyecektir. Bunu biliyoruz, ve bu muazzam tarihsel görev bu uğurda çalışmaya ve olanca çabayı harcamaya değmez mi? Bu devasa tarihsel görevi emekçiler yerine getirecektir, çünkü

[4] agy.

onlar devrimin, yeniden doğuşun ve yenileşmenin büyük gizil gücünü içlerinde taşıyorlar."[5]

Bu sözler genç sosyalist devletin tarihinde kararlaştırıcı önem taşıyan bir yılın ilk günlerinde söylenmiştir ve iki ana düşünceyi içerir:

1. Sosyalizm çalışanlara, tüm halka tekniğin bütün harikalarına, kültürün bütün yeniliklerine, bundan böyle kendi "malı", kendi ortak malı yapacağı her şeye sahip olma olanağını veriyor. Birkaç on yılda birkaç yüzyıllık bir kültürel "borç" ona geri ödenmiş olacak.

2. Sınıfsız topluma doğru bir aşama olan, sömürücü sınıfsız bir toplum kuran devrimci güç olarak bu emekçiler, o güne dek sömürücü sınıflarca —bu sınıflar hangileri olursa olsun— içine kapatılmış oldukları sistemi yıktılar. Teknik ve kültür onları sömürüden ve baskıdan kurtarmıyordu; çünkü sömürü ve baskı sistemi teknik ve kültürde yansımasını buluyor, sistem yerinde tutunuyor ve devam ediyordu. Bu sistem yıkıldığı içindir ki Lenin, "devrim" düşüncesi ile "rönesans" ve "yenilenme" düşüncesini birbirine bağlıyor. 1789 devrimcileri insanlığın "dirilmesinden" coşkuyla söz ediyorlardı... Ama emek gücünün sömürücü bir sınıf için, kültürel ayrıcalık dahil, ayrıcalık ve iktidar kaynağı olduğu bir toplum çerçevesinde hiçbir dirilme olanağı yoktur. Toprağı ve fabrikaları birleşmiş üreticilerin ortak malı durumuna getirirken, ayrıca onlara kendi kendilerini fethetmek ve kendi kendilerini yapılandırmak, yeni bir yaşama başlamak, kendi girişkenlik ve yaratma yeteneklerini denemek, günlük ilişkilere yepyeni bir anlam kazandırmak hak ve olanaklarını da veren şey, sosyalist devrimdir.

Böylece, Lenin'in devrim kavramıyla kültür kavramını nasıl sıkı sıkıya birbirine bağladığını görüyoruz. Bu konuya ayırdığı metinlerin en zenginlerinden biri 1923 Mayıs'ında *Cooperation*[6] (işortaklığı) üzerine kaleme aldığı makaledir.

[5] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy., c. 26, s. 503.
[6] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy., c. 33, s. 485-488.

Lenin bu çalışmasında, "eski kooperatifçileri", başta da Robert Owen'i eleştirir. Onların "Plan"larını "hayali" bulur. Neden? Çünkü onlar "sınıf savaşımı, işçi sınıfının politik iktidarı elde etmesi, sömürücü sınıfın egemenliğinin yıkılması gibi bu temel sorunlar" hakkında hiçbir şey bilmeden toplumu sosyalizme yöneltmek istiyorlardı.

Günümüzde benzer hayaller besleyen kimseler Robert Owen'in özürlerine sahip değildir. Çünkü Owen, kendi zamanında bir sömürü toplumunun ilkesini tartışma konusu yapma yeteneğini göstermişti; oysa sınıf savaşımını, iktidarın ele geçirilmesini çıkmaz ayın son çarşambasına bırakan sözümona devrimciler, temel sorunu, kapitalist sömürüye nasıl son vermeli sorununu, göz ardı ediyorlar. Aynı metinde Lenin, bunu tam bir açıklıkla belirtiyordu: proletaryanın iktidarı alması ve yeni bir devletin kuruluşu olarak siyasal bir devrimdi bu; kapitalist üretim tarzının ortadan kaldırılması ve "kültürel bir devrim"in olmazsa olmaz koşullarını yaratan sosyalist bir üretim tarzının kuruluşu olarak da toplumsal devrimdi. Kooperasyon ve özellikle kırsal kesimde kooperasyon üzerine olan bu yazısı ile Lenin, —bana öyle geliyor ki— ilk kez devrim ve kültür sözcüklerini tek formülde birleştirmiştir.

Şöyle açıklıyor: Önceleri, çabalarımızın en yoğununu siyasal savaşım üzerinde toplamalıydık; çünkü o zaman iktidarı elde etmek gerekiyordu. Bundan böyle ağırlık merkezi yer değiştiriyor: barışçıl "kültürel" örgütlenme çalışmasına kayıyor. Tamamı "geçmişten bize miras kalan ve beş para etmeyen idari bir aygıt"ın tümüyle değişmesi gibi acil ve esaslı bir görev. Lenin'in önerdiği "kültürel eylemin" açık amacı köylüleri ekonomik kooperasyonun görevlisi haline getirmektir. "Gerçek bir kültürel devrim" olmaksızın "sosyalist" kooperasyon söz konusu olamaz. Nüfusun en geri katmanlarının sorunları çerçevesinde kültürel devrim kavramının Lenin tarafından bu şekilde formüle edilmesi, nüfusun bu en geri katmanları işe karışmadan sosyalizmin varolmasının olanaksızlığına işaret edilmesi dikkat çekicidir.

Üzerinde daha da durulması gereken bir metin bu. Özel-

likle güncel olan bir tümcesinde şöyle diyor Lenin:

> "... (Her türden ukalaların) teorisine göre başlanılması gereken yerden başlamadık; siyasal ve toplumsal devrim bizde, şimdi bize kendini zorla kabul ettiren kültürel devrime öngelmiştir."[7]

Mayıs-Haziran 1968'de "üstyapılar devrimi"nin tepesinden komünistleri alaya alan sözümona yenilikçileri düşünüyorum. *Le Monde* ve meslektaşları durumu çok beğeniyorlardı. Eğer temel sorun, hayalin iktidarı ele alması ise, eğer devrim üretim ilişkilerine dokunmadan gerçekleşecek kadar kavramını yitirdiyse, yaşasın devrim! Bay Pompidou ruh ve maneviyat hakkında, akıl ve kalp bunalımı tartışmaları yapıyor...

Eğer toplumu değiştirme gereğini duymamak için ruh değiştirmek gerekiyorsa, hayali iktidara yükseltenlerin kötü muamele görmemeleri gerekir. Çünkü tekeller, fiili iktidarlarına dokunulmaması koşuluyla hayali olarak her türlü ödünü vermeye razıdırlar. Ancak geçerken şunu da gözlemliyorum, bu hayalci iradecilik ne kadar da adını asla söylemeyen bir dindarlığa bulanmıştır. Ruhta özgürlük, yanılsamalar göğü, ve hiçbir yerin ötesi... Doğrusu ruhani güçler, kiliseli ya da kilisesiz eski rüyalarla ipi koparmayanların sayısını belirlemeye kalkarlarsa, epeyce işleri var demektir.

Lenin'in gündeme getirdiği bu kültür devriminin yerini ve anlamını, eğer bu devrimin aynı zamanda üstlenmesi gereken işlevleri kısaca da olsa ayırt edersek anlayabiliriz.

a. "Kültür devrimi" cahil adamın bilge adama dönüşmesidir. Yolu, cehaletten bilgiye ve iş becerisine giden yoldur, çünkü bu devrim birbirine eklenmiş bilimle tekniğin fethidir. Sözünü ettiğim kooperasyon üzerindeki makalede hiç kuşkusuz bu konu da ele alınıyor. Üstesinden gelinecek güçlükler

[7] 17 Ocak 1923 günlü bir metne göre (*Devrimimiz üzerine Sukhanov'un anıları hakkında*): "Diyorsunuz ki sosyalizmi yaratmak için uygar olmak gerekir. Çok iyi. Ama ülkemizde uygarlığın bu ön koşullarını yaratmaya başlangıç olarak. büyük toprak sahiplerini. Rus kapitalistlerini kovarak arkasından sosyalizme doğru yürüyüşümüze başlayamaz mıyız? Alışılmış tarih düzeni içinde bu değişikliklerin kabul edilemez ve olanaksız olduğunu hangi kitapta okudunuz?

"inanılmaz" ölçüdeyse, bunlarla iki düzeyde savaşmak gerekir. Tam anlamıyla kültürel düzey; Lenin açıkça şöyle yazar: "Biz okuma-yazma bilmiyoruz."[8] Ve maddi düzey; çünkü kültürel gelişmeye yalnız modern biçimiyle üretimin "belli bir gelişmesi" bir temel sunabilir. Ancak Lenin'in bu süreçte öncü güçlere, işçi sınıfına verdiği rolü incelemek ilginçtir. 2 Ocak 1923'te, daha önce sözünü ettiğimiz bloknotun imzalanmış kağıtlarına, kapitalizmden sosyalizme geçişin kent ve kırsal kesim ilişkisine yeni bir nitelik getirdiğini yazmıştır. Eskiden ahlak bozukluğu kaynağı olan kentin bundan böyle kırsal kesim üzerindeki etkisi, peşinden köylü katmanları sürükleyen ve —örgütleme önlemleri alınmışsa— kültürel özgürleşmeyi çabuklaştıran bir önderlik niteliğine bürünecektir. Bilginin bu genelleştirilmesinin ne kadar acil olduğuna Lenin daha 19 Ekim 1921'de Rusya Siyasal Eğitim Servislerinin II. Kongresine sunduğu raporda değinmişti.[9] Okuma-yazma seferberliği mi? Evet, ama bu temel okuma ve yazma tekniklerinin kazanılmasının en çabuk ve en iyi biçimde gerçekleştirilmesi için. İster "Sovyet ekonomisinin" inşası, ister "siyasal eğitimin" harekete getirilmesi söz konusu olsun, okuma-yazma öğrenen yığınlarda bir "kültür atılımı" olmazsa somut olarak hiçbir şey gerçekleşemez. Okur-yazarlığın da bir sömürü toplumuyla sosyalist bir toplumda aynı anlamda olamıyacağı bir gerçektir ve birinci derecede önemli olan bu noktanın ayrıca altını çiziyorum. Fransız burjuvazisi Paris Komünü'nü izleyen günlerde —ki halk eğitimini gündeme getirmişti— farklı toplumsal kökenlerden gelme çocuklara parasız halk okullarını açtığında, eskisinden daha nitelikli bir işçilik eğitimi peşindeydi, çünkü sömürücü sınıf olarak çıkarı bundaydı; aslında kendisini bir asker yapıp uzak ülkeleri fethetsin diye gönderilen bir köylünün, üsteğmeninin emirlerini anlaması için elbette Fransızca bilmesi gerekirdi. Ama sosyalist bir toplumda temel eğitimin erekleri başkadır; Lenin'in bu

[8] Lenin: "Az olsun öz olsun". *Bütün Yapıtları*. agy. c. 33: "... Bizim bilgi öğelerimiz var: bilgi. eğitim ama öteki ülkelerle karşılaştırınca. gülünç derecede az"

[9] Lenin: *Bütün Yapıtları*. agy. c. 33. s. 68-69.

sorunlara ayırdığı metinlerden olduğu gibi, örneğin Krupskaya'nın Sovyetler ülkesinde okulun perspektifleri üzerine bütün yazdıklarından da bu anlaşılır. Burada söz konusu olan, burjuvazi ve emperyalizmin hizmetinde olan bir orduya yeni kur'alar sağlamak değildir artık, tüm bir halkı kendisini bekleyen zor görevler için donatarak sosyalizmin geleceğini sağlamaktır.

İşte bizi kültürel devrimin ikinci bir işlevini anlamaya hazırlayacak olan şey.

b. Uygarlaştırma işlevi. Çünkü eğitmekle uygarlaştırmak arasında fark vardır. Burada söz konusu olan, bir bilginin özümlenmesiyle birlikte, ama b'yi a ile özdeşleştirme hakkı gibi bir hak olmaksızın, davranışların bir dönüşümü, törelerin bir dönüşümü, yaşam tarzının bir yenilenmesidir.

Devrim savaşımı bir insanlık okuludur; Paris'te bulunduğu sıralarda genç Marx, orada görüştüğü işçi gruplarının toplumsal ilişkilerin kökten değişmesi düşününü iyice benimsemiş olduklarını görerek, daha o günlerde buna işaret etmiştir:

> "Komünist *işçiler* biraraya geldikleri zaman, amaçları ilkin öğreti, propaganda vb. gibi şeylerdir. Ama aynı zamanda böylelikle yeni bir gereksinim, toplum (topluluk) gereksinimi de edinirler ve araç olduğu sanılan şey, amaç durumuna gelir. Sosyalist Fransız işçilerin biraraya geldikleri görüldüğü zaman, bu pratik hareketin en parlak sonuçları gözlemlenebilir. Sigara, içki içme, yemek yeme vb., artık orada toplanma bahaneleri ya da birleşme araçları değildirler. Topluluğun amacı durumuna gelmiş bulunan toplantı, ortaklık, konuşma onlara yeter, insanal kardeşlik onlarda boş bir söz değil, ama bir doğruluktur (*vérité*) ve insanlığın soyluluğu, çalışma ile sertleşmiş bu çehrelerde parlar."[10]

1917 Ekim Devrimi'nden çok önceleri Lenin, devrimci savaşımın insanların bilincinde ve yaşamında oluşturduğu

[10] K. Marx: *1844 Elyazmaları*, Sol Yayınları, Ankara, 1933, s. 193-194.

değişikliklere dikkatliydi. 1905 devriminden beş yıl sonra *Raboçaya Gazeta*'da kaleme aldığı bir makalede, sosyalist işçinin sınıf düşmanına karşı yürüttüğü savaşımda "yoluna çıkan" her şeye karşı "yılmaz bir cesaretle" karşı koyma yeteneği kazandığını açıklar. Ve Gorki, ["Zalomov Ailesi" öyküsündeki] işçi Piotr Zalamov'un, eskiden umutsuz bir işçiyken, bu savaşım okulunda nasıl yepyeni bir adam olduğunu anlatır.

Devrimden sonra Lenin'in yeni bir insanın yetiştirilmesiyle ilgili sorunları birkaç kez ele aldığı görülür. Gökten inmemiş bir insan; ütopya laboratuvarında imal edilmemiş bir insan, kendini güçlükle fethetmiş ve davanın hiçbir zaman tam olarak kazanılmamış olduğunu bilen bir insan.

> "Eski ütopist sosyalistler sosyalizmi başka insanlarla, önceden yetiştirecekleri çok iyi, çok temiz, olağanüstü bilgili insanlarla kuracaklarını düşlerlerdi. Biz bu düşünlere her zaman gülüp geçtik. Bize göre bu bir kukla komedisiydi, yatılı okullardaki hanım kızlara göre gülsuyuna batırılmış bir sosyalizmdi, ciddi bir politika olamazdı. Biz sosyalizmi, kapitalizmin eğittiği, baştan çıkardığı, ahlakını bozduğu, ama aynı zamanda savaşımda katılaştırdığı insanlarla kurmak istiyoruz... Biz sosyalizmi hemen kurmak istiyoruz, hemen şimdi, kapitalizmin bize şu anda bıraktığı malzemeyle, yoksa bu efsaneye inanıp onunla oyalanarak, kuvözlerde yetiştirilecek insanlarla değil."[11]

İktidarı ele geçirmekle bütün sorunların çözüleceğine ve geçmişin bir neşeli atılımla sonsuza kadar geçmişte kalacağına inananlarla Lenin'in taban tabana zıt olmasında ne kadar haklı olduğu, yeni devletin her seferinde somut bir güçlükle karşı karşıya kaldığında görülür. "*Daha az olsun, ama daha iyi olsun*"da (Mart 1923), devlet makinesinin yetkinleştirilmesini ve işçi ve köylü denetimini incelerken Lenin, "aceleciliğe" karşı dikkatli davranılmasını öneriyor. Geçmiş bir kerede ölmez, onu her gün öldürmeli.

[11] Lenin: *Bütün Yapıtları*. agy., c. 29, s. 66.

"Ben burada özellikle kültür sorununu ortaya koyuyorum, çünkü eşyanın bu düzeninde gerçekleşmiş olarak kabul edilecekler, ancak kültürel yaşama, *örf ve adetlere* girmiş olanlardır."[12]

Demek ki, kültür devrimi uzun bir süreçtir, günlük yaşamın sabırlı bir dokumasıdır, kendine başka bir yüz biçimlendiren bir insanlığın acemi çıraklık dönemidir. Bakın Lenin 2 Ekim 1920'de Rusya'daki genç komünistlere yaptığı konuşmada onlara nasıl alçakgönüllü bir direngenlikten ve adım adım ilerlemekten söz ediyor. Onların yaşı onbeştir, yirmidir ve öyle davranmalıdırlar ki her gün, her köyde ve her kasabada "şu ya da bu sorun", "pratik olarak" sosyalizmi kurarken onu yaşamayı öğrenen bu gençlik tarafından çözülsün.[13] Lenin için, işin özü yeni bir yaşamın her belirtisini zamanında yakalamak, alışkanlıklardan ve önyargılardan kurtulmuş bir zihniyetin tohumlarını ne denli zayıf olurlarsa olsunlar yetiştirmek ve onları geçmişin zararlı otlarına karşı özenle korumaktır. Kuşkusuz, buna en iyi örnek, Lenin'in "Komünist Cumartesileri" üzerine yaptığı çözümlemedir.

17 Mayıs 1919'da Alexandre demiryolunda (Moskova—Kazan şebekesi) Komünist Cumartesileri'nin ilki yapıldı. Doksan sekiz komünist ve sempatizan genel kurul kararıyla fazladan ve ücretsiz olarak beş saat çalıştılar. Bu demiryolu işçileri açtılar. Girişimlerinin anlamı bu bakımdan daha da önem kazanıyor.

Temmuz'da yayınlanan bir broşürde Lenin şöyle yazıyor:

"Komünist Cumartesileri'nin büyük bir tarihsel önemi vardır, çünkü verimliliği artırmak, yeni bir çalışma disiplini edinmek, ekonomide ve *yaşamda* sosyalist koşulları yaratmak için işçilerin istekli girişimlerinin kanıtıdır bu."[14]

Ve Lenin, buradaki temel sorunun, "Komünist Cumartesi-

[12] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy.. c. 33, s. 501-503 —altını ben çizdim (G.B.).

[13] Lenin: "Gençlik Birliklerinin Görevleri", *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları. Ankara. 1995, s. 235.

[14] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy.. c. 29. s. 428. —Altını ben çizdim. (G.B.)

leri"nin öncülerinin başkalarından daha iyi bir formül bulmuş olup olmaması değil, ne olursa olsun yeninin bütün tohumlarının teşvik edilmesi olduğuna işaret eder; deneyim bize hangilerinin en dayanaklı olduğunu gösterecektir. "Komünist Cumartesileri"nin yenilik getirici kapsamını yaratan, sosyalizmi milyonlarca insanın yaşamına, törelerine, düşüncesine ve yüreğine sokmaya kararlı bu demiryolu işçilerinin güdülenimleridir, bunlar kendi tarzlarında ya da başka türlü, kapitalizmin insanları sonsuza dek çirkinleştiremediğinin pratik bir kanıtını vereceklerdir.

> "Apaçık olan, diyor Lenin, bunun sadece bir başlangıç olmasıdır, ama bu başlangıcın çok büyük bir önemi vardır. Bu, burjuvazinin yıkılmasından daha güç, daha esaslı, daha kökten, daha kararlı bir devrimin başlangıcıdır, çünkü bu zafer kendi göreneğimize, kendi gevşekliğimize, kendi küçük burjuva bencilliğimize, lanetli kapitalizmin işçiye ve köylüye miras bıraktığı alışkanlıklara karşı elde edilen bir zaferdir. Bu zafer sağlamlaştığı zaman ve ancak o zaman, yeni toplumsal disiplin, sosyalist disiplin yaratılacak ve o zaman geriye dönüş, kapitalizme dönüş olanaksız hale gelecek ve komünizm gerçekten yenilmez olacaktır."[15]

Bu açıklamanın sınırları, özet olarak da olsa, çıkar bağından kurtulmuş ilişkiler üzerine kurulan toplumsal bir pratiğe katılımın getirdiği her şeyle zenginleşmiş bir kişiliğin gelişimini müjdeleyen ve harekete getiren her şey uğruna Lenin'in yürüttüğü bu kampanyayı bütün görünümleriyle incelememe izin vermiyor. Bu öyle bir pratik ki, ancak, varlıklarını pasif olarak bir yazgı gibi kabullenmeyen, ama onu aydın bir görüşle kendileri kuran milyonlarca insanın girişimi ve buluşuyla gelişebilir. Lenin, bir insanı ötekilere benzeyen ancak onlardan gene de farklı olan bir insan yapan şeyle ilgili her şeye karşı son derece duyarlıydı.

Örgütlenme sorunlarına, aynı iş üzerinde birleşebilen her

[15] agy., s. 415.

şeye, insanların düşüncelerini ve yüreklerini tek bir proje içinde harekete geçiren konulara o kadar dikkatli olan Lenin, kışla zihniyetine —bu onun sözüdür— olduğu kadar küçük burjuvanın ahmakça bireyciliğine de sert bir biçimde karşı çıkar. Kendilerini dünyanın merkezi sanan bu küçük burjuvalar hem züppe hem de aptal olurlar, övüldülermi her şeye boyun eğerler, ama önlerine ufak bir güçlük çıkınca vazgeçer ve kaçarlar. Lenin için, sosyalizmi kurmak, şimdiye kadar hiç denenmemiş bu girişime ortak olanların her birini pratik olarak insanlıktan payını almaya çağrıda bulunmaktadır.

Böylece, her bir kişi, kendisinin yerine başka birinin yapamayacağı, düşünemeyeceği ve söyleyemeyeceği bir şeyi yapmayı, düşünmeyi ve söylemeyi öğrenecektir. Sosyalizm her insanda uyumakta olan dehayı uyandırır. Lenin'i her okuyan ve hele gün-be-gün onu eylemde görmek kaygısında olanlar için, daha önce eşi görülmemiş bir girişime gönül veren milyonlarca işçiye karşı beslediği bu sakin güven çarpıcıdır. Lenin, savaşımda, iyi tohumun her zaman kötü ottan daha güçlü olduğu ve insanları maddi sömürüden, kültürel ve manevi baskıdan kurtaran bir toplumun yaratılması inancıyla, bireyden en iyi biçimde kendi kendini yeniden düşünmesini, kendini yeniden yaratmasını ve yaşatmasını bekler ve ister.

Lenin'in bir "komünist ahlak" için giriştiği büyük savaşımı anımsatmak gerekir mi? Rusya Genç Komünistler Birliği III. Kongresindeki konuşmasında,[16] eski toplumun "Tanrı tarafından değil de proleter devrimle nasıl yıkıldığına değindikten sonra Lenin, hiçbir değer ve ahlak sisteminin sınıf çıkarları dışında değer taşımadığını anlatır ve "eski sömürücülerin geri gelmesini" istemeyen işçiler için, geçmişteki güçlerin öc almasına engel olan ve komünist, sınıfsız bir toplumun ilerlemesini kolaylaştıran her şey "ahlaki"dir; yeni bir sosyal varlık örneğine yönelen —ki bu örneğe göre sosyalizm öncesi üretim, tarih öncesi gibi görünecektir— bu hareketin var ettiği ya

[16] Lenin: "Gençlik Birliklerinin Görevleri", *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm* Bilim ve Sosyalizm Yayınları. Ankara. 1995. s. 225-230.

da yarattığı zorunlu istemlere ters düşen her tutum geçmişin tutsağı bir tutumdur.[17]

Bu nedenle *Büyük Girişim* adlı broşüründe Lenin, Sovyet basınını, burjuva zihniyetin "kalıntılarına" daha büyük bir enerji ile karşı çıkmaya, "gerçek komünizmin gösterişsiz, alçakgönüllü, gündelik ama canlı tohumlarını" daha etkin bir biçimde desteklemeye çağırıyor. Ve burada "kadının durumunu" örnek olarak alıyor. Klara Zetkin[18] devrim savşamına ve sosyalist bir toplumun yaratılmasına milyonlarca kadının katılımının ortaya koyduğu sorunlara Lenin'in "büyük önem" verdiğini anımsatmıştır.

Böylece, Lenin, tamamıyla Marx ve Engels'in çizgisinde ve en iyi anlamıyla Fourier ve Ansiklopedistler gibi düşünürlerin geleneğinde yer alıyordu. Lenin, öncelikle gerekli olan, kadınların kurtuluşunun, erkeklerle eşitlik halinde, sosyalizmin onlara tanıdığı "haklar"a dayanan bir programını önermekle yetinmiyordu.

19 Kasım 1918'de Tüm Rusya İşçi Kadınlar 1. Kongresin'de şöyle konuşuyor:

> "Sovyet Cumhuriyetinin ilk görevlerinden biri kadın haklarında her türlü sınırlamayı ortadan kaldırmaktır. Sovyet iktidarı bir burjuva kölelik, aşağılanma, çürümüşlük kaynağı olan boşanma işlemlerini tümüyle ortadan kaldırmıştır.
>
> Bir yıldan beri boşanmaya tamamıyla serbestlik getiren bir mevzuat var. Bir kararnameyle yasal çocukla doğal (nesebi gayri sahih) çocuk arasındaki farkı kaldırdık, aynı zamanda birsürü siyasal kısıtlamalar da kaldırılmıştır; hiçbir yerde çalışan kadınların özgürlüğü ve eşitliği böyle bütünüyle gerçekleşmemiştir. Zaman aşımına uğramış

[17] İşte bu nedenledir ki, sıkça söylenildiğinin tersine, Lenin "araçlara" karşı hiçbir zaman kayıtsız kalmamıştır. Devrimciye göre her aracın iyi olduğunu düşünmemekle kalmaz, tam tersini düşünür. Proletaryanın devrimci savaşımının amacına ulaşmasını, yani komünist bir toplumun yapılanmasına ters düşen araçlar savaşımı canlandırmaz, geciktirir, ona engel olur, hatta onun yoldan çıkması tehlikesini doğurur.

[18] "Lénine tel qu'il fut", cité dans la Femme et le communisme. Paris, Editions sociales. 1951, p. 193.

yasaların bütün ağırlığının işçi sınıfının kadını üzerine bindiğini biliyoruz.

Tarihte ilk kez, yasalarımız, kadınları, hakları bakımından daha aşağı duruma getiren her şeyi silip süpürmüştür. Ama söz konusu olan yasa değildir. Evlenme konusunda tam özgürlüğü getiren bu yasa, kentlerin özde ve sanayi bölgelerinde kökleşmektedir, ama sık sık görüldüğü gibi kırsal kesimde kağıt üzerinde kalmaktadır. Orada hâlâ egemen olan dinsel evlenmedir. Bu, papazların etkisi yüzendendir; savaşılması eski yasalara karşı savaşmaktan daha güç olan bir kötülüktür."[19]

Ancak, bu alanda da öteki alanlarda olduğu gibi, Lenin, gündelik sorunları, her gün pratikte karşılaşılan sorunları ele alır. *Büyük Girişim*'in, Sovyet yasası adına kurtulmuş, ama kadının belini büken, boğan, sersemleştiren, aşağılayan, onu mutfağa ve çocuk odasına zincirleyen bütün o *"küçük ev işleri"*yle gene de, bağımlılaştırılmış kadınların durumu üzerindeki şu parçası, bunun böyle olduğunu gösterecektir:

> "*Kadının* gerçek *özgürlüğü*, gerçek komünizm, (iktidarın sahibi olan proletarya tarafından yönetilen) yığın savaşımının bu küçük ev ekonomisine karşı örgütlendiği, daha doğrusu bu ekonominin büyük bir sosyalist ekonomi içinde *yığınsal olarak* eridiği yerde ve anda başlar."[20]

Yeni bir toplumun yapılanmasında bu sorunların irdelenmesinin önemli bir yer alıp almadığı hakkında bir yargıya varmak için Sovyetler Birliği'nin ve öteki sosyalist ülkelerin tarihini incelemek gerekir. İlkelerin ortaya konulmasıyla yetinilemeyeceği, ama günlük yaşamın bütün yönleriyle incelenmesi gerektiği düşünü, erkekler, kadınlar, çocuklar, evlilik yaşamı, çocukların eğitimi, boş zamanların kullanımı, kentin ve köyün düzenlenmesi vb. ile ilgili sorunların modern bilimin araçlarının kullanılarak incelenmesi gerektiği düşünü, büyük

[19] Lenin: "Tüm Rusya İşçi Kadınlar I. Kongresi'ndeki konuşma". *Sosyalizm ve Din*. Bilim ve Sosyalizm Yayınları. Ankara. 1994. s. 55-56.
[20] Lenin: *Bütün Yapıtları*. agy., c. 29. s. 433.

ilerlemeler kaydetmiştir.[21] Konuyla ilgilenen herkes bu durumu saptayabilir.

c. Bununla birlikte, Lenin'in anladığı gibi kültür devriminin şimdi göz önünde bulundurmamız gereken üçüncü bir boyutu vardır. Bu devrim, dediğimiz gibi (*a*) milyonlarca kişiyi cehaletten koparark bilginin fethine iter; (*b*) onları, aynı bir yapıt için ortak çalışanların kurup yönettikleri sömürüsüz bir toplumda yeni bir varoluş biçiminin pratiğine yöneltir. Ama şunu da eklemek gerekir ki, bu devrim eğer yenileşme sürecinin her aşamasında ve toplumsal yaşamın her alanında geçmişten miras kalan ideolojiye karşı muzaffer bir savaş verilirse, ancak o zaman kavranabilir ve gerçekleşebilir. Bu da, devrimci sınıf olarak, sınıfsız bir toplumun doğuşu için çalışan işçi sınıfının temel çıkarlarıyla uyumlu yeni bir ideolojinin gelişmesini ve yayılmasını varsayar. Çünkü ideolojiden ideolojiye fark vardır. Ansiklopedist Diderot iyi bir sözlüğün rolü "ortak düşünme tarzını değiştirmek"tir diye yazarken yüzeysel olarak anlaşılacağından çok daha fazlasını söylüyordu... Bu formülün derin anlamı, gerçekte, devrimci burjuvazinin hem feodal ilişkilere karşı hem de aydınlanma felsefesi şampiyonlarının ilke olarak evrensel akıl adına ama aslında Fransız toplumunu burjuva devrimine[22] götürecek güçler ve düşün akımları adına karşı çıktıkları toplumsal tutuculuk ve ruhsal —manevi— teslimiyet ideolojisine karşı savaşımında kendini açığa vurur. Marx ve Engels'in gösterdikleri gibi, iktidarı elinde tutan her sınıf, kurumlarda ve bilinçlerde sömürücü ve baskıcı sınıfın yaşamsal çıkarlarına uygun bir ideolojiye öncelik verir, ve sınıf savaşımının gerekleri onu zorladığında aldatmacadan aldatmacaya geçerek modeller, şemalar, tasarımlarla egemen ideolojiyi yeniden yapılandırır ve "ortakduyunun" milyonlarca bireyin kafasında iktidarını gü-

[21] Voir notamment *Recherches Internationales*, nº 42, 1964. "la Femme dans le monde moderne", et le nº 18, 1960: "Le Communisme aujourd'hui et demain."

[22] XVIII. Yüzyılın son onyıllarında Fransa'da büyük sayıda cumhuriyetçi "din bilgisi kitabı" (*catéchisme*) ve bu konuda kılavuz kitapların yayınlanması bir rastlantı değildir, söz konusu olan "halk bilincinde" dinsel ideolojiye savaş açmaktır.

vence altına alan ve elden geldiğince sağlamlaştıran bir sağduyu olması için hiçbir çabayı esirgemez. Günümüzde Fransa'da, sosyalizmin bulaşmasından ürken, ve sömürülen işçilerin kendilerini çıkar yasasına kul eden bir toplumla sosyalist toplumlar arasındaki karşılaştırmadan devrimci sonuçlar çıkarmalarından korkan "düşünürler"e ve "politikacılar"a bakın; bu beyler işçiye, memura, mühendise, teknisyene nasıl, çalışanı işten çıkarılma tehlikelerine karşı korumak, her çocuğun her türlü fırsattan yararlanmasını sağlamak, yığınların yaşam düzeyini yükseltmek vb. için, gerçekte de sermayenin iktidarını yıkmaya gerek olmadığını kanıtlamak uğruna ne çabalar harcıyorlar. Pompidou'dan Edgar Faure'a, Servan-Schreiber'den Chaban Delmas'a, Raymond Aron'dan Giscard d'Estaing'e kadar hepsi —aralarındaki yol ayrılıkları ne olursa olsun— ülkemizde üretim ilişkilerinin kökten değiştirilmesinin gerekmediğini, çünkü modernleştirilen kapitalizmin çalışanlara sosyalizm kadar ve hatta ondan daha çok şey getireceğini söylemekte anlaşmışlardır. Aldanmayalım! Amerikan tarzındaki "halk kapitalizmi"nden Fransız tarzındaki "yeni toplum"a ya da "İsveç sosyalizmi"ne kadar, emekçileri ortakduyu, sağduyu, tartışılmaz ve her yerde var olan bir şey durumuna gelen ideolojik bir alana hapsetmeyi amaçlayan uzun vadeli bir girişim söz konusudur ve bu temel üzerinde, ekonominin ve iktidarın efendisi olan sınıf için hiçbir tehlike olmaksızın, sorunun verilerini hoşnutlukla kabul eden "sendikalar"ın güvencesi altındaki örgütlerin ayak oyunları ve siyasal kombinezonlarda kendini gösterebilir.

Çok güncel olan bu örneği vermemin nedeni, marksistlerin ideolojilere ve devrimci proletaryanın çıkar ve özlemlerine yönelik yeni tipte bir ideolojinin zaferi için savaşıma verdikleri önemi belirtmektir. Bilimsel sosyalizmin oluşmasından beri bu ideoloji bilimle donanmıştır. Bilimle ideolojinin özdeşleştiğini söylemiyoruz; biz diyoruz ki, teoride ve pratikte sosyal ilişkilerin, bunların çelişmelerinin ve geleceklerinin bir diyalektik çözümlemesine dayanarak kendisine sınıf savaşımını yönetme olanağını sağlayan ve sınıf sava-

şımını aydınlatan bilimsel sosyalizmin ilkelerinin bilgisine sahip olduğu zaman, devrimci işçinin ideolojisi bilime açılır, bilim ona nüfuz eder.

Kültürel devrim, Lenin'in çizdiği bakış açısına göre sosyalist ideolojinin her tür burjuva ideoloji biçimine karşı zafer kazanmasını gerektirir. Bu da evrenin, tarihin, insanın diyalektik ve materyalist anlayışının, yani Marx ve Engels'in hazırladıkları ve Lenin'in zenginleştirdiği felsefenin, eylemin bütün alanlarında, bilimin bütün dallarında egemen anlayış olmasını gerektirir. Ve buna bağlı olarak, metafizik idealizmin her tür biçimiyle yenilgisini, dinin halk bilincinde sürdürdüğü hurafelerin ve hayallerin gerilemesini varsayar. Sovyet İktidarının ilk yıllarında Lenin'in düşünce ve etkinliği üzerindeki bir inceleme, ona göre, felsefi materyalizmle herhangi bir din arasında yöneşme ya da sentezin olanaksızlığını çok açık bir biçimde ortaya koyar. Ekim Devrimi'nden çok önce, 1905'ten hemen sonra Lenin, Lunaçarski'yi ve "Tanrı inşacıları"nı çok sert bir biçimde eleştirmişti. Ama dinsel bilincin eleştirisinin Lenin'e göre bilimsel bir temele sahip olması gerektiği için, ve bu eleştirinin dinsel ideolojinin kendi maddi temelini kaybedeceği bir toplum uğruna devrimci savaşımdan ayrılmaması gerektiği için, Lenin kaba kilise düşmanlığını reddediyordu; bu kaba düşmanlıkta, toplumsal ilişkileri çözümleme yetersizliğini ve tarihte belirleyici olanın "batıl itikat"a karşın "aklın" savaşımı değil ama sınıf savaşımı olduğunu kabul etmemeyi gizleyen bir küçük burjuva düşünce biçimini görüyordu.

Oysa, Tanrıya inanmayan işçi ile inanan işçi arasında sömürücü burjuvaziye karşı sınıf savaşımı alanında fiili bir çıkar dayanışması vardır. İşçilerin dinsel duygularını zedelemek, sınıf düşmalarının yararına bölünme tohumlarını güçlendirmektir, oysa onların güçleri birliktedir, sermayenin iktidarına karşı ortak savaşımdadır.[23] Dinin eleştirisi kültürel devrimin bir öğesiyse de, bu eleştiri yeni toplumsal ilişkiler,

[23] Bütün bunlarla ilgili olarak, bak. Lenin: "İşçi Partisinin Din Karşısındaki Tutumu" (Mayıs 1909). *Sosyalizm ve Din*, agy., s. 22.; *Rusya İşçileri I. Kongresi'nde Konuşma* (Kasım 1918). Ve geniş yığınlar düzeyinde tanrıtanımaz propagandaya ilişkin 12 Mart 1922 tarihli ünlü metin: *Militan Materyalizmin Kapsamı*; burada Lenin, ko-

yeni bir yaşam biçimi kurmak için, yaşam ve ölüm karşısında yeni bir davranış yaratmak için girişilen günlük bir girişim çerçevesinin de bir öğesidir ve bu girişime bütün emekçiler katılabilirler ve katılmalıdırlar da; sosyalizmin fethi onların ortak eseridir.

Burada dinin eleştirisini, bu sınıf savşamının, sosyalizm ve komünizm için savaşımın yerine geçen bir şey olarak değil, ama bu savaşımla dayanışma içinde bir eleştiri olarak anlama biçiminin, tarihsel materyalizmin ilkelerine sıkı sıkıya uygun düştüğünü belirtmek önem taşıyor. Bu sorunu burada bütün yanlarıyla incelemem olanaksız, çünkü bu konuyu özel olarak ele almam gerekir. Ben burada temel bilgiyi veriyorum. Toplumsal ilişkilerin materyalist ve diyalektik çözümlenmesi, ideolojilerin —din dahil— toplumsal çelişkiler sistemi içinde doğan, gelişen, değişen duygu ve tasarım sistemleri olarak tanımlanmalarına olanak verir; kökleri daima insanların (kişiler, gruplar, sınıflar) yaşamındaki nesnel koşullardadır. İnsanlar bu koşullarda değişiklik yaparak maddi ve manevi yaşamlarını değiştirirler. Dinsel gereksinimin aşkın bir kökeni yoktur; toplumsal ilişkiler bağlamı içinde belirir, değişir, güçlenir ya da zayıflar.

İdeolojilerin bağımsız olmadıkları sonucuna götüren ve onları toplumsal pratiğin değişimlerine somut olarak bağlayan bağları araştırmaya yönelten aynı çözümleme ilkeleri, tarihte sınıflar arasındaki savaşımların harekete getirici rolünü ortaya koyar. Demek ki, bireyler, gruplar, sınıflar arasındaki kesin bölünmenin nedeni ideoloji değildir, karşıt toplumsal çıkarlardır. Bunun içindir ki Lenin, tarihsel materyalizmde hem din üzerindeki eleştirisinin temellerini hem de Tanrıya inanan

münistleri. komünist olmayan materyalistlerle bağlantı kurmaya çağırırken XVIII. yüzyılın tanrıtanımaz yazınının militan değerinin altını çizer: "Bir marksistin işleyebileceği en büyük. en kötü hata. milyonlarca kişiden oluşan halk yığınlarının (ve özellikle köylülerin ve zanaatçıların), modern toplum tarafından terk edildikleri cehaletten. karanlıktan ve önyargılardan ancak salt marksist bir eğitim yoluyla kurtulabileceklerini sanmaktır. Oysa, bu yığınlara ateizm propagandasının çeşitli araç ve gereçlerini sunmak. yaşamın çeşitli alanlarından alınmış olayları anlatmak. onları dinsel uykularından uyandırmak. tepeden tırnağa silkelemek için ne mümkünse yapmak. her çareye başvurarak ilgilerini çekmek zorunludur.". *Karl Marx ve Doktrini.* Bilim ve Sosyalizm Yayınları. Ankara. 1995, s. 134.

ve inanmayan emekçileri aynı savaşımda birleşmeye çağırırken kendi sınıf konumunun temellerini bulur.

Birinci kısımda "kültür devriminin" anlamı üzerinde durduk. Bunun karmaşık bir süreç olduğuna işaret ettik, çünkü bu süreç, aynı tarih içinde bilimsel ve teknik ilerleme için, yeni davranış taslaklarının (*schémes*) ve modellerinin, —yani, aslında, tüm bir ahlaki tutumun— araştırılması için, devrimin ve sosyalizmin çıkarlarına temelden ters düşen bütün ideolojilere tümüyle karşıt olan bir felsefe anlayışına akılcı katılım için savaşımı kucaklar.

Böylece biz, Ekim Devrimi'nden önce ve daha çok da devrim sonrasında ortaya çıkan birincil önemdeki sorunlar karşısında Lenin'in tavrını değerlendirmede daha iyi donatılmış sayılırız. Bu sorunların üstesinden gelmek bugün bile çok önemlidir, çünkü söz konusu olan hem kültür hem de sosyalizmdir. Bilinmesi gereken, sosyalist devrimle bir bütün olan kültür devrimi önceden hiçbir şey yokmuş gibi ele alınacak bir şey midir, yoksa bir mirasa mı bağlıdır? Bilinmesi gereken bir başka şey de, kültür devriminin bu mirasa karşı tavrıdır ve yeni bir kapsam ve yeni biçimlerin yaratılmasına özgü gereksinimleri nasıl dile getirdiğidir.

Bana öyle geliyor ki, bilimsel sosyalizmi ütopik sosyalizmden ayıran şey unutulmadıkça, miras sorunu doğru bir biçimde ele alınmıştır. Ütopistler sömürü üzerine kurulan toplumu eleştiriyorlardı, ancak bu aynı çelişkilerin gelişmesinden yeni bir toplumun doğmasının önlenemez olduğunu göremiyorlardı. Yani gerçeğin yanına somut tarihe etkisi olmayan bir ideal koyuyorlardı. Fransa'da Mayıs 1968 koşullarında küçük ve orta burjuvazinin çeşitli katlarında bazı ütopyaların yeniden saygınlık kazandığı görülmüştür. Bazılarına göre, toplumun fiilen değişmesi için, değişmesini istemek yeterli oluyor, yeni sihirli sözler çözümleme yerine geçiyordu. Lenin tarihsel materyalizmle oynayan kimselerden söz etmişti;[24] biraz da öğretmenin masasına oturunca öğretmen oldum sanan ço-

[24] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy., c. 35, s. 574.

cuk gibi, iktidarı almak için devlet dairelerini işgal etmenin yeteceğine inanan kimselerin devrimcilik oynamasından da söz edilebilir. Sonuç olarak, aynı çevrelerde, geçmiş ortadan kalktığı için kültürün getirdiklerinin anlamı kalmadığına inanılmak isteniyordu. Her şey sıfıra dönüyordu. Zaman zaman komünistleri her şeyi altüst eden, her türlü miras ve değeri yıkan öğeler gibi göstermeye kalkışan büyük burjuvaziye gelince, kültürel nihilizm (yokçuluk) propagandacılarını hoşgörü ile karşılıyordu; bu propagandayı iyi kullanmayı biliyor ve reklamlarıyla ön plana çıkarıyordu. İktidar, Odeon tiyatrosunun tahrip olmasına seyirci kalıyor, sonra da kendini düzenin kurtarıcısı olarak gösteriyordu.

Bilimsel sosyalizmin özelliği devrimci partiye sürecin her aşamasında sınıflar arası ilişkileri çözümleme olanağı vermesidir, ve ona hemen ya da günü geldiğinde burjuvaziyi tecrit edebilecek ve yenebilecek, böylelikle toplumu kapitalizmden sosyalizme götürecek güçleri tanımasını sağlamasıdır. Demek ki, öncü güçler tarafından örgütlenen, yönetilen, yönlendirilen devrimci hareket, soyut ve keyfi olarak tarihe aşılanmış değildir; toplumsal ilişkiler sistemi içindeki konumları, gereksinimleri, beklentileriyle egemen sınıfla temelden çelişki halinde olan toplumsal katmanların bilinçli ve akılcı ifadesidir. Devrimci parti, çalışanları kullanmaz, sömürücü burjuvaziye karşı savaşımlarını sosyalizme kadar götürmelerinde onlara yardım eder. Eğer böyleyse, proleter devrimin bir belleği olması anlaşılır bir şeydir. Bu devrim, sürdürürken yenilediği bir tarihte yer alır. Ve bu devrim hakkında daha kesin bilgiler edindikçe, burjuva devrimle arasındaki fark daha da açılır. Sosyalist devrim, kapitalist sömürünün ortadan kalkmasının ötesinde, sınıfsız bir toplumu hedefler; ama sınıfsız toplum, sınıflar arası savaşımda hazırlanır, ve sınıflar savaşımı, modern proletaryanın ortaya çıkmasından çok önce, insanlık tarihinin itici gücü olmuştur.

1913 Mart tarihli ünlü *Marksizmin üç kaynağı ve üç oluşturucu unsuru*[25] adlı makalesinde Lenin belirtiyordu ki, yeni

[25] Lenin: "Marksizmin üç kaynağı ve üç oluşturucu unsuru". *Karl Marx ve Doktrini*. agy.. s. 55.

bir dünya ve insan anlayışının kurucusu olarak, proleter devrimin teorisyeni ve yöneticisi olarak Marx'ın düşüncesi,

"felsefenin, ekonomi politiğin ve sosyalizmin en ünlü temsilcilerinin öğretileriyle doğrudan ve anında süreklilik içindedir".

Daha da ilerde şöyle diyor:

"Marx'ın öğretisi XIX. yüzyılda insanlığın yarattığı en yetkin yapıtların: Alman felsefesinin, İngiliz ekonomi politiğinin, Fransız sosyalizminin meşru varisidir."

8 Ekim 1920'de Lenin, Proletkult'un 1. Kongresi nedeniyle bütünüyle aktarılması gereken bir karar tasarısı kaleme alıyor. İşçilerin ve köylülerin Sovyetler Cumhuriyeti'nde proletaryanın sınıf savaşımı anlayışının, "genel olarak siyasal eğitim alanında olduğu kadar (...) sanat alanında da" tüm öğrenime sinmesi gerektiğini belirttikten sonra; "öncüsü olan Komünist Parti tarafından olduğu kadar, genel olarak çeşitli proleter örgütler topluluğu tarafından da temsil edilen" proletaryanın, "tüm kamu eğitimi alanında en etkin ve en önemli pay alması" gerektiğini anımsattıktan sonra ve, modern tarihin ve özellikle *Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasından başlayarak proletaryanın yarım yüzyıllık devrimci savaşımının, teoride ve pratikte marksist görüşlerin üstünlük ve doğruluğunu gösterdiğini anımsattıktan sonra Lenin, şöyle yazıyordu:

"Marksizm devrimci proletaryanın ideolojisi olarak tarihsel bir önem kazanmıştır, çünkü burjuva dönemin en büyük kazanımlarını yadsımak şöyle dursun, —tam tersine— iki bin yıldan fazla bir süredir insan düşüncesi ve kültüründe değerli olan her şeyi özümlemiş ve üzerinde yeniden düşünmüştür. Yalnızca proletarya diktatörlüğü deneyimiyle ruh bulan böyle bir çalışmaya, gerçek bir proletarya kültürünün gelişimi gözüyle bakılabilir."[26]

Aynı dönemde yazılmış bir metin de şöyledir:

"Yeni bir proletarya kültürünün *icadı* değil, ama marksist

[26] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy., c. 31, s. 327-328.

dünya anlayışının bakışı açısından, proletarya diktatörlüğü çağında proletaryanın yaşam ve savaşım koşulları açısından, var olan kültürün en iyi örneklerinin, geleneklerinin, sonuçlarının geliştirilmesi."[27]

Dikkat edilirse, Lenin, kültür sorunlarında ve bir mirasın, bu herhangi bir miras olmamak koşuluyla, özümlenmesinde proletaryanın görüşü ile devrimci görüş açılarını karşı karşıya getirmekten kaçındığı gibi onları birbirinden ayırmayı da yadsıyor. Nasıl ki bolşevikler, kendilerini jakobenlerin ve burjuva demokratik devrimin mirasçıları olarak görürler, ama böyledir diye politikada ne feodal gericiliğin şampiyonlarını ne de Termidor burjuvalarını ataları olarak tanırlar.

Ekim 1920 tarihli bu metinlerin anlamını değerlendirmek için 1917'den beri ortaya çıkan Proletkult hakkında fikir sahibi olmak gerekir. Proletkult'un liderleri, özellikle Bogdanov, işçi sınıfının zaferinin nesnel olarak uyandırdığı bir hareketi, halk katmanlarını kültüre doğru götüren bir hareketi saptırdılar. Ama Proletkult'un ruhu devrimci proletaryanın, bilimsel sosyalizmin ruhu değildi. Bu bir küçük burjuva ütopizm ruhuydu, yüzyıllar boyunca oluşmuş tüm bir kültürü hemen mahkûm eden, görünüşte baskıdan kurtulmuş ama gerçekte fetişist bir ruhtu.

Devrimci kendini geçmişin yapıtlarına hapsetmeye dayanan tutuma hoşgörü göstermese de, her türlü kültürel nihilizm belirtileriyle savaşmaktan da geri kalmaz; devrimci proletarya rüştünü kanıtlamıştır, çocukluk döneminin fazla uzatılmasından hoşlanmaz. Bütün kitapları sosyalizm mihrabında kurban etmek, dinler, mezhepler, kiliseler tarihinin onca örneğini verdiği vazgeçme ve mezhep değiştirme hareketleriyle sosyalist devrimin hiçbir biçimde özdeşleşemeyeceğini unutmak demektir. Hidayete eren şu zengin servetinden vazgeçer; hidayete eren bu bilim adamı bilime, ve neden olmasın, akıl yürütmeye de tövbe eder... Ama devrimci, fabrikaları ve makineleri tahrip etmediği gibi, ne labaratuvarları ne kitaplık-

[27] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy., c. 42, s. 177.

ları ne de tiyatroları tahrip eder. Bütün bilgi ve kültür araçlarını sosyalist bir toplum uğruna savaşımının hizmetine koyar. 15 Mart 1920'de Lenin, bu güç savaşımın devrimcinin karşısına çıkardığı sorunların, devrimci ancak "ilerleyici kapitalizmin tüm kültürel ve teknik deneyimi"ni özümlemesini bildiği zaman çözümleneceklerini söylüyordu.[28] Birkaç ay sonra da, genç komünistlere yaptığı konuşmada, Marx'ın, daha önce "eski bilimin bütün ürettiklerini" özümsemeseydi, uygarlık yapıtlarını "eleştirel bir ruhla" yeniden düşünmeseydi, sosyalist devrimin teorik temellerini atamayacağını açıklayarak, şöyle diyecektir:

"Örneğin, proleter kültüründen söz ederken bunu unutmamamız gerekir. Proleter kültürünü ancak insanlığin tüm gelişmesinin yarattığı kültürü iyice öğrenmek ve ona yeniden biçim vermekle kurabileceğimizi açıkça görmedikçe bu sorunu çözemeyiz. Proleter kültürü kimsenin nereden çıktığını bilmediği bir şey değildir, kendilerini proleter kültür uzmanı sayan ve öyle geçinen insanların buluşu değildir. Bunlar saçmasapan savlardır. Proleter kültür, insanlığın kapitalist toplumun, toprak sahipleri toplumunun, bürokratik toplumun boyunduruğu altında biriktirdiği bilgi birikiminin doğal gelişiminin sonucundan başka bir şey değildir. Nasıl ki Marx tarafından yeni bir biçim verilmiş olan ekonomi politik bize insan toplumunun nereye varacağını, sınıf savaşımına geçişi, proleter devrimin başlangıcına geçişi göstermişse, aynı biçimde bütün bu yollar da bizi proleter kültürüne götürmüştür, götürmektedir ve götürmeye devam edecektir.

Bazı gençlik temsilcilerinin ve yeni bir eğitim sistemi savunucularından bazılarının eski okula saldırdıklarını ve bunun ezberciliğe dayanan bir okul olduğunu söylediklerini sık sık işitiriz. Onlara şunu söylemek isteriz ki, eski okulda iyi ne varsa onu almamız gerekir. Elbette eski okuldan, genç ve körpe dimağları yüzde doksanı yararsız ve yüzde

[28] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy., c. 30. s. 442.

onu çarpıtılmış olan bir araba dolusu bilgiyle tıka basa doldurma sistemini alacak değiliz. Ama bu, kömünistlerin çıkardığı sonuçlarla yetinmek ve yalnızca komünist sloganlar öğrenmek anlamına gelmez. Komünizmi bu yoldan yaratamazsınız. Ancak insanlığın yarattığı bütün hazinelerin bilgisiyle zihninizi zenginleştirdiğiniz zaman gerçek bir komünist olabilirsiniz."[29]

Bu ve bazı öteki metinler, Lenin'in Proletkult savunucularına yönelttiği eleştiriye tüm ağırlığını kazandırıyordu. 8 Ekim 1920'de kaleme aldığı karar tasarısında da değindiği gibi, "proletarya adına" özel bir kültür icat etmek için yapılan her türlü girişim onaylanamaz bir şeydir. Bir "proleter kültürden" söz ediliyorsa, bunu uzaklardan gelen bir tarihin yeni bir aşaması olarak yorumlamak gerekir. 1902'deki çok önemli bir yapıtı olan *Ne yapmalı?*'ya bakınız, Lenin'in 1917 Devrimi'nden çok önce, ekonomizm bayrağı altında işçi sınıfına, bilimsel sosyalizmin yaptığı gibi her fırsatta düşmanlarını ve yandaşlarını tanıması için toplumun öteki bütün katmanlarıyla olan ilişkilerini diyalektik ve materyalist terimlerle düşünmesine yardım edeceği yerde, kendi içine kapanmasını amaçlayanları nasıl eleştirdiği görülecektir. Çünkü işçi sınıfının, bütün insanları özgürlüğe kavuşturacak bir toplumun, sadece sınıf sömürüsünün değil ama sınıfların varlığının bile bir anı olarak kalacağı bir toplumun gerçekleşmesini amaçlayan bir programı vardır; işçi sınıfının böyle bir programı gerçekleştirebilmesi, hemen bugünden başlayarak insanlığın geçmiş uygarlıklarının binlerce yıllık mirasını özümlemesine ve üstlenmesine bağlıdır. O, evrensel mirasa giren nice yapıtlara hayat veren büyük esinleri kendi savaşımlarının ateşinde sürdürür ve onlara yeniden can verirse, ancak o zaman insanlık adına konuşabilir. Marx ve Engels eğer Darwin'i, çağlarındaki bilimleri incelememiş olsalardı, Epikür'den Diderot'ya, Aristoteles'den Hegel'e büyük felsefelerin tarihini ve özünü özüm-

[29] Lenin: "Gençlik Birliklerinin Görevleri". *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları. Ankara, 1995. s. 221-222.

semeselerdi bilimsel sosyalizmi kuramazlardı. Lenin'in inceleme tutkusu herkesçe bilinir. Düşüncesinde Hegel'in mantığına neler borçlu olduğu bilinir ve Plekhanov'dan başlamak üzere Herzen, Çernişevski, Tolstoy ve daha birçoğunu okumuş olmasına da neler borçlu olduğu bilinir. J. Freville, Lenin'in kendine yakın bulduğu bu yazını çağdaş dünyanın çözümlenmesinde ne kadar iyi kullandığını, böylece Lenin'in polemiğinin nasıl anılarla ve imalarla zenginleştiğini, aynı zamanda anmaktan hoşlandığı yapıtları ve kişileri bir çeşit yeniden canlandırdığını ve yeni bir ışıkla aydınlattığını söyler.[30]

Bu tek örnek, Lenin için, mirasa sahip çıkmanın onu yinelemek olmadığını, ama onu devrim hareketinin ve sosyalizmin kurulmasının getirdiği yeni teorik ve pratik sorunların ışığında yeniden düşünmek olduğunu göstermeye yeter. Demek ki mirasın özümlenmesi eleştirel bir özümlemedir. Bu da yaşayanın daima ölüye üstün olduğunu varsayar. 1897'de Lenin, popülizme karşı yönelttiği polemikte, popülistleri özellikle ne "aydınlanma havarileri"nin mirasını benimsemeyi —çünkü bu düşünürler modern bir ekonominin hizmetindeki bilim ve tekniklerin gelişmesinden yanaydılar— ne de bu mirası eleştirmeyi bilmemekle eleştiriyordu; çünkü popülistlerin küçük burjuva bakış açısı, ancak Marx'ın "izleyici"lerinin yapabilecekleri şeyi yapmalarını engelliyordu: Marx'ın "izleyici"leri, "aydınlanma havarileri" gibi genel olarak halktan, genel olarak ulustan değil, ama belli bir toplumdaki sınıflar arasındaki somut ilişkilerden söz ediyorlardı.

Lenin'in Proletkult ideolojisi karşısında takındığı tavrı bazı ayrıntılarla anımsatmaktaki amacım, bu anımsatmanın iki büyük sorunun onların gözünde ve bizim gözümüzde büründükleri önemi kavramaya yardımcı olmasıdır. Bunlardan biri sosyalizmin kurulmasında aydınların rolü ile ilgilidir. Öteki ise kültür kavramının kendisi ile ilgilidir.

[30] J. Freville: *Introdution à Lénine: Sur la littérature et l'art.* Paris. Editions Sociales. 1960.

a) Burjuva aydınlara karşı, kendisi de iyi yetişmiş bir aydın, hatta klasik tipte bir aydın —eski diller ve yaşayan diller, edebiyat, felsefe, hukuk, ekonomi politik— olan Lenin'den daha katı olmak güçtür. 1917 Aralık tarihli o nefis makalelerinden birinde[31] Lenin, "para torbalarının uşakları", "sömürücülerin hizmetkârları", diye yazıyordu, sosyalizmi halka "korkuluk" gibi tanıttılar, kapitalizm rejiminin "küreğe" ve kışlaya mahkûm ettiği, ezici ve tekdüze bir çalışmaya, kötü beslenme ve kara sefalete mahkûm ettiği o halka. "Burjuva yazarların" rekabetin ve özel girişimin mutlu ifadesi olarak gösterdikleri rejim işte bu rejimdir.

> "Gogol'ün betimlediği yiyiciler ve asalak feodaller, papazlar, din adamları, memurlar, Bielinski'den nefret eden "aydınlar" da serflikten ayrılmaktan hoşnutsuzluk duyuyorlardı. Ama sömürücülerin ve onların aydın uşak takımının davası umutsuz bir davadır."

İşçilerin ve köylülerin cehaleti ve deneyimsizliği varsayımı üzerine hayal kuranlar, sermayenin boyunduruğundan kurtulan emekçilerin yaratıcı girişiminin ne olduğunu, modern tekniğin kazanımlarını özümlemesini bilen bir çalışma örgütlenmesinin herkesin en yüksek refahı için neler yapabileceğini, artık milyonlarca insanın kabalıkla, kokuşmuşlukla, D sistemiyle sömürüden kurtulma eğilimleriyle karşı karşıya kalmadığı ve kendi kendilerinin efendileri, geleceklerinin mimarı oldukları bir toplumun neler yapabileceğini öğreneceklerdir. Böylece, Lenin'in nasıl burjuva "intelligentsia"yı, yüzlerin, ellerin, sözcüklerin, bu dünyanın adiliklerine bulaşmamış olduğu, tertemiz ideal bir çember içine koymak şöyle dursun, kimseyi esirgemeden, efendisiz uşak olmayacağını unutturmak isteyenlere bunu hatırlattığı görülmektedir. Ancak, her şeyin yoluna girdiği söylenemez. Bu sadece devrimci savaşımın proletarya ile dayanışma içinde olmaları gerektiğini düşünen belirli sayıda aydını kendine çekerek bunların burjuva ideolojiyle ilişkilerini kestiğinden değil, sosyalizmin kurulmasının

[31] Rekabeti nasıl örgütlemeli?

ancak "büyük kapitalizmin kültürel öğeleri ile olanaklı olacağından ve aydınların da bu öğelerden biri olduğundandır."[32]

Lenin, burada özellike, komünist olmayan ve hiçbir zaman komünist olmayacak aydınlardan söz ediyor. Bunlar mühendis, teknisyen, öğretim üyesidirler vb. ve proletaryanın yapılanması girişiminde yatırımına gereksinim duyulan bilgi ve beceriye sahiptirler. *Büyük Girişim*'de, "sosyalizmi yaratmak ve sağlamlaştırmak için" proletarya, sadece emekçi köylülüğü değil, aynı zamanda küçük burjuva katmanları ve bunların arasında bulunan eski rejimden kalma aydınları da peşinden sürüklemesini bilmelidir, proletarya bütün bunları,

> "yeni toplumsal ilişkilerin kapitalist bilim ve tekniğin son sözünü, büyük sosyalist üretimin yaratıcıları bilinçli işçilerin yığınsal birliği ile bağlaştıran yeni bir iç disiplinin kuruluşuna" katmayı bilmelidir diye anımsatır Lenin.

Demek ki proletarya "iflah olmaz burjuva aydınlarını" safdışı etmeyi, kapitalizm ile sosyalizm arasında, eski ile yeni arasında hâlâ duraksamakta olanları yeniden eğitmeyi bilecektir.

Böylece Lenin, kültür devrimi sürecinin gittikçe artan sayıda aydını kucaklayacağını düşünüyordu. Ve öyle de oldu. Sadece elli yılda Lenin'in ülkesinde ne kadar da çok değişiklik oldu. Sovyet iktidarı, eski rejimde yetişen belirli sayıda uzmanın sosyalizmin kuruluş çalışmalarına katılmalarını sağlamakla kalmadı, ama özellikle işçi sınıfından ve kolhoz köylülüğünden çok sayıda yüksek kalitede aydın emekçi kuşakları yetiştirmeyi başardı.

Günümüzde Sovyetler Birliği tüm dünyada bilimsel alanda çalışanların dörtte birine ve hekimlerin dörtte birine sahiptir. F. Cohen'in de yazdığı gibi, Sovyetler Birliği, herhangi başka bir devlete göre, gelirinin daha önemli bir payını bilimsel araştırmalara ayırmaktadır. Bu ülkenin en takdir edilecek yanı, mesleki etkinliğini sürdürenlere özgü, yetişkinlerin öğretimidir. 1966-67'de yüksek öğrenim (üniversiteler, yüksek okullar, uzmanlık enstitüleri) 1.750.000 tam gün öğrenim öğrencisi

[32] Lenin: Aralık 1918. *Bütün Yapıtları*, agy.. c. 28, s. 220.

yanında 600.000 gece öğrencisini ve 1.750.000 mektupla öğrenim yapan öğrenciyi kapsıyordu. Sosyalist yurdunun kültürel yükselişini öngörürken Lenin yanılmıyordu. Ve bunun başlangıçta ne güç koşullar içinde gerçekleştirildiğini anlamak için, büyük kurtuluş savaşı yıllarını anımsayalım: 20 milyon ölü, en zengin, en modernleştirilmiş topraklar arasında yakılıp yıkılmış engin topraklar... Bugün her disiplinden Sovyet aydınları günlük yaşamın her alanında ön sıralarda yer almışlardır. Bu sorunun ayrıntılı çözümlemesine sağlam bir temel sağlamak ve acele yargılardan sakınmak için Sovyetler Birliğinin okul ve üniversite politikasının tarihini incelemek gerekir. Bu konuda yapılmış özel çalışmaları ve özellikle G. Cogniot'un kitabını[33] öneririm. *Komünist Partisi Manifestosu*'nda Marx ve Engels muzaffer proletaryanın programına şunu yazmışlardı: "Eğitimle maddi üretimin birleşmesi." Her bireye kendi faaliyet türünü seçme, bunu özgürce değiştirme ve uyum içinde herkesin fizik ve entelektüel yeteneğini geliştirme olanaklarını sağlayan politeknik öğretim gibi büyük bir düşün. kültür devriminin[34] perspektifleri ile bir bütün halinde Lenin'de de vardır. Biz burada iki kavram ve iki uygulama arasındaki çatışmanın daha belirgin olduğu alanların birindeyiz: bir yanda en yoksul kesimlerden gelen çocukların büyük çoğunluğunu tekellerin gereksinimlerine uygun olarak, yeniden eğitilme ve gelişme olanaklarından uzak önemsiz etkinliklere mahkûm eden kapitalizm, bir yanda el işi ile kafa işi arasındaki bin yıllık bölünmenin üstesinden gelmeye kararlı ve her bireyden ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşamın en karmaşık sorunlarını anlayabilecek yetenekte bir girişimci, bir yaratıcı, bir üretici, bir bilgin yapmayı amaçlayan sosyalizm.

b) Lenin'in eski düşünleri yok sayan bir proletarya kültürü anlayışına ne denli karşı olduğunu Proletkult ideolojisini eleş-

[33] *Prométhée s'empare du savoir (La Révolution d'Octobre, la culture et l'école).* Editions sociales. 1967.

[34] "Genç kuşağın üretken çalışmasına öğrenimin ortak olmadığı gelecekteki bir toplum ideali düşünülemez: nasıl ki üretken bir çalışma olmadan ne öğrenim ve eğitimi, ne de birbirine koşutlanmış öğrenim ile eğitim olmadıkça tekniğin ve bilimsel bilgilerin gelişmesinin sunacağı düzeye erişmek olanaksızsa." *Bütün Yapıtları*, agy., c. 2, s. 485.

tirisinde gördük. Ama burjuva kültür ile proleter kültür arasında, özellikle "burjuva aydınlar"la ilgili betimlemesinde olduğu gibi, bir ayrım yaptığını da gördük Bundan onun hesabına bir sosyalist bir de kapitalist fizik olacağı sonucu çıkarılamaz! Sınıflara bölünmüş toplumların ortaya çıkması, insanların ruhsal dünyasında da bir bölünmeye yol açtı. Bu koşullar altında sınıflar arası savaşım kültürel[35] alanda da kendini gösterdi. Kapitalizmin tarihi bunu açıkça göstermektedir. Marx'ın da özellikle *Kapital*'de işaret ettiği gibi, egemen sınıf bilimin ve tekniğin kazanımlarını kendine maletmiştir, bunları kendi sömürücü sınıf iktidarının araçları olarak kullanmıştır. Ne ekonomi politik ne de sanat ve edebiyat bu süreçten kurtulabilmiştir; az çok karmaşık bir biçimde burjuvazinin çıkarları bir bakıma kültür dilini kullanmayı öğretti, bu dilden yararlanmayı da öğretti. Aslında ayrıcalıklı katmanlardan bir küçük azınlığın kültürde ilerlemesi bilgiden yoksun milyonlarca kişinin sefaletiyle ödenmiştir. Proletaryanın bu alanda da savaşıma girmesi anlaşılır bir şeydir. Paris Komünü'nün eğitimin parasız ve bütün çocuklara açık olmasını istemesine şaşmamak gerekir. Kültür sürecini sömürücü sınıfın çıkarlarına bağımlı bir duruma getiren burjuva ideolojilere karşı devrimci proletarya, hatta iktidarı fethetmeden önce bile, bilgiye doğru, zekâ yapıtlarını hem bir meta ve hem de bir lüks durumuna dönüştüren baskılardan kurtulmuş bir kültürün fethine doğru gösterdiği çabayla karşı çıkar.

Bunun içindir ki Lenin, *Ulusal sorun üzerine eleştiri notları*'nda (1913) şöyle yazıyordu:

> "*Her* ulusal kültür bir demokratik ve sosyalist kültürün, gelişmemiş de olsa "*öğelerini*" taşır, çünkü *her* ulusta yaşam koşulları ister istemez demokratik ve sosyalist bir ideoloji yaratan, çalışan ve sömürülen bir yığın vardır. An-

[35] Bunun içindir ki. J. J. Rousseau bilimlerin. sanatların ilerlemesini insanların tümü için bir kurtuluş kaynağı değil bir kokuşmuşluk kaynağı, bir kölelik etkeni olarak görüyordu. Ancak Rousseau'nun elinde tarihsel materyalizmin biçimlendirdiği kavram araçları yoktu. O bu süreci insanın kökensel "doğa"sına. sosyal ilişkiyle bozulmamış bir doğaya göre yorumluyordu.

cak *her* ulusta aynı zamanda bir de burjuva kültür vardır..., sadece "öğeler" halinde değil, *egemen* bir kültür biçiminde. Onun içindir ki genel olarak, "ulusal kültür" büyük toprak sahiplerinin, kilisenin, burjuvazinin kültürü*dür*."[36]

Ve daha ilerde şöyle der:

"'Demokratizmin ve dünya işçi hareketinin uluslararası kültürü' parolasını ileri sürerken, *her* ulusal kültürden onun *sadece* sosyalist ve demokratik öğelerini alıyoruz, bunu da *sadece* ve *kesin* olarak *her* ulusun burjuva kültürüne ve milliyetçiliğine karşı çıkarak yapıyoruz."

Sonuç olarak, kültür devriminin bir özelliği de, ülkenin geleneklerinde, proletarya enternasyonalizminin, komünist hümanizmanın gereklerine uyan yaşam, düşünce, duygu biçimlerinin işlenmesine katkıda bulunacak her şeyi geliştirmektir; milliyetçi, ırkçı tutumları sürdürecek ya da canlandıracak ve genel olarak bütün insanlar arasındaki kardeşlik bağlarının gelişmesini engelleyecek bir zihniyete karşı olmaktır. Bu konuda, tüm Sovyet topraklarında girişilen tarihsel kültür çalışmalarının önemi üzerine, Sovyetler Birliği'nde her ulusun bilimlerin, yazının ve sanatların ilerlemesine katkıları üzerine ne dense azdır. Devrimden önce Kırgızistan'da bir tek bilim emekçisi yoktu, 1960'a doğru 15 bini aşkın bilim emekçisi sayılıyordu. Bu birçok olayın arasından sadece bir örnek.

Burada çağdaş tarih alanında altı çizilecek en önemli noktalardan birine değinmek gerekir. Çünkü bu tarih bize, kendi sınıf çıkarlarıyla ve işçi ve demokrasi hareketine vahşice karşı koymasıyla faşizme varan büyük burjuvazinin nasıl kendi mirasından şu ya da bu biçimde proletarya ve yandaşlarının savaşımına yarayacak her şeyi çürüttüğünü bize öğretmiştir. 1917'nin yadsınması 1789'un yadsınmasına götürür. "1789 yılı tarihten silinecektir" (Goebels).

Günümüzde, uluslararası faşizmin koca halkları bütünüyle baskı altında tuttuğu, gezegenimize egemen olmak emelini beslediği bir dönemde, milyonlarca ve milyonlarca insanın ya-

[36] Lenin: *Bütün Yapıtları*, agy., c. 20, s. 17.

şadığı acı deneyim bilinmez ya da savsaklanırsa, kültür sorunlarını çözmek olanaksızdır. Bugünün gençleri için —ve onlardan daha yaşlı olanlar için de— G. Dimitrov ve M. Thorez'in uluslararası faşizm konusundaki çözümlemelerini okumak ve bir daha okumaktan daha önemli bir şey olamaz. Bu çözümlemeler, halkları aldatmak için, onları yağma savaşına sürüklemek için faşizm ideologlarının tarihi nasıl saptırdıklarını, şovenizmi ve ırkçı önyargıyı nasıl yücelttiklerini, sadece sosyalizmin büyük düşünlerine değil, burjuva demokratik devrimin büyük düşünlerine de nasıl çamur attıklarını ortaya koymaktadır.

Faşizm gerici burjuvazinin bilime ve bilginlere karşı, fizikçinin, doğabilimcinin, yazarın, müzisyenin yaratıcı dehasına karşı nasıl bir kin ve şiddetle davranabileceğini trajik bir biçimde göstermiştir. Faşizm Marx'ı, Zola'yı, Romain Rolland'ı ve Heine'yi, Thomas Mann'ı ve Spinoza'yı yakmıştır.

Kendimizi aldatmayalım, örneğin çeşitli emekçi kesimlerinin hâlâ sosyalizm için savaşım ile demokrasi için savaşım arasındaki diyalektik birliği anlamakta güçlük çekmelerinden, emekçi ve demokrasi güçlerinin birliğinin yolu üzerinde karşılaştıkları engellerden cesaretlerinin kırılması gibi bir anlam çıkarılırsa, bu gibi sorunlarla başetmek, az önce sözünü ettiğim tüm bir tarih dönemini bilmemekle ya da onu hor görmekle kolaylaşmaz. Goşist ideolojilerin, farklılıkları ne olursa olsun, burjuva iktidarın çeşitli biçimleri arasında bir ayırım yapmamaları anlamlıdır. Oysa, Lenin ekolünden devrimci proletarya, demokratik yasallığı burjuvazinin kendisine karşı kullanmasını bilmiştir. Yaşamını sürdürmek için her türlü özgürlüğün tasfiyesi ve iktidarının faşistleşmesinden başka çare göremiyen bir sınıf üzerinde kendisi için yeni haklar kazanmasını da bilmiştir.

Bu tarihsel öğretiler aynı biçimde kültür alanı için de geçerlidir. Beşinci kol tarafından Hitler'e teslim edilen Fransa'da, bilim haklarını, daha geniş anlatımla kültür haklarını, nazilere ve onların suç ortaklarına karşı olduğu gibi, Descartes'ı "pencereden" atan (sözgelişi) Ulusal Eğitim Bakanı Bonnard'a kar-

şı da Politzer'i ve Solomon'u kurşunlayanlara karşı da savunan işçi sınıfı, yandaşları ve gittikçe sayıları artan aydınlardı.[37] 1934-1938 yıllarında, Direniş'te ve daha sonra, Fransız Komünist Partisi, Lenin'in öğretilerine sadık kalarak işçi sınıfımıza ve halkımıza ulusal gerçeğin ve ulusal çıkarların doğru bir yorumunu sunmasını bildi, hem milliyetçi ideolojiye hem de ulusal nihilizme karşı. Vichy rejiminin kutsamasıyla Action Française'in sözüm ona vatanseverlerinin ve ötekilerin ihanetini, düşmanla işbirliğinin ön sırasında nasıl buluştuklarını da gördük.

Tekelci devlet kapitalizminin kendi sınıf çıkarlarına kul olacak bir üniversiteye, bir okula gereksinimi vardır, ama o, milyonlarca emekçi için bir silâh olabilecek eğitimde demokratik bir reforma şiddetle karşı koyar. Eğer kültüre ayrılan bütçe ulusal bütçenin % 1'i bile değilse, bu, bir ihmal değil, sayısız Fransızın düşlediği okulu, temel araştırmayı, tiyatroyu, sinemayı, boş vakitlerin hoşça geçirilmesini o kapitalist kâr yasasına ve savaş bütçelerine feda eden kasıtlı bir politikanın ifadesidir.

İşçi sınıfının ve yandaşlarının zaferi, tekellerin yıkılması, sonra da bir sosyalist üretim biçiminin kurulması, ülkemizde, halkımızın büyük çıkarlarının, yeniliğe karşı eğiliminin ve girişkenliğinin, adalet ve gerçek tutkusunun, düşünle ilgili her şeye karşı duyarlılığının anlatımını bulacağı bir kültürün her alanda çok yanlı gelişmesinin koşullarını yaratacaktır. Ve daha şimdiden diyebiliriz ki, çeşitli disiplinlerden binlerce Fransız aydını sosyalist bir Fransa'da tüm güçlerini halklarının hizmetine koyacakları günleri özlemle beklemektedir.

Son bir bölümde, Lenin'in yaratma sorunu ile ilgili tutumunu —kısaca da olsa— belirtmek isterim. Lenin tabii bu sorunların büyük güçlüğünü biliyordu. Eğer o, emperyalizmi ve özellikle devrimci savaşım için emperyalizmden doğacak yeni durumu incelemesini bilmemiş olsaydı, Rusya'daki devrimci harekete yaratıcı bir yönelimin damgasını vuramazdı.

[37] Sur la lutte contre l'idéologie fasciste. voir les *Ecrits philosophiques* de Politzer rééditès par les Editions sociales (2 Volumes).

Kültür mirasının onun için bir arşiv derlemesi olmadığını görmedik mi? Söz konusu olan, bunu sürekli olarak yeniden düşünmek ve bunu sosyalizm için sınıf savaşıyla açılan perspektif içinde eleştirmesini öğrenmek gerekir. Hiçbir şey ona "geçmişin kölece taklidi" kadar yabancı değildi.

Bilinir ama anımsatılmasında yarar vardır ki, Lenin modern bilimsel araştırmaları büyük bir dikkatle izlerdi, örneğin Timiriazev'in çalışmalarını. Bunun içindir ki o, doğabilimleri uzmanlarının, modern materyalizm ile bilimin başarılarını olduğu kadar güçlüklerini de kötüye kullanan idealizmin çeşitli biçimleri arasındaki savaşımın ortaya koyduğu felsefe sorunlarıyla ilgilenmelerini isterdi.

Ama ben burada daha çok ve kısaca Lenin'in edebiyat ve sanat sorunlarına nasıl yaklaştığını incelemek istiyorum.

Lunaçarski, 1905'te, Lenin'in büyük ressamlarla ilgili bir koleksiyonu bütün bir gece inceledikten sonra, ertesi gün kendisine şu sözleri söylediğini anımsar:

> "... Bir marksist için yapılacak ne çok iş var burada! Bu kitaplara birbiri arkasından göz gezdirirken bütün gece gözümü kırpmadım. Vaktimin olmadığına üzüldüm —her halde bundan sonra da bu sorunlarla uğraşmak için hiçbir zaman vakit bulamayacağım."

Ve yine Lunaçarski, Lenin'in sinemaya duyduğu ilginin altını çizer. Kentte ve daha çok kırda, sinemanın yığınlara ulaşmasını sağlamak onun en büyük kaygılarından biriydi. Şöyle der Lunaçarski'ye:

> "Siz sanatın hamisi olarak tanınıyorsunuz, unutmayınız ki bütün sanatlar içinde bizim için en önemlisi sinemadır."

Devrimin bu ilk günlerinde Lenin, film, resim, yonut, dekorasyon vb. sanatlarının yığın propagandasına daha modern, daha canlı araçlar sağlayacakları düşüncesindeydi. Ama hiçbir zaman sanatla propagandayı özdeşleştirmiyordu. Klara Zetkin de anılarında, Lenin'in, emekçilerin "büyük sanat hakkını fethettikleri"ne ve işte bunun içindir ki milyonlarca insa-

nın sosyalist öğrenim ve eğitimiyle "alanı hazırlamak" gerektiğine işaret ettiğini nakleder.

"İçeriğine uygun bir biçim yaratacak gerçekten büyük komünist bir sanat bu alanda yetişmelidir."

Sabırla yürütülecek bir eğitim döneminden sonra yığınların nasıl olsa günün birinde yaratıcıların yardımıyla zengin bir estetik deneyim edineceklerine inanıyordu. Lenin önüne gelen herkese kendi zevklerini kabul ettirme savında değildi. Lenin'in başkanlık ettiği hükümette Halk Eğitim Komiseri olan Lunaçarski, *Anılar*'ında buna tanıklık ederek,

"Yineliyorum, Lenin kendi estetik sempatilerini ya da antipatilerini kimseye dayatmazdı" diye yazar.

Bir başka tanıklığı da Krupskaya anlatır. 1921'de, Lenin'le güzel sanatlar öğrencilerinin Yüksek Sanat ve Teknik Atölyeleri'ndeki bir karşılaşmasını keyifle anımsatır. Bu gençliğin içtenliği ve devrimci coşkusu Lenin'i etkilemişti. Onlara bir öğretmen gibi konuşamayacak kadar alçakgönüllüydü. Yetişme tarzı onu sanat üzerinde bir uzman gibi teknik tartışmalara hazırlamamıştı, bunu kendisi de kabul ediyordu.[38] Ancak bu karşılaşma boşuna olmadı. Genç sanatçılara "ne okuyorsunuz? Puşkin'i okuyor musunuz?" diye sordu. Gençler Mayakovski'yi tercih ediyorlardı, Lenin ise Puşkin'i. Ama, diye yazar Krupskaya, bu tartışmadan sonra "İliç, Mayakovski'ye karşı o kadar sert olmadı. Adını her işittiğinde, Yüksek Atölyelerin yaşam ve neşe dolu ve Sovyetler iktidarı için ölmeye hazır gençlerini anımsıyordu; çağdaş dilde duygularını belirtecek güçte sözcükler bulamayan bu gençler bu anlatımı Mayakovski'nin oldukça kapalı şiirinde buluyorlardı. Daha sonra İliç'in bürokratizmi alaya alan şiirleri için Mayakovski'yi kutladığı da oldu."[39]

6 Mart 1922'de Lenin, şöyle diyordu:

"Dün, tesadüfen Mayakovsky'nin politik bir tema üzerine

[38] Burada da Lunaçarsky'nin tanıklığı: *Lenin üzerine anılar.*
[39] Lenin, Mayakovsky'nin *150.000.000*'unu beğenmemişti.

İzvestiya'da bir şiirini okudum. Bu alanda kendi yetersizliğimi kabul etmekle birlikte, şiirlerine hayran olanlardan biri değilim. Ancak uzun zamandan beri politik ve idari açılardan bu denli zevklenmemiştim. Şiirinde toplantılarla alay ediyor ve durmadan oturumlar yapan komünistlerin gülünçlüklerini sergiliyor. Şiir bakımından bir değerlendirme yapamayacağım ama politik yönden doğru olduğuna kesinlikle eminim."[40]

Ama burada Lenin'in, 13 Kasım 1905 günlü *Novaya Jizn*'de yayınlanan ve *Parti örgütü ve parti yazını* başlığını taşıyan en önemli makalelerinden birinin alelacele yorumuna karşı uyarıda bulunmanın yeridir. Çar 17 Ekim bildirgesini imzalamak zorunda kalmıştır; devrimci hareket yükselmektedir. İşte Lenin, "illegal basın ile yasal basın arasındaki ayırımı" sürdürmek gerektiğine inandıkları için olayların gerisinde kalan kimselerle bu koşullar içinde savaşmaktadır. Şöyle yazar:

"Yazın, şimdi, hem de 'yasal' olarak onda dokuzuyla, bir parti yazını olabilir. Yazın bir parti yazını haline gelmelidir."[41]

Lenin'in parti yazını ilkesine verdiği anlamı kavramak için, böyle bir yazının gerekliliğini tartışma konusu yapan menşeviklerle savaştığını bilmek ya da unutmamak gerekir. Ancak Lenin'in düşüncesine göre, ki biz de aynı düşüncedeyiz, devrimci bir partinin, biri kongre kararlarında, öteki ise basınında, iki politikası olamaz. Bu makalede açıkça söz konusu olan şey, işçi sınıfı ve halk yığınlarına karşı sorumlu olan partinin, kendi anlatım araçları ve kendi basını üzerindeki yönetim ve denetim görevidir.

Ama bu 1905'te yazılan metinde, daha genel nitelikteki başka sorunlar da ele alınır. Lenin, yazarın, sanatçının çalışması üzerinde gizli ve sürekli bir baskı, tanrısal hukuk ya da doğal hukuk sermayesinin baskısını uygulayan kimselerin yüzündeki maskeyi düşürür. Bu maske, "özgürlük" maskesidir. Ve biz Lenin'in şu yazdığını, ruhu savundukları için, sos-

[40] Lenin: *Bütün Yapıtları*. agy.. c. 33. s. 336.
[41] Lenin: *Bütün Yapıtları*. agy.. c. 10, s. 37.

yalist ülkelerde her şeyin kötü, kapitalist ülkelerde her şeyin iyi gittiğini ileri süren kimselerin dikkatine sunuyoruz:

"Feodal sansürün zincirinden kurtulmuş olan bizler, burjuva ve paragöz yazın ilişkilerinin tutsağı olmayı kabul etmek istemiyoruz ve etmeyeceğiz."

Argenteuel'de toplanan Fransız Komünist Partisi Merkez Komitesi, aydınları ve işçi sınıfını, kültür faaliyetlerinin (Sinema, kitap, plak, televizyon vb.) çeşitli dalları üzerinde denetimlerini gittikçe genişleten "sermaye iktidarlarına" karşı, demokratik eğitim reformunun baş düşmanı olan tekellere, halkı hor görenlere, yaratıcıları sömüren ve çoğu zaman köleleştirenlere karşı güçlerini birleştirmeye çağırdığı zaman leninizme sadıktı. Gerçekte sözcüğün tüm anlamıyla uydurmacalardan, cari ya da *seçkin* tüketime sunulan maddelerden başka bir şey olmayan ne kadar ürün, soylu "yaratma" sözcüğüyle sunulmuştur! Sanatçının ve halkın özgürlüğüne bu denli hizmet eden böyle bir sistem, bir iktidar ve bir stratejiye karşı savaşmak demek, halkımızın lâyık olduğu büyük kültür politikasına ensonu bir temel sağlayacak toplumsal ilişkiler tipinin kurulmasını hazırlamak demektir.

Parti ile parti basını arasında "organik bir bağ" gereksinimini olumlayan aynı Lenin, kendince nedenleri olan herkesin parti ile ilişkisini kesme hakkını tartışmayan ve partinin de kendi tüzüğüne saygılı davranmak hakkı olduğunu anımsatan aynı Lenin, açıkça, yazının yazın *olduğunu* (edebiyat edebiyattır) biliyor ve söylüyordu.

"Yazının mekanik bir eşitlemeye, bir düzey saptanmasına, çoğunluğun azınlık üstünde egemenlik kurmasına her şeyden daha az elverişli olduğu tartışma götürmez. Doğal olarak bu alanda kişisel girişime, bireysel eğilimlere, düşünceye, hayale, biçime ve içeriğe daha geniş bir yer sağlanmalıdır."[42]

Lenin, yazardan cebinde devrimci parti kartı ve şiiri ya da

[42] agy.

sanat yazısında parti sloganlarının olmasını istemeyen, ama yetenek sahibi olmasını isteyen Marx ve Engels ile süreklilik içinde söylüyordu bunları. Ve Marx ve Engels, yazarın zekâsının, imgeleme yetisinin, sanatının bilimsel bir gerçek anlayışıyla donatılmasını; yapıtlarının oluş halindeki bir dünyada, etkilediği kimselere kendileri hakkında daha derin ve daha ince bir bilinç vermesini diliyorlardı. Yazın politika değildir. Ama yapılışında ve kendi öz isterlerine göre, kendi öz yazma yasasıyla, bekleyen, arayan, ya da bir başka şey, bir başka yaşam hazırlayan onca bireyin kaygılarını, özlemlerini dile getiren ya da önceden sezen her yapıt, yeni bir insan imgesinin fethine, bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek katılır. Sanatta "fütürizm" üzerine her ne düşünmüş ya da demiş olursa olsun, Lenin büyük bir fütüristti. Ve Gorki onun, "bugüne gelecek açısından bakmasını" herkesten daha iyi bildiğini söylüyordu. Lenin tasarlıyor, kuruyor, örgütlüyordu. Ve düşler de kuruyordu.

Kültür devriminin bu yönleriyle ortaya çıkaracağı bütün sorunları çözümlemem ve hatta bunları belirtmem olanaksız. Birkaçını anımsatmakla yetineceğim.

Sanatçıları kendi kendilerini ve yapıtlarını geniş bir tarihsel hareket içinde, insanlara kendilerini dünden yarına taşımaları olanağını veren bir hareket içinde düşünmeye çağırmak demek, sanatçının çalışmasını her türlü olayı dile getiren bir tarihsel olaylar yazarının çalışması gibi tasarlamak anlamına gelmez. Eğer öyle olsaydı romanın, şiirin, resmin... ne olduğu bilinemezdi. Ve kuşkusuz, sanat ürünleri şu ya da bu ideolojiye indirgenirdi. Sanatçının ürünlerinin kuşkusuz bir ideolojiyle ilişkisi olabilir. En büyük yapıtlar (Hugo, Tolstoy, Stendhal, Balzac...) bu yasaya bütün ötekilerden daha çok uymuşlardır. Ama, filanca roman ya da falanca şiir kamu bilincinde bir bilgi "etkisi", hatta bir eğitim "etkisi" yapsa da, bundan onların kavramsal tipte bir kanıtlama ya da pedagojik bir söylemle aynı özde oldukları sonucu çıkmaz. Milyonlarca insanın kalbini en uzun süreyle duygulandıran, onların yaşamlarına ve ölmelerine katkıda bulunan yapıtların, ya-

zarın, ressamın, müzisyenin olağanüstü kişiliğinin en yakın, en duyulur olduğu yapıtlar olduklarını göstermek çok kolaydır.

Bugünkü Fransa'da komünistler her ne kadar politik ile estetiği, ideolojik ile estetiği, politik ile felsefi olanı karıştırmamaya dikkat ediyorlarsa da, goşist (ya da goşizan) çevrelerde bunlar birbirine karıştırılmaktadır. Bu da Lenin'i şaşırtmazdı. Bir örnek vermek gerekirse: Lenin felsefeyle sınıf savaşımı arasındaki akımı kesmemeye son derece dikkatliydi ve felsefeye bir filozof gözüyle bakardı. İdealist sistemleştirmeleri toplumsal ve politik çıkarlara bağlayan her şeyi açıkça gözler önüne koyuyordu. Felsefeyi felsefe olarak görmemek, bana öyle geliyor ki, bütün bu idealizm türlerine karşı gerçek bir felsefi savaşım yürütmekten geri kalmak sonucunu verirdi. Düşünler savaşımı siyasal savaşımdan ayrılmaz. Ama bu savaşımın yeri belirlenmemişse, buyrukları bilinmiyorsa, düşmanı yerli yerine nasıl oturtacağım? Yürüyüşünü nasıl izleyeceğim? Darbelerini nasıl sezecek ve nasıl önleyeceğim? Devrim bir kez zafere ulaşınca, sosyalizmle daha kolayca savaşmak için kendilerine marksizm görüntüsü verenlerin yaratacağı tehlikeye karşı nasıl korunacağım? O zaman düşünler savaşımının gerekleri karşısında gerilemek, siyasal savaşımın kendisini daha güç bir duruma getirmekten başka hiçbir sonuç vermez.

Bir başka sorun. Yapıt ile halk arasındaki ilişkiler. Lenin sabırlıydı. O ensonu yaşama zamanına sahip duruma gelen emekçi yığınlarda, en uyarıcı entelektüel meraklara, ancak sürekli ve günlük bir çabanın yol açabileceğini söylüyordu. Halktan ve sanatçıdan her şeyi hemen beklemenin, akla ve devrimciliğe aykırı olacağını düşünüyordu. Gerçi siyasal alanda olduğu gibi bu alanda da, bir şey öğrenmek için çok *uygulamak* gerekiyordu. Çok ve çeşitli resim görmek ve onlar üzerinde çok tartışmak gerekiyordu; hepsi aynı olmayan çok film görmek ve onlar üzerinde çok tartışmak gerekiyordu; çeşitli biçemlerde çok kitap okumak ve onlar üzerinde çok tartışmak gerekiyordu. Halk—yazar. Halk—eleştirmen. Halk—halk. Yazar—eleştirmen. Yazar—yazar. Evet, bir zevkin oluşması ve ışıması için

bütün bunlar ve ekoller arasında yarışma ve düşün alış verişi gerekiyordu. Ve bu işler hem daha güçlü, hem daha açık yapılmalıydı.

Mayakovsky diyordu ki: "bir kitap ne kadar iyiyse olaylara o kadar öngelir."[43]

Bu formülün Lenin'e tastamam uyduğu doğru değil mi?

• • •

Birçok sorunu gölgede bıraktım ya da yarım bıraktım. Perspektifini Lenin'in çizdiği kültür devriminden doğan sorunlar üzerinde bir fikir verebilirdim ya da önerebilirdim.

Yaşamın her alanında, proleter devrimden doğan toplumsal ilişkilere dayanarak, bu ilişkileri yeni isteklere ve yeni görevlere uygun hale getirmek için daha da iyileştirerek, sosyalist ülkelerin emekçileri, onların siyasal, sendikal, kültürel örgütleri, hangi alanda olursa olsun hataları düzeltebilirler, aşırılıkların önüne geçebilirler, girişim düzeylerini yükseltebilirler ve daha iyi bir refaha ulaşmak için çabalarına daha geniş bir sıçrama tahtası ve daha etkin çareler bulabilirler. Çalışanların üretim araçlarının topluca sahibi oldukları ve iktidarı ellerinde tuttukları bir toplum, herkesin hizmetinde olan görkemli bir ilerleme gücüdür.

Buna karşın, kapitalizmin perspektifleri, kendi iç çelişkilerinin mahkûm ettiği bir rejimin perspektifleridir. Bu nedenle, bu perspektiflerin yol açtığı adaletsizlik ve kötülüklere karşı savaşım, kapitalizmi köklü bir biçimde tartışma konusu durumuna getirmeden sonuna kadar sürdürülemez.

Tekelci devlet kapitalizmi aşamasında, bilimsel ve teknik devrimin başladığı bu yıllarda, işçi sınıfında ve orta tabakalarda, onlara günden güne zor gelen bu toplumun sonsuz olmadığının ve güçlerini birleştirirlerse çöküşünü çabuklaştırabileceklerinin bilincine varanların sayısı gittikçe kabarmaktadır.

[43] Cité dans "Gorki. Maiakovski et le métier littéraire". *Recherches internationales*, nº 7. 1957.

Fikir işçilerinin sınıf savaşımlarına katılımlarının gittikçe arttığını görmekten kaygılanan büyük burjuvazi, onları sıradan insanlardan başka bir dokuda insanlar olarak yaratıldıklarına ikna etmeye çalışıyor. Ama gitgide daha kötü muamele ettiği bu mühendislerin, teknisyenlerin, öğretim üyelerinin, sanatçıların, araştırıcıların vb. isteklerini, beklentilerini çiçeklerle boğmayı nasıl başarabilir?

Onların gelecekleri işçi sınıfının geleceğiyle birleşir; sosyalist Fransa onların da eseri olacaktır.

Bu kitabın basım işleri Ocak 1997'de Ankara'da yapıldı (dizgi: *Argım Ltd. Şti.*, film ve montaj: *Pelin Ofset*, baskı ve cilt: *Adalet Basımevi*).

bilim ve sosyalizm yayınları

Felsefe ve kültürün büyük düşünürü Lenin'i tanımak, kuşkusuz onun bu alandaki katkısının doğru bir biçimde anlaşılması temeli üzerinde yapılacak çalışmalara bağlıdır. En verimli araştırmanın bile, konusunun bazı yönlerini çok iyi aydınlatırken, başka bazı yönleri üzerine gölge düşürdüğü görülmüştür. Öte yandan ve özellikle Lenin'e daha ince bir antileninizm savaşçısı rolünü yükleme gibi umutsuz bir çaba içinde olan leninizmin her zamanki düşmanlarının ona gösterdikleri saygı ancak yapıtını bozdukları ve çarpıttıkları ölçüde olmuştur. Bu bakımdan, Lenin'in felsefe ve kültür alanındaki öğretisinin doğruluğunu kanıtlama çabası bugün her zaman olduğundan daha gereklidir.

Bu kitabın başlıca amacı bu çabaya katkıdır.

Kitabın, leninizmin ruhuna sadık ve Fransız marksist felsefe bilimcilerinin en iyilerinden oldukları bilinen yazarları, Lenin'in felsefe ve kültür üzerindeki tezlerini doğru olarak vermekle kalmamışlar, bu tezlerin çağımızın koşulları içindeki yaşayan anlamını da göstermişler ve yer yer kendilerince tartışma götürür yorumlarının eleştirel tartışmasına girişerek bu alanda araştırıcılıktan ileri gelen sorumluluklarını yüklenmişlerdir.

Marksizmin felsefi ve kültürel boyutunu doğru olarak kavrama çabasını gösterecek okuyucunun ilgiyle üzerine eğileceği bir kitap.